

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

HARKAI VASS ÉVA, NÉMETH ISTVÁN
ÉS TARI ISTVÁN VERSEI
BRASNYÓ ISTVÁN VERSEI ÉS PRÓZÁJA
BORDÁS GYŐZŐ ÉS MONOSZLÓY DEZSŐ PRÓZÁJA
JÓDAL KÁLMÁN RÖVID HANGJÁTÉKA
KONTRA FERENC TANULMÁNYA FEHÉR FERENCRŐL
PASZKAL GILEVSZKI ESSZÉJE JUHÁSZ FERENCRŐL
TOLDI ÉVA HERCEG JÁNOSRÓL
HERCEG JÁNOS ESSZÉI
BELA DURANCI TANULMÁNYA A VAJDASÁGI
MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZEK KIÁLLÍTÁSÁRÓL

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1992

Július–augusztus

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LVI. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

- Harkai Vass Éva* két verse 525
Brasnyó István: Néhány vers, a háborút megelőzően; Két különálló költemény; A jótevő 526
Bordás Győző: Csukódó zsilipek (II. rész; *A mi Jézusunk útja*) 534
Németh István: Egy lebontott temetőre (vers) 551
Tari István két verse 556
Jódal Kálmán: Kamarazene (rövid hangjáték) 560
Monoszló Dezső: A műlovarnő vőlegénye (novella) 563

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Kontra Ferenc:* Egy vers változatai (*Fehér Ferenc: Pannon nirvána*)
574

LVI. évfolyam, 7–8. szám
1992.
július–augusztus

HARKAI VASS ÉVA KÉT VERSE

ANSICHT VON FYBAYCH^{*}

fagyából a világ még fel sem engedett
már itt remeg a nyár heve
tőlünk a tavasz is menekül
illat- és esőzárlattal suhant tova
önnön iszapjába fullad a Krivaja
partján hontalan békasereg ül

DÉJÀ VU

akkor a Miljacka hídján álltunk épp
hosszú út utáni pihenőn
a folyó egy régi puffot görgetett
s volt ott még egyéb hulladék
fönt a kék tiszta ég
friss lombon áttűnő sugár
lent a kimérten sodródó szemét
mégis ez volt az azílum?
mintha átéltük volna már

^{*}Feltételezett középkori település a mai Topolya területén

NÉHÁNY VERS
A HÁBORÚT MEGELŐZŐEN

BRASNYÓ ISTVÁN

1991. március 28.

ITT LAKUNK

A fagyos műtőben leoltják a villanyt,
műszerek vacogása,
egyáltalán: e műszerezettség.
És sötét az ajtószárny alatt.
A higany ezüstösen fél.

1964

Emlékszem a hegyvidékre.
Esőre. Sárga szirmokra.
A sáros gyepre. Leölt bárányokra.
Árulták megkötözve,
akár az aklok melegét:
farkasordító hideg
az üres szállodák folyosóin.

március 29.

EGY MÁSIK SZÖVEGBEN

Odafutnak vagy szerteszaladnak,
újságolják, akár a réműletet:
Megtorpant táj
ülepedő látképe –
ábra, ábrázat, ábrázolat:
üres kanalát ide meríti a tenger.

március 30.

VETÜLET

Rongyait hasogatja,
és a madárijesztő önmagára gondol:
a haza mily tágas,
senki sem lakja.

A kitört fogú régi árnyék
hogyan írta magát a falakra!

MENETELÉS

A csend fölriasztja a szemet.

Nincs itt, ami szölongasson,
azok már valahol beöltöztek.
Hátukon, mint a lovaknak
csikorgó heveder, nyereg.
„Szégyenteljes időkben élünk.”
Valahova menetelnek.

OK

Amikor meggyőzték a világosságot,
amikor a sötétséggel hajba kaptak,
és semmi sem történt, említhető.
Minden megtartotta a távolságát,
okát feszegetve, okkal az ijedelmét.

március 31.

MAGASAN

Alszik, miként egy csecsemő.
A nyitott ajtók. Az arcába sodródó fluidum.
Magasan fölöttünk,
amikor már nem jutni levegőhöz.
Ez mind. Kívülről.
Sohasem.
Másutt.

KÉT KÜLÖNÁLLÓ KÖLTEMÉNY

ÚJÉVI VERS

Kutyafa, melyből a nagybögőt ácsolják.
Nem idomultam,
idomtalan maradtam.
Néhány szemelvény csupán,
túl hosszan tartó időből.

A rozettát, azt szeretem.
Belenézek az ablakrozettába,
tüsszögök.
A középkort szeretem.
Akkor kidobtak volna innen.

Most bátrabb vagyok,
ahogy a bohócok tennék.
Bizonyára az is voltam én, bohóc.
Most valami más vagyok.
Komor ember. Mondjuk,
egy szobor.

És letörlik a port.
Oda könyökölnék.

ELSÓÁLDÓZÓK

A homályba bűvő, malaszttól kapatos papnak
vétkeik lajstromát elsorolva
– míg fülükben hosszan vonszolódik
a rég elült, középkori zsoltosma –

Hitükben akik majd erőre kapnak,
akiknek lelkét a Mindenség megoldja:
tartva e naptól most már örökkéig,
mint belsejében fehérlőn az ostya.

A JÓTEVŐ

Írok, írdogálok, mondom, mi mást is tehetnék, hiszen sohasem állt szóba velem senki, meg az az igazság, hogy nem is igen adtam alkalmat ilyesmire, mindig előbb fordult meg a fejemben, hogy inkább jól elve-rem őket, ahelyett hogy eszmét cserélnénk, de végül nem lett az egész-ből semmi. Sem ebből, sem amabból. Inkább csönd. Námaság. No de ez akkora, mintha legalábbis Istent keresném. Pedig fölösleges keresni, majd megtalál, ahogy a hitelező találja meg az adóst, és akkor már késő keresni, ehelyett inkább mindvégig magamban beszéltem, mint a hülye, aki tollbamondást gyakorol. Tervezhet-e ellenem végrehajtást?

Helyesbíték, jelentettem ki. Pedig én írtam, a magam kezével. Szelet-havat összehordtam, száguldva árkon-bokron át, gondolati ugratókon és buktatókon, pedig honnan lett volna akár egy árva gondolatom is? A mi nemzetségünket nem ez jellemzi, hanem az öntudatra ébredés. Időnként öntudatra ébredni, osztályöntudatra, nemzeti öntudatra, szép-

írói öntudatra, és akkor az ember eléldégél ebből egy ideig. Utána pedig majd lesz más, miként a létezés törvényei diktálják. Mindenre kell hogy létezzen kádencia, ezt kell a leginkább tudni.

Volt egy idő, amikor kommunista szerettem volna lenni, ez elég szépen hozott volna a konyhára, aki kommunista volt, annak általában könnyebben ment a dolga, csak fölsőbb irányelvekhez kellett magát tartania, s ez nem is volt olyan nehéz, szeretni kellett Titót és ugyanígy Tito barátait, Hailé Szelassziét, Nasszert, Nehrut, akikkel síkraszállt az új világrendért (később a Négust kisuvasztották maguk közül, és ezt senki sem óhajtotta meglátni, bizonyára jellemtelen barát volt), továbbá gyűlölni kellett az idegen eszméket és kapva kapni a szocialista szellemiségen, ami egyáltalán nem létezett, mondják azok, akik kapva kaptak rajta, és ezek közül a legtöbben most ismét hisznek Istenben, az én állítólagos hitelezőmben, aki egyszer bizonyára majd őket fogja végrehajtóként rám szabadítani, akaratos, erőszakos, rámenős kis törtetőit, akik ismét az új világrenden építkeznek: szarházi és seggfej népség, csakugyan közéljük kellene már csapni! Mert még sebet marcangolnak rajtam. . .

Seb?

Sebem nekem sohasem volt: olyan lüktetőre gondolok, amelybe egyöntetűen belepusztul az ember.

Volt egy versikém, félálomban kerülhetett elő valahonnan, és ki van zárva, hogy régebből emlékeztem rá, mert akkor nem találtam volna fontosnak, hogy szóról szóra megjegyezzem, habár nem volt több tíz szónál az egész. És hajtogattam magamban, kétségtelenül valami vegyszernek a hatása alatt, hogy egyáltalán nem fogott a fejem, mintha lekoptak volna az agytekervényeim, csupasz voltam, akár a hegedű nyaka.

A szátokról volt benne szó, azután valami parázsról, de ige sehonnan sem áll ide, tehát semmiféle értelemben sem kezd működni az állítmány, a beszélt nyelv, avagy egyáltalán ki beszélt itt? Hallucinálok, vagy harminc év után álmodtam valamit: bizonyára azért nem tudok még csak mesélni sem rendesen, mert sohasem álmodom – velem tulajdonképpen a szellemi szférában nem történik semmi, csupán a magam fölszínén futó színvonalán egzisztálok, derékban meghajolva és kidüllesztett fenékkal lesekedek befelé a realitás pincelyukán. Elmondani folyamatosan aligha tudnék valamit, legföljebb csak odamondogatni lennék képes, jól magamra haragítva mindenkit, s azután ezen az idegen haragon élősködnék ideig-óráig, ez a harag lenne a kenyerem, és én könnyűszerrel megvetném lépten-nyomon a fejem alját.

Régi, nagy menetelések és vonulások idején kiájultan a sorból, olyan valakiként, elhanyagolható személyiségként, akinek a lábáról azon nyomban lerántják a csizmát, s így tengődni utóbb az ég alatt. . . Istennem, de ritkán lehetek én egészen beszámítható állapotban! Pedig mindig várom az alkalmat, hogy engedelmeskedjem a körülmények hatásának, és elkezdjek változni a magamra mért elgondolhatatlan irányban, és a magamra kényszerített fegyvelemmel nekilássak valamit határozottan állítani, kihúzva magamat egy árokparton, mintha a kor egyenruháját viselném, és nagy hangon elkezdem visszakövetelni a kapcámát.

Am ha valaki csak elmélet maradt, és áttetszőre csiszolódt az elvett teóriákon. . .

– Valaki félholt a napáldozat felé rikongat, nem találja a helyét – alkalna ki rólam ez az otromba vélemény, vagy egyenesen ez is tükröződne a képemen, s íme, ideje lenne elzárkóznom ettől, dúlt gyülekezettel keresni a kapcsolatot, amelynek kése és kötele van, létrája, miegyebe, kiszámíthatatlan szelleme, lakva egy elkeseredett világtáját, amely már különben is hozzá – e tömkeleghez – idomult, megfertőződve a szagával, párolgó odórjével a világ estébe szakadó, mocskos piacán, s mi lehetne ettől szellemesebb, mint itt húzódni meg éjszakára egy zöldség-halom alatt, s hímtagnyi répát szorongatva tartani fönn ezoterikus kapcsolatot mindent elborító fluidumukkal: és hogy ez most kíváncsiság lenne-e vagy azonosulás – elsősorban éjszaka jönne, és az lenne.

Tehát kifordulva az egyik éjszaka kapuján, már bele is sodródok a másikba, beúszok valamibe, mialatt szavakon köszörülöm a nyelvemet, és hőst vagy társat igyekszem fölfedni magamnak, akit kisajátíthatnék, és a háta mögött képzeletben azt tehetnék vele, amit akarok, futó gondolatokat vagdoshatnék a fejéhez, mintha egy ágyúgolyót igyekeznék velük odébbgördíteni, annak a hasonmását, amelyet egy régi ostromon zarbuzánból lövettek ki, de falat nem ért, kőre esett, s kettérepedt nagy csattanással, s a törés vonalán emberi ábrázat mutatkozott benne, s ezt itt aztán sokáig kerülgették, csodának vélvén. Írtak akkor vagy 1542-t, ma meg írunk 1992-t, és alapjában semmi sem változott, a kőgolyónál, megismételhetősége folytán, hosszabb életű és tartósabb a krétarajz és az ákombákom, aki mást ír, kiszámíthatatlan szándéka van vele, akár az időnek a maga mulatásával.

Úgyhogy csupa multság a nagyhét beköszöntével, amikor a szárnyasok erejükön fölül ikertojásokat tojnak, s a világ a rozsdásodásra vár, hogy lecsapódjon a harmat, s ebben a hirtelen beállt csöndben vajon mire kaphatnám föl a fejemet? – Hogy hatalmas és eleven rés támadt

archaikus bölcseletemen, és e megállapítás semennyivel sem hangzana jobban, ha egyes szám harmadik személyben mondanám, rábökve arra a képzelt bábra, aki vagyok, vagy akinek már túl hosszú ideje képzelem magamat.

Óreg réműletemet mindig a kezem ügyében tartottam, hogy bármikor magamra kaphassam, és abban oldjak kereket, akár valami slampos és örült rokolyában, már nem is adva olyasfajta csekélységre, hogy: vajh milyen nemű lehetek, egyszerűen csak az előttem levő táv érdekelt, amit meg kell tennem, s amelyen túl képzelmeim szerint biztonságban tudhatom magamat – ez föltehetőleg a vakrémület, amelytől sarkallva alighanem akárki képes a poklokon is átvágni: tehát mintha szakadatlanul vágtáznék magamban, a koponyám zártan, egy rettenetes érzelmi perpetuum mobile, amelynek rendkívül sietős, és eszeveszetten ugrálja át az útjába torlódó álmokat is; egyedüli gond csak az, mivel lehetne kiváltani a megtorpanását? Valaki máshová figyelőnek, s eközben mindvégig mozdulatlanak. . .

A filmnegatívyszerű, deres éjszakákat kedvelem a homlokomon, amikor önmagától is csörög a drótra fűzött fagyos lócsontváz, még ez a jobb időkből való dermedt vágta emlékeztet leginkább önmagamra, illetőleg léteznie kellene más, váratlan emlékeztetőknak is, házormok látványának, ablakkeret nyikorgásának valahol a magasban, amelyet most ki tárhat rám? Csupán azért, hogy láthassa a vas csikordulására emlékeztető vacogásomat.

Mit akarhatnék vajon elérni akadozó, idegen, vagy legalábbis idegesnek mondható, magamba fojtott beszédemmel, mintha őrangyalkának állítottak volna réges-rég az utcasarokra, s az idő mintegy ott feledett, a magam korában, abban a kinyilváníthatatlanságban, melynek már sejteni sem igen lehetne az indítékait, miközben a széltől hánytorgatott utcai lámpa ernyője mindegyre molesztál, és mintha vízfolyás alatt állnék, ahogy a nyakamba szakasztja szálkás világosságát, s habár mégiscsak fény ez, azért semmivel sem különb annál, mintha két idegen találkozna: a vékony dongájú a vesztett ragyogásával, s hogy ezek ketten végül is majd milyen eredményre jutnak? Nem lesznek képesek állító helyükben kicserélni tartalmukat, csak festék lehetne a közös anyaguk, amely lefolyásukban rögzíthetné többé-kevésbé kétségbe vonható jelenségeket.

Tehát bármiféle környezettel meghatározhatatlan viszonyban tölteni el bizonyos kort, mintegy valamely kép keretének kiszámíthatatlan meredélyén egyensúlyozva – mert végül is így jön ki a dolog –, idegen ruhában odakenve, figyelmen kívül maradt, de utólag elgondolkodtató

mozzanat firtatását kívánó lárvaként, amelyhez nem illik semmiféle meghökkenet arckifejezés: Lám, a pusztában rügyezik az ákác! És ezt a látképet mosná most ki arcomból ez a főnről tartó csorgás, fény meg egyéb, ami elvegyült benne.

Es ha eljönne értem az ószeres, hogy ábrázolatomat leakassza az égbolt faláról, megcsörrentve e mozdulatával drótra fűzött csontozatú lovat, amelyet még mikor elástak! Aztán kihantoltak, és most itt van. Ott. Távoli épület padlásán, amelyet már önerőből meg sem találnék, vándor kutyák bagzanak az orgonabokorban, amely talán ideiglenesen ütötte föl előtte (az ajtajában) a sátrát.

– Fejszét az entellektüelnek! – illetve hogyan élhetném át ezt másként? Valamit kiáltanom illik a magam szórakoztatására, írás közben, amikor kinek sem tudom elviselni a pillantását. Engem általában a végtelen bagyulálgat és pátyolgat, és köd előttem, köd utánam!

Sietve lefelé, hogy időt nyerjek, majdhogy hasra nem esek a lépcsőn. Aztán: ugyan mire akarnék én időt nyerni? A munkakorom így is, úgy is telik-múlik, csak ki kell várnom a végét. Hátrafelé tekintgetve pedig úgyszincs elgondolkodtató mozzanat, amely valami módon beletorkollasson a jelen eseményeibe. A jelen, az biztos, a többi meg roppantul bizonytalan, akár a templom kapuzata alól kitóduló víz, és aztán az is lefelé (az ottani) lépcsőkön. Még szerencse, hogy nem ott járok, mert még elsodorna, és hol lehet a forrása, az eredete, egyszóval a kelte? Csak dől kifelé, nyalja a küszöböt, mossa a nem is oly ősi köveket, sem mire sem jut velük, ha volna türelmem, áldoznék rá az időből, hogy megvárjam, mikor fog abbamaradni. És akkor fölírnám a napot, az órát, a percet, és azután kuss! Hát nem a megfigyelés a dolgom? (Vélem én.) Mert nem az. Amit nekem meg kellene figyelnem, azt már én mind megfigyeltem, sőt, mindig is tudtam. Ismerem ezt a köpönyegforogtatást, amely szakadatlanul a véletlenre utazik. Jó napot, jótevédm!

CSUKÓDÓ ZSILIPEK (II.)

A MI JÉZUSUNK ÚTJA

BORDÁS GYŐZŐ

Az idő csípős volt még, a fűzfák is éppen csak levetették immár ivartalanodott barkáikat, amitől olyannak tűnt a csatornapart, mintha zöldesbarna brokáttal terítették volna le. A töltés sem száradt fel még teljesen, de ez nem zavarta Bachman Zsigát, ő már edzett. A zsilip és a kendergyár közötti mintegy másfél kilométeres távot tette meg oda-vissza háromszor, s bizony, Koch mester műhelye elé érve, leszállva a biciklijéről úgy fújt a tüdeje, mint a kovácsmester fújtatója, amellyel patkó hevítéséhez pumpálta a levegőt.

– Na, megvolt háromszor? – kérdezte tőle a mester.

– Három a magyaré – válaszolta erre a biciklista.

– A magyaré? De te is német vagy, éppen olyan sváb, mint én – kiáltotta oda a fújtató zaját túllicitálva Jochann Koch oly hangerővel, hogy azt még a műhely előtt várakozó parasztok, sőt a lovaik is meghallották, amire az egyik hátravetette a fülét, idegesen konyított, úgyhogy gazdája azonnal nyugtatni kezdte. A mester meg mondta tovább a magáét, németül természetesen, mert ő más nyelven még a doktornál sem szólalt meg. Merthogy azon ritka svábok közé tartozott, akik kérkedtek németiségükkel, nem úgy, mint sokan errefelé, akiknek már a lelkében békésen megfér egymás mellett a magyar és a német is. De Koch mesterben! Jóval később, igaz, ő volt az első, aki fekete-fehérré festette az udvari virágágyását szegélyező, „srégen” beágyazott téglákat.

– Nem lesz ebből baj? – kérdezte ekkor tőle a felesége, aki az urát távol szeretne tartani a politikától, de hiába. Aztán ő lett a Kulturbund egyik leglelkesebb szervezője, aki előbb csak tojással és paradicsommal, később pedig tintásüveggel dobálta meg azokat a német há-

zakat, amelyeken nem találta a „V” feliratot, és kövel verte be a viktória jel nélküli „magyarónok” ablakait.

De hol voltak még ezek az idők azon a farsang elejei napon, amikor Bachman Zsiga azért tért be hozzá, hogy élesebbre reszeltesse biciklijének fogaskerekét, mert nem úgy harapott a láncba, mint az éhes gyerek az almába, harsogva szinte! Adott ő a biciklijére, már hogyan adott volna, amikor nem is akármilyen kerékpár volt ez. Hajlított kormányú, meg váltós, egy kisebb és egy nagyobb fogaskerékkal, erősített küllőkkel a légtömölcs kerékben, meg szíjas pedállal, amivel cipőjét erősítette oda. A bicikli „férfi” voltát jelző rúdon pedig egy jókora bőrtáska lógott, tele pótalkatrészekkel, olajozó és zsírozó kannákkal, különböző méretű furcsa kulcsokkal, de volt ott ragasztó és maréknyi flekk, sőt még elemózsiaszacskó is, ami nélkül Zsiga edzésre sem indult, mert úgy tartotta, hogy az elvesztett energiát azonnal pótolni kell. Nem is biciklinek hívta a kisváros ezt az ő különös járgányát, hanem vasparipának. Találó volt az elnevezés, ami Koch mestertől származott, aki úgy tartotta, hogy fölér az egy paripával. Ehhez még elméletet is gyártott. Ő tartotta karban, s így büszke volt rá, nem sajnálta az időt a biciklivel való vesződésre, csak olajozni meg a vázát petróleumozni nem szerette, mert akár a kenderáztató, csavarta az orrát. De ezt a munkát nem is bízta rá Zsiga, mert ehhez ő értett jobban. Mindig úgy adagolt, mint a patikus, hogy egy csepp kárba ne vesszen.

Megkapott ez a bicikli mindent, amire csak szüksége volt, akár az itteni gazdák paripái, akik szerint a lovak csak akkor húznak, szántanak, boronálnak úgy igazából, vagy táncolnak a lakodalmas kocsi elé fogva és páváskodnak a lovasbandériumban, ha jól meg vannak abrakolva.

Zsiga, ha fölszállt erre a paripának titulált biciklire, előbb maga is megsarkantyúzta kétszer-háromszor, kipróbálva, jól fog-e a hátsó fék, és csak azután iramodott neki igazi szárnyas táltos ló módjára. Ha netán ráért is, tempósan tekerte a pedált, merthogy ő nem közönséges kerékpáros volt, hanem versenybiciklista. A bajnoki titulus is méltán viselte immár több mint fél éve, mert tény és való, hogy 1892-ben megnyerte Szabadka szabad királyi város nagydíját. A palicsi aszfaltos kerékpározóverseny győztese lett akkor. A helyi hatóság jutalmul mindjárt írnokká léptette elő a községházán, ahol addig kifutó volt. Még mielőtt avanszált volna, fogadásból biciklin vitte föl Pestre a községi jegyző aratási jelentését, amivel nem kevesebb, mint öt mázsa búzát nyert.

– Tán csak nem Pestre készülsz megint? – kérdezte tőle Jochann Koch, látva izgatottságát, hogy a patkolások miatt nehezen kerül sorra.

– Az idén pünkösdre Bécsben leszek, aztán a nyáron irány az őshazánk, Württemberg!

– Na, látod, ez derék dolog – csillant föl a szeme a kovácmesternek most már az üllő mellől, és hirtelen támadt örömeiben a műhely földes padlójára dobta a fehér izzássig hevített patkót, majd táncoltatni kezdte az üllőn a nagy kalapácsát. Ekkor szabályos melódia hangjai csendültek föl a keze alatt. Végig is játszotta háromnegyedes taktusban.

– Das ist der Brauttanz – mondta Bachman, fölismerve a menyasszonytánc melódiáját.

– So! Úgy bizony! És tudod-e, miért jutott az eszembe? Mert ha megjössz az útról, én megnősítelek.

– Nem, nem, az idén még nem nősülök – szabadkozott a biciklista, és megértve a célzást, azonnal témát váltott.

– Ezek a tisztelendő atyák az idén jó hosszúra szabták a farsangot – mondta. – Becsülettel megcselekedték, dicsértessen érte nevük a fiatalság és a férjhez adandó lányokkal nem bíró papák által – szólt tréfálkozva, de pechjére, mert ezzel jó végszót adott a kovácsnak.

– Gondolnod kellene most már nősülésre is – erőltette tovább a témát, legalább két okból. Először, elfogadható vőnek találta, másodsorban szinte biztos volt abban, hogy felesége, aki a menyasszonytánc vaszenéjére bekkukantott a műhelyébe, meg fogja tőle kérdezni, kipuhította-e Zsiga szándékát. Merthogy Rézjük tizenhét évesen már eladósorba került.

– Asszonyt nem vihetek oda ki a biciklin – tért megint ki a válasz elől Zsiga.

– De ha eljutsz, én tíz évig ingyen reperálok a biciklidet – és máris nyújtotta kezét.

– Tíz évig?

– Zehn Jahre! So, gut?

Négy gazda és néhány ott lebzselő gyerek volt tanúja ennek a fogadásnak.

– Ha nősülni még nem is akarsz, azon gondolkoztál-e, milyen mulatságot fogsz az idén rendezni? Mert hallom, beválasztottak az intézőbizottságba.

– Amikor én tavaly Pesten voltam – kezdte mesélni Bachman –, mutatnak egy kalendáriumot, amit már úgy nyomtattak, hogy a jogászbál pirossal volt bejelölve, a medikus- és az atlétabál félünnepnek, némelyik meg mint böjtös idő. Azt mesélték, hogy az atlétabál olyan volt, hogy. . .

S ekkor Zsiga elhallgatott, mert eszébe jutott valami, amiről úgy találta, itt jobb nem beszélni.

– Nahát, akkor találj ki már nekünk is valami érdekeset. Biciklizés és firkálás közben igazán van időd gondolkozni. Egy fényes szerencsepatkóval én is hozzájárulok a tombolához – amivel Koch mester tudtára adta, hogy számít a meghívásra.

Bachman meg sem kérdezte, az iparosbálra gondolt-e vagy a kaszinóbelire, mert világos volt számára, hogy ez utóbbira, hiszen az iparosok szervezte mulatságra természetsszerűleg is elmehetett, a kaszinóba viszont csak meghívóval lehetett. Ű.-ban régi szokás volt, hogy a kaszinó rejtélyes ajtajai évente csak egyszer és csakis a farsangi mulatságra nyílhattak meg mindenki előtt rangra, titulusra és diplomára való tekintet nélkül. Máskor nem. Viszont éppen ezért sűrű volt az a rosta, amelyen esetleg átcsoroghatott egy-egy név. És azt ki kellett érdemelni.

Mivel is protezsálhatnám be a mesteremet, gondolkozott Zsiga, ha csak azzal nem, hogy tavaly is ő készítette elő a biciklimet a bajnokságra.

A farsangi multság úgy kezdődött, hogy a kaszinó hölgytagjai titkos szavazással vezérkart választottak, amelynek két tapasztaltabb és két szellemes fiatal férfi volt a tagja. Így került Wagner aljegyző és Székely algimnáziumi tanár mellé Zsiga, becsületes nevén Sigmund Bachman, nyilván annak a gyakorlatias meggondolásnak köszönhetően, hogy a meghívókat nála gyorsabban senki szét nem hordaná, és népszerű fiatalember lévén mindenütt szívesen látott vendég volt.

Amit Bachman nem mondott ki a kovácműhelyben, írásban adta meg Székelyéknek. Hogy lopott volt az ötlet, arról az írás nem beszélt, de látszott a latin és történelem szakos tanár üstökvakarásából, hogy a javaslatot komolyan fontolóra kell venni. Még hogy batyubálat farsangra, s hogy betiltsa a kaszinó vezetősége, mert batyut bevinni illetlenség? Aztán ha túl hangos lesz a nősereg, márpedig az lesz – állt a levélben –, kezdjünk velük tárgyalásokat, amit egészen a farsang előtti napig el kell húzni, és csak ekkor mutassunk hajlandóságot némi kompromisszumra, ami álljon abból, hogy batyut bevinni ugyan nem lehet, de átvihetik a két házzal odébb levő kised intézetbe. Oda kell majd átjárni enni, itt meg szóljon a muzsika, folyjon az ital, s itt legyen a tombola is.

– Hát ezt jól kifundálta a mi bajnokunk – panaszkolta Székely Wagnernak, aki ugyancsak forgatta a szemét e részleteiben is kidolgozott, furcsa forgatókönyv hallatán, amelyben mint komoly sakkpartiban, már az ellenfél második, sőt harmadik lépését is látni kell. De végül is a két bölcsebb úgy döntött, ha farsang van, hát játsszunk, elvégre, farsang, multság, bolondság, ezzel utólag talán mindent meg lehet ma-

gyarázni. Ebben maradtak, nem sejtve, mekkora gondot vettek a nyakukba. Mint egy jól sikerült vígjátékban, úgy zajlottak a rákövetkező napok eseményei, amelynek egyik komikus hőse Jochann Koch mester lett. Hiába ígért szép vaskerítést Wagnerék új háza elé olcsó pénzen, és vitetett egy maga gyártotta samotos vaskályhát Székelyéknek, egyelőre kipróbálás céljából, az iparosok közül Bauer Ervint engedte csak át ama szíta, annak elismeréséül, hogy a járásbírónak ő volt az egyik szabója, testhez álló zsaketteket varrt neki. Igazságtalannak érezte ezt Zsiga is, de ha a bizottságban szóba hozta, lehurrogták. El is került hosszú ideig a kovácműhelyt, ezután maga reperálva vasparipáját. De volt a farsangi mulatságnak egy gyors és látványos eredménye is: Bauer Alice és Kochán Pál házassága.

– Ez a Bauer lány Kochán jó étvágyának köszönheti a sikeres partit – mondogatta biliárdozás közben Székely kaszinóbeli társaságának –, mert hogy egy ilyen házassághoz nem volt partiképes, az biztos.

– Sűrűn megéhezett ügyvéd urunk, azt én is láttam, de hogy mindjárt táncba vigye azt a copfos kislányt, erre nem számítottam – vágott közbe Balogh Gyula, a kendergyári igazgató.

Téma volt ez a bálon is, nem egy megjegyzés hangzott el a lány szépen domborodó fenekére, meg arra, hogy Kochánnak csak az akták tanulmányozására kell a monoklija, most jól lát anélkül is.

Aztán mint vihar után a szélcsend, úgy szüntek meg a házasság körüli pletykák, az ifjú Kochánné pedig meglepő gyorsasággal nőtte be magát az úri társaságba. A férfiak szívébe könnyen lopózott be, akár egy énekesmadár, de megnyerő természetessége és segítőkészsége lágyította a zordságra hajlamosabb asszonyi lelkeket is. Hogy férje utasítására-e vagy hajlamának köszönhetően, de szervezőkészsége és tenni akarása is gyorsan megmutatkozott. A kaszinóban a lányos szülőket gyorsan rábeszélte a Lányok Lapjának vásárlására, amiből szerinte a serdülők sok szépet és jót megtanulhatnak, aztán férjének takarékpénztári betétjéből három-három római katolikus, evangélikus, református és görögkeleti gyerek felruházását vállalta, aminek gyorsan híre ment, a katolikus iskolaszék pedig a Haladásban azonnal köszönetet mondott neki: „A nagylelkű gyermekbarát, a nyilvános elismerésen kívül a segélyezett ártatlanok hálakönyveiben lelje jótéteményének legszebb jutalmát” – írta az újság, s ezen az ifjú Kochánné annyira felbuzdult, hogy húsvétra már az Eötvös-alapnak is gyűjtött, szorgalmas méh módjára összeszedve száz forintot tanító-özvegyek gyermekeinek ösztöndíjazására. Hogy mindezt némi számításból tette, az csak akkor derült ki, amikor Zomborból megérke-

zett a bizonyítványa, amely szerint magánúton Kochánné elvégezte a polgári iskolát.

- Ezt a Fräulein Schulét azért illetet volna előbb elvégeznie – mondta nem kis malíciával Székely tanár az algimnáziumi tanári szobában, amire Kovalszky Lajos igazgató csak azt válaszolta:

- Akkora birtokkal, mint Kochán Pálé, még akár líceumi bizonyítványt is szerezhett volna, csak egyet nem – s itt magasabbra emelte a hangját –, gimnáziumi érettségét.

Mert ezt még pénzért sem osztogatták sehol.

Viszont meghálálta Kochánné sokszorosán a bizonyítványt, különösen azután, hogy férjét beválasztották a járási iskolai gondnokságba. Írás szól ma is arról, hogy három év alatt a Kochán házaspár által begyűjtött adományból százhat római katolikus, ötvenegy ágostai evangélikus, negyvenkét református, négy görögkatolikus, harminckét görögkeleti ortodox, négy unitárius és harmincegy Mózes vallású tanítói család gondját enyhítették.

Amikor Kochánné apámat megismerte, őt is azonnal beajánlotta a római katolikus egyház iskolaszékébe, amelynek egészen az iskola megszűnéséig tagja maradt. Igaz, többnyire csak afféle tiszteletbeli tagnak számított, mert festői ambíciói mindig eltérítették innen valahova. De azt mintha csak megérezte volna, mikor van rá ott is szükség, s ilyenkor természetesen eljár a gyűlésekre. Emlékszem, tizennégy kora tavaszán, amikor kiderült, hogy Veér Kálmán alesperes haszonlesésből öt hold földet átengedett a kendergyárnak, nagy botrány tört ki. Ekkor apám és Kochánné beadvánnyal fordult a kalocsai püspökséghez, aminek az lett az eredménye, hogy Veér Kálmánt áthelyezték Barcsra, ide viszont Ler Antal, ugyancsak alesperesi rangban levő pap került. Már én is kint voltam az állomáson, amikor a vonat egy tavaszi délutánon megérkezett. Az új papot a pályaudvaron nagy számban egybegyűlt hívők fogadták. Itt a járás nevében a főszolgabíró mondott rövid, ékes köszöntőt, majd Wagner jegyző üdvözölte a politikai közösség nevében. Erre Ler alesperes meleg hangú válaszában elmondta, hogy ő az igaz szeretet, a testvériség és a haladás embere akar lenni. Érdekes, hogy a más vallásúak közül csak az izraelita hitközség képviseltette magát a fogadtatásán, Fischer Eugén rabbi személyében, aki a kereszténységet a zsidó vallással az Ó- és Újszövetség alapján fűzte egybe. De az ünnepi beiktatást és az új pap első miséjét száznegyven terítékű ebéd követte, amelyen a helyi férfiintelligencia, a városi előljáróság, a felekezeti képviselők immár teljes létszámban és az alesperes rokonai voltak jelen. A nők közül csak Kochánné mint iskolaszéki előljáró.

Apám mesélte erről az ebédről hazajövet, hogy bizony, reális veszély a háború. Aztán egész délután erről beszélgetett Bachman Zsigával is, aki azért jött el, hogy első kézből hallja, hogyan zajlott a beiktatás.

– Tudod, nem sok jóval biztatott bennünket az új pap – mondta neki.
– Azt mesélte, hogy Versecen, ahonnan jött, már két éve nagyon nyugtalan a hangulat, pontosabban azóta, hogy Péter herceg elsütötte az ágyút, és megkezdődött a Balkán-háború.

– És azt gondolja Ler, hogy ide is átterjedhet? – kérdezte apámtól Zsiga, mire ő megmagyarázta, hogy a háború is olyan, mint a lyuk, minnél többet piszkálják, annál nagyobb lesz. Ler még azt is mondta, hogy az ottani többségi lakosság szívvél-lélelkel részt venne benne, a németiség meg a magyarság meg csak amolyan tisztviselői közömbösséggel nézi, mi történik. Úgy vélik, nem az ő dolguk, elintézik azt a feljebbvalók meg a katonaság, de szerinte nem kizárt a mozgósítás.

– Ugyan már, miféle mozgósítás? – kérdezte Zsiga, amire apám azt tanácsolta neki, beszéljen Weis igazgatóval, adjon neki papírt valami gyári beosztásra.

– A cukorfőzőket például nem mozgósíthatják, mert nélkülük leállna a gyár.

– És mit szólna ehhez Wagner?

– Semmit, a papi ebéden is azt mondta, ő innen senkit el nem enged katonának, mert akkor leállnának a gyárak. De tudod, mit válaszolt erre a pap? Azt, hogy „ne legyen naiv, jegyző úr”, amin a te főnököd kisse meg is sértődött, merthogy ő jobban ért az államügyekhez, mint a lelkész.

Én, aki csak hallgattam ezt a párbeszédet, már akkor sejtettem, hogy a papnak lesz igaza, és ez jutott eszembe tizennégy augusztusában is, amikor megint csak röptében hívták össze az iskolaszéket. Apám akkor még itthon volt, vette hát a kalapját, és ment. A gyűlést azért hívták össze oly sürgősen, mert a főpásztor elrendelte, s ezt apám, hazaérve, szó szerint így mesélte anyámnak: „Dacára a háborús időnek és dacára annak, hogy az iskolai tantermek kórházzá lettek átalakítva, a tanítók nagy része pedig katonáskodik, az iskolaévet meg kell kezdeni.”

– Na és, mit döntöttetek? – kérdezte anyám.

– Mivel nálunk a három tanterem közül csak kettő van kórházi célra berendezve, továbbá mivel hogy . . .

– No, nyögd már ki, beszélj, az ég áldjon meg! – szólt közbe idegesen anyám.

– . . . mivel Wolf József és Pertics Sándor is katona, úgy döntöttünk, hogy a IV–VI. osztályt, amelyet ők vezettek, Ler veszi át, és ezeket az

alsóbb osztályokkal csapjuk össze. Így ő tanítana a másodiktól a hatodik osztályban a délelőtti váltásban, az elsősöket meg megfelelő tanár híján Kochánnéra bízánk.

– Ez már megint a te szeled volt – csattant föl erre anyám, s mérgében szinte fújt. Ilyen hirtelen haragra támadni most láttam őt először. – Még hogy azzal a kétes polgári diplomával tanítónőt csináltak belőle!

– Én a jegyzőkönyvet vezettem, az volt a dolgom – tért ki apám az egyenes válaszadás elől, de olyan goromba hangon, akárcsak reszelőn küldte volna, amely anyám lelkén komoly sebet ejtett, s erről lemosni a vért azonnal a fürdőszobába sietett.

– És miért ne, amikor olyan tehetséges az az asszony – fordult most felém. – Még azt a kendergyári ügyet is elrendezte, visszaperelte a pénzt, pedig tudod, milyen nagy dolog ez ilyen háborús időben? Hiába, jó orra volt a Zsigának, amikor azt a furcsa farsangi mulatságot kifundálta.

Én persze tudtam, hogy ezt az esetet ő is csak hírből ismeri, de valami láthatatlan fogódnak most jól jött neki. Épp erre a végszóra tért vissza anyám.

– Már megint az a Zsiga! Itt semmi sem lenne a te Zsigád meg Alice nélkül, még a nap sem kelne föl, és a fű sem zöldülne.

Erre apám fölemelte mutatóujját, s ugyanolyan goromba hangon mondta:

– Bennünket bánthatsz, de a Zsigát nem! – Zsiga ugyanis ekkor már nem volt itthon.

Amióta lekopott Zsigáról a bajnok jelző, mind többen hívták Jézusnak, aminek valós alapja az apám festette oltárkép volt, és amelyen ő valóságában állott, igaz, szakállasan, jobb kezét a szívére emelve, a másikkal pedig felfelé, az égre mutatva, mintegy figyelmeztetésként, hogy soha el ne felejtjük, mindenért ott fognak ítélkezni felettünk. Krisztusi szandálja alatt pedig kígyók tekeregtek, mint azon a képen is, amelyet apám a szabadkőműves céhbe való felvételekor festett. Nekem viszont az jutott eszembe, milyen hosszú volt Zsiga útja Koch mester kovácsműhelyétől az oltárképig. Mert ahogyan ígérte is, még 1893 pünkösdjére Bécsbe ért. Fényképek tanúsítják, hogy amikor elindult, haja is olyan leolajozott volt, mint a biciklije. Középen hordta a választékot, s innen szinte rá volt ragasztva a haja az egyik és a másik fülére is.

– Így áramvonalasabb vagyok – mondta Schuch tisztviselőnek, a helyi biciklistaklub elnökének és a tiszteletére megjelent barátainak, akik azon a húsvét utáni vasárnapon kimentek a főtérrre, hogy kikísérjék nagy útjára. Mindenki izgult, kibírja-e a megpróbáltatást, és féltették,

és sajnálták, Schuchon meg a sértődöttségében otthon maradt Koch mesteren kívül, akik mindvégig bíztak benne. Wagner aljegyző nem tartotta eléggé komoly embernek, de azért szabadságot adott neki, menjen hát isten hírével, ha már nem bír magával.

– Bolond ez a gyerek – mondta Vécsei vízmérnök Kovács doktornak, miután indulása előtti napon az orvos megvizsgálta, s úgy találta, egészséges, mint a makk. Mert az volt. Hogy nem volt bolond? Kovács doktor tudta ezt legjobban, hiszen mielőtt két évvel ez előtt idekerült, ő a budapest–angyalföldi magyar királyi tébolyda másodorvosa volt. Bolondokkal így éppenséggel eleget találkozott, sőt éveket töltött celláikban, s bele is unt a velük való vesződésbe. Ezért örült meg oly nagyon, amikor nálunk elhalálozás folytán üresedés állt be, s hirdetéssel új orvost kerestek. „Ezen állással a következő javadalmazás van egybekötve: 1. Évi fizetés 500 Ft, a községi pénztárból havi előleges részletekben. 2. Látogatási díj vényvel vagy vény nélkül 40 Kr, vény az orvosi lakásban 40 Kr. 3. Halottkémlelési díj 20 Kr” – állt az újság hirdetésében. Schuch Mátyás szolgabíró aláírását hordozó pályázatra azonnal jelentkezett, s pesti volta és gyakorlata miatt esett rá a választás a négy jelölt közül. Lakást is azonnal kapott természetesen, s első dolga volt, hogy ő is újságban hirdesse, miszerint: „A tisztelt közösség becses tudomására hozom, hogy Ú.-ba mint gyakorló orvos telepedtem. Doktor Kovács Jenő, orvostudor, sebész, szemész, szülész.” Előző munkahelyéről és szakosításáról a Haladás vastag keretes hirdetése nem szólt.

Kovács doktor tehát tudta, hogy Zsiga nem beteg, csak a bizonyítani akarás meg valami virtus fűti.

– Legfeljebb visszafordul, ha nem megy – magyarázta az orvos Vécseinek, de abban maradtak, hogy ők nem mennek ki a búcsúztatására, mert ez nem volt méltó a rangjukhoz.

– Majd ha visszaér – mondta Vécsei.

– Akkor lesz csak rám igazán szüksége – válaszolta erre az orvos.

Kovács doktor éppen a borbélytól jött frissen borotválva, és csak azért nézett be a kaszinóba, hogy átlapozza a friss újságokat, amikor a bécsi Die Weltben megakadt a szeme egy fényképen. Zsiga feszelt rajta plumpnadrágban, s vigyorgott lenyalt haja és apró bajusza alatt, maga előtt tartva a jól ismert Dürkoppot. Az orvos érdeklődéssel kezdte olvasni a cikket. Wittmann csapláros zavarta meg: „Doktor úr, hiszen, Valéria nővér hívhatja” – mire az csak legyintett egyet, várjanak. Nem tudta letenni az újságot, amely meglepő részletességgel számolt be Sigmund Bachman nagy teljesítményéről, hogy légtömlős biciklijével a Dél-Duna mellől, nem is a rövidebb, a pesti úton, hanem kerülő-

vel, Klagenfurton keresztül érkezett meg Bécsbe. Számítás van ebben is, hogy nem Pesten keresztül ment, gondolta az orvos, mert tudta, útközben betért a bicikligyárba, ahol - nyilván felismerve a jó reklám lehetőségét - elátták mindennel, amire szüksége volt.

Így is lett, sőt azt is megígérték, hogy Bécsben a gyár igazgatója személyesen fogadja majd.

A tudósítást azonban csak délután olvashatta el tüzetesebben, mert közben most már a nővér maga szaladt érte egy szülési komplikáció ügyében, de sokáig megtartva magának a titkot, hogyha az orvos azonnal jön, talán életben lehetett volna tartani Schuchék gyerekét.

– Sajnos, nem volt egészséges, ezért ne nagyon sajnálja – magyarázta az orvos az izgatott apának, aki tehetetlenül tárta szét karját, mert ez már a második halva született gyermekük volt.

– Itt nincs vérkeveredés, ezek a németek úgy összeházasodnak, hogy már mindenki mindenkinek a rokona. Debileket hoznak a világra. Meg fogom tiltani a legényeknek, hogy itteni lányokat vegyenek feleségül, meg is fogom ezt írni, ha már nem elég nekik az okos szó – háborgott az orvos Valéria nővérnek, s bár ebben a megállapításban sok igazság volt, most mégis csupán az önigazolást szolgálta. Kedvetlenül dolgozott egész délelőtt, s ezért tért be végül ismét a kaszinóba, hogy végigolvasa az abbahagyott újságcikket.

Most tudta meg azt is, hogy a klagenfurti gyáros a stephanplatzi Altepost vendégfogadóban várta Zsigát. Közönséges újsághírnél, esetleg egy fényképes tudósításnál ez nem lett volna többre érdemes, de a szokatlanul nagy teret ennek az ügynek más miatt biztosított a bécsi szerkesztő. Az igazi szenzáció most még, igaz, csak közvetve kapcsolódott Zsigához. Ez az idő már az autók időszeke volt, még ha nem is oly rég, éppen ott Bécsben, a színházi kuplékban ki is figurázták a Párizs és a La Manche közötti omnibuszjáratot, amelyet Amédée Bollée tervezett. Ugyancsak az ő találmánya volt az a gőzkocsi is, amely 1878-tól közlekedett Párizs és Bécs között, ekkorra annyira tökéletesítve, hogy elérte az óránkénti negyven kilométeres sebességet. Bollée úr – olvasta Kovács a kezében tartott újságban – most is éppen Bécsben tartózkodott, saját találmányán gyönyörködve útközben, s abban a fogadóban szállt meg, ahol Kirschon úr, a klagenfurti bicikligyár igazgatója Bachman számára rendezte a fogadást. A vendégfogadó nagy öröme két nagy asztaltársaság verődött össze ezen a vasárnap délelőttön, és a gyárosok között szó szót követett, amely már majdnem addig fajult, hogy párbaj lett belőle. Kirschon ugyanis a gőzkocsit becsmérelte a német Gottlieb új benzinmotorja ellenében, a francia gyáros meg

lenézte a bicikliket. Nem párbaj, csak furcsa fogadás lett az egészből, ami pedig Sigmund Bachman biciklistának köszönhető, aki hogy megvédje a kétkerekű becsületét, az ünnepléstől immár mámoros fejjel fölajánlotta, hogy ő bizony körülutazza vele a világot.

Bollée úr erre olyan jót nevetett, hogy majd kiejtette a kezéből a sörskorsót. „Ha már olyan nagy legény, s olyan nagy német, mint az a maguk Gottliebje, akkor vállalja azt is, hogy útközben csak a német nyelvre hagyatkozik, s akkor állja a fogadást: egy ötemeletes ház itt Bécs központjában a maga urának és egy kétemeletes magának otthon, hol is, hova is való maga? Na jó, illetve nekem Párizsban egy akkora, mint az önöké együttvéve.”

Hogy Kirschonból a dac vagy a szesz beszélt-e, nem tudni, de miután Bachman Zsiga határozottan vállalta az utat, megtörtént a nagy fogadás Kirschon és Bollée között. Ami a nyelvhasználatot illeti, ez Zsigának igazán nem okozott gondot, hiszen a németen és a magyaron kívül más nyelvet nem beszélt.

Azt az újság már nem tudhatta, hogy Bachmannak közben Koch mester is eszébe jutott, mennyire meg lesz majd vele elégedve, milyen nagy fogadást kötöttek a bőrére, hát még otthoni biciklistatársai, meg Schuch is, akiről viszont ő nem tudhatta, hogy most gyászban van.

Még a fogadást követő órában a két gyáros térképen rajzolta be az útirányt, s abban is megállapodtak, hogy hírügynökségek révén szereznek tudomást, betartja-e Bachman ezt a több ezer kilométeres marsrutát. Bachman pedig mindössze két hét felkészülési időt kapott.

Tudta-e Zsiga, mire vállalkozik, avagy sem, talány volt a bécsiek számára is, hát még Ú.-ban, ahol akkor este kézről kézre járt az újság, folyt a sok sör, és a biliárdozók sem tudtak a golyó útjára összpontosítani. A község gyorsan határozott, Kovács doktorral az élen bizottságot alakítottak, amelynek feladata lesz felutazni Bécsbe, s ott lenni az indulásnál.

– Két évig biciklizni, hát erről az útról élve nem tér haza a mi Zsigánk – mondogatta Székely tanár, aki most megfélemedezett róla, fontosabb gondja, megválasztják-e igazgatónak az al gimnáziumban Koválovszky nyugdíjba vonulása után, avagy sem. Vécsei vízmérnök meg Kovács doktornak magyarázta, nem megmondta ő, hogy nincs minden rendben ezzel a Zsigával.

– Angliáig is lehetetlenség eljutni biciklivel, nemhogy az új földekre, Amerikába meg Ázsiába – kommentálta Balogh kendergyári igazgató, aki most hangosan olvasta az európai útirányt, amely szerint Zsiga Bécsből indul, aztán Csehországon, Németországon, Hollandián, Bel-

giumon és Franciaországon át jutna Bordeaux-ba, s itt száll majd hajóra Anglia felé.

Volt, aki azt javasolta, éppen ebben a francia kikötővárosban kellene talán végső búcsút venni Zsigától, ha addig is eljut, vagy meg nem gondolja magát. . . De ez drága mulatságnak tűnt, s így a fukarságukról ismert ú-iak mégis Bécs mellett döntöttek, ide utazik majd a Kovács, Wagner, Székely összetételű küldöttség. A helyi „Bycicle Club” az ipartestületben már szombaton tánccal egybekötött tombolát rendezett Bachman útjának támogatására, de hasonló rendezvényt szerveztek a zomboriak, a palánkaiak és az újvidékiek is, ez utóbbiak az Erzsébet Szálló termeiben csakis meghívottak részére, azzal, hogy a jegyet az elnökségnél, a Duna utca tizenhatban, illetve Himmelsbach Gyulánál a Fehérhajó utcában, a Rakanyi-féle házban vehették föl. Palánkán apám is ott volt a Zsiga tiszteletére rendezett kerékpárosbálon, ahol ugyancsak ismerték a bajnokot, hisz nem egyszer karikázott át hozzájuk pusztán edzéseképpen. Lázban volt tehát egész Bácska, és a három férfiú indulására városunk minden előkelősége megjelent a vasútállomáson, még a tűzoltózenekart is kivezényelték, amely a Rákóczi-indulót játszotta ütemesen. Sajnálhatta az ünnepelet, hogy személyesen nem lehetett jelen.

– Kár hogy nem innen indul a Zsiga – mondogatta Koch mester is, aki azóta megbocsátotta neki a farsangi kellemetlenséget, és igazán sajnálta volna, ha útközben baja esne.

Székely elbeszélése szerint Bécsben nem keltett ekkora szenzációt az ügy, bár Kirschon úr személyesen indította útnak Zsigát, a Stephanplatzról. Sőt, a gyáros útítársat is szerzett neki, ne menjen egyedül. Ebbe az engedménybe Bollée is beleegyezett, de a fogadás minden más tétele maradt. Viszont a pénzt, amit itthon, a Bácskában összegyűjtöttek, nem adhatták át neki. Csak ott derült ki, hogy a fogadó felek a nyelvi korlát mellé másokat is emeltek. A megállapodás magában foglalta azt is, hogy útközben csakis a német vendégszeretetre alapozhat, ami azt jelenti, minden fizetőszköz nélkül kell útra kelnie.

– Hát így eljásztania az életét – legyintett kétségbeesetten Wagner, mert ő már szinte lemondott Zsigáról.

A pótalkatrészekon kívül kétnapi koszt dagasztotta csak az itthonról jól ismert bőrtáskát, s két nagy kulacs díszelgett még a hátsó sárhányónak támasztva. A csomagtartón meg jókora hátizsák, benne kétszemélyes sátor, hálósák, spirituszfőző, evőeszköz, s idekerült még az a két kiló malátacukor, amit Kovács doktor hozott neki.

– Akkor isten önnel, sok szerencsét – szorított vele kezét Kirschon

úr. – Két év múlva, pontosan ezen a napon találkozunk itt – tette még hozzá. 1893. június harmadikát mutatott ekkor a naptár.

A nagy esemény megtörtént, a bizottság hazaérkezett, s aztán sokáig mesélték még bécsi élményeiket, de mivel hetekig, sőt majd két hónapig semmi hír nem érkezett Zsiga felől, minden kezdett feledésbe merülni. Azaz mégsem. Boros nyomdász ugyanis egy pénteki hajnalon kénytelen volt áttördelni a Haladás első oldalát, hogy hírt adjon arról, miszerint Zsiga Bordeaux-ba érkezett, s mire az olvasó kezébe veszi a lapot, ő már hajóval a La Manche-on lesz, irány: London. E tudósítás arról is szólt, hogy útitársát baleset érte, és ezért hosszabb gyógykezelésre szorul. Nem sokkal később már az angol hírügynökség jelentette, miszerint egy bécsi fiatalember kerékpáron érkezett Londonba. S ez hír volt a londoni újságok számára is, hát még itthon. Aztán megint csend lett, és Bachman utazása mint szunnyadó tűz, csak néha-néha lángolt fel újból, immár nem első oldalas tudósítás formájában. Zsiga útitársa lábtörést szenvedett, s így egyedül folytatta útját, a St. Paul hajón kelt át az óceánon, s látta őt vendégül New York, majd San Francisco. Innen érkezett Zsiga első levelezőlapja haza, majd Palánkára és Újvidékre, amin aztán apám annyira felbuzdult, hogy egy versikét is írt a Palánka című, német nyelvű helyi lapba, abba az újságba, amelybe majd később nagybányai tudósításait is küldi. A verset még gyermekfejjel megtanultam, ma is el tudom mondani:

*Két keréken a pusztában
Afrikának közepén
Kerekezett nagy kánjában
Bachman a biciklijén.*

*Oroszlánokkal birkózott,
Harcolt a vad törzsekkel,
Bármi volt is, legyőzte ott
Hidegvérrel, nagy ésszel.*

*Amíg aztán egy szép napon,
Szunyókált ő édesen,
Előtte egy óriáspók
Váratlanul megjelent.*

*Egész teste csupa szőr volt,
Fekete és veszélyes,
A pusztában, így, ahogy volt,
Kétökörnyi és mérges.*

*Még mielőtt észhez térne,
Hősünk, mi ez, álmodunk?
Pókhálóval megkötözve
Veled mi is megfúlunk?*

*A hálóba becsavarva
Bachman Zsiga kardot ránt,
De a pók, a szőrös csoda,
Isten tudja, merre jár?*

*A hálóból kivergődvén
Zsiga szeme tágra nyílt,
A távolból biciklijén
Szőrös pókunk visszaint.*

Apámat nem zavarta, hogy Zsiga akkor még Afrika földjét nem is érintette, őt nyilván az a fénykép ihlette, amelyen bajnokunk Amerikában rézbőrű indiánokkal fényképezkedett. Nekem később személyesen mesélte Zsiga, hogy három napot töltött az indiánok vigvamjában, s a céllövészetben való jártassága miatt fogadta őt kegyeibe a törzsfőnök, azon viszont csodálkozott, hogyan tudhatott apám azokról a szőrös pókokról, amelyekkel viaskodott, igaz, csak álmában. De tény volt, hogy San Franciscóból ismét hajó vitte tovább Honolulu, a Szamoa-szigetek és Új-Zéland érintésével Ausztráliába. Itt Sydneytől Melbourne-ig karikázott, majd vissza. Ide is adta a Deutsche-Australische Postnak azt a számát, amely sikeres turnéja befejeztével egész oldalt szentelt neki. Innen értesültem hogy: „Sydneyből Ázsiába hajózott, keresztülutazott Indián és Ceylonon, aztán tovább Afrikába, a Suezről Alexandriáig, és vissza újból Európába. A további útját is pontosan tudjuk: Olaszország déli sarkantyúján Salentina-félszigeten Brindisiben ért újból európai földet, aztán végig az országon Triesztig, majd Krajínán, Karintián és Horvátországon keresztül egészen hazáig.”

Két hónappal a kitűzött határidő előtt ért haza, és mi sem természetesebb, mint hogy ekkor pompás ünnepséget rendeztek a tiszteletére. Barátai Ókérig mentek elé biciklivel, az otthon maradtak pedig

virággal díszített diadalkaput emeltek a tiszteletére a város főterén, és amikor azon is áthaladt, babérkoszorút akasztottak a nyakába, és egész napos vigadalmat rendeztek az Erzsébet-ligetben. Zsigánk így a megbeszélt idő előtt ott volt ismét Bécsben, ahol készpénzben kapta meg most is álló, főutcai emeletes házának az árát. Az osztrák fővárosi ünnepek természetesen Bollée nélkül zajlott, aki csak a csekkeket volt kénytelen átutalni, de az is igaz, hogy e nagy teljesítmény tiszteletére a város díszpolgárává választották. És ez még nem minden. Azonnal tagja lett az éppen megalakult Magyar Kerékpáros Szövetségnek, és ha nem kap tudógyulladását, a válogatott tagjaként ott lett volna az athéni olimpiai játékokon is, merthogy az éppen felújított versenyen már a biciklizést is hivatalos versenyszámnak nyilvánították. Ha az olimpiáról le is maradt, ott volt az első Tour de France-on, összesítettben hetedik helyezést érve el, és kilencszázkilencben az ugyancsak első Giro d'Italián, ez utóbbin, igaz, már csak a bírói testület tagjaként élvezve a versenyt és a számára már ismert olasz tájakat.

Mindezzel érdemelte ki apám elismerését, aki miután szerződést kapott Jézus oltárképének megfestésére, őt ültette modellnek, de azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy elkészíti mellszobrát.

Valami régi dicsőség volt mindez tizennégyben, amikor apám azt tanácsolta neki is, jobb lesz, ha egy darabig nem mutatkozik Ú.-ban. De Zsigának hiába beszélt. Ő viszont, mert pesti sebei még nem gyógyultak be, Bécsbe és Münchenbe se kíváncszott már, jobb és kellemesebb helyet sem találhatott a Vélitypusztánál, Kochánnénál. S ott volt egészen Anna napjáig, július huszonhatodikáig, amikor eldöntötte, hazautazik. A kishegyesi állomás tele volt frontra indulóval.

– Hála istennek, legalább learattunk – mondogatták a kétségbeesett emberek, amire apám azt válaszolta, most már csak attól óvjon meg bennünket, hogy ne legyenek túl nagyok a villámok, ha összecsap a sziberiai hideg és az adriai meleg. Képletes fogalmazását csak egy Csabai nevű hadnagy értette meg, aki mellészegődött, és együtt utaztak Ú.-ig. Ő mesélte, hogy az utóbbi két évben ez már a második mozgósítása.

– Tudja – kezdte bizalmas közlését, miután apámat az állomáson együtt látta Kochánnéval –, tizenkettő november huszonkilencedikén reggel hét órákkor erős ajtókopogás ébresztett föl. Négyen laktunk fiatal tanárok egy szobában, Versecen. Még ki sem nyílt a szemem, amikor föltárult az ajtó, és belépett rajta a levélhordó. Mint aki jól ismeri a szobák berendezését, odanyúlt az ajtó melletti villanygyűjtőhoz, megcsavarta, és egy 16-os villanykörte vörös színű fénye mellett ágyam elé lépett. Olyan volt, mint egy sokcsápú pók. Kivette a kézbesítőkönyvből

az egyetlen levelet, és ideadta. Mikor a levélre pillantottam, azonnal láttam, hogy a katonaságtól jön. Olyan jellegzetesek voltak ezek a katonai levelek – tudja –, hogy messziről rájuk lehetett ismerni. Borítékuk házilag készült, olyan papírból, amelyek egyik felére már egyszer írtak, azután rajtuk volt a bélyegző, a kétfejű sas meg ez a három szó: PORTOFREIE, DIENSTSACHE, RECOMMANDIERT. A címzés is katonás: nem a tanárnak, hanem a tartalékos hadnagynak szólt, és ami benne volt – parancs. Esetemben: „Tekintetességed tartozik azonnal tényleges szolgálattételre Debrecenbe, a 39. gyalogezredhez bevonulni.” A papiros színe sárga, ami azt jelenti, hogy a behívás mozgósításszerű.

– És most hogy mozgósították? – kérdezte tőle apám.

– Reggel kilenc órakkor még semmi bizonyosat sem tudtam. Bementem a kishegyesi községházára érdeklődni, és éppen amikor a kapujába értem, lépett ki rajta a kisbíró, nyomában a jegyző, s rövid dobolás után kihirdették a falunak, hogy: „Az általános mozgósítás el van rendelve. A vasárnapi munkaszünet fel van függesztve.” Aztán ugyanezt megismételték a búcsúban is. A jegyző szavaira már nem figyeltem, mert a falu népe azonnal elkezdett búcsúzkodni. Azt hiszem, nem lesz emlékezetesebb búcsú Kishegyesen ennél a mainál! Otthon aztán sajnálattal adtam tudtára édesanyámnak, hogy az ebédet sem várom meg, mert tizenkét órakor indul a vonat.

Ez a hadnagy valahogy közömbösen fogta fel a háborút, állapította meg apám, valahogy nem úgy, mint a többiek. Mert olyan sírás, jajveszékelés volt az állomáson, úgy hullottak a könnyek, hogy ettől elszorult az ő torka is.

Amikor a vonat befutott a mi állomásunkra, apámat szakasztott olyan látvány fogadta, mint Kishegyesen. Elbúcsúzott még Csabaitól, és nehezen törve utat magának a zsúfolt kocsiban, leszállt. Az állomás itt is tele volt bakaládát cipelő fiatal és középkorú emberrel, de a sírást elnyomta a Rákóczi-indulónak a zenéje. Zavartan állt meg a peronnal szemben, s a tömegben egyszer csak Zsiga bánatos arca tűnt fel. Rézi kísért szemmel állt mellette. Feléjük indult.

– Csak nem visznek téged is? – kiáltotta már oda messziről.

– Menni kell, Pepi – válaszolta a közelében tartózkodó Ler alesperes füle hallatára, aki, mi mást tehetett, széttárt karral jelezte, hogy bizony, menni kell, s osztotta tovább a csoportos áldást az indulókra. A sírás, a morajlás és a fémzene különös muzsikája vegyült a mozdony lihegő tüdőhangjával. A déli meleg a füstöt sem engedte fölszállni. Ezen a maró ködön keresztül látta apám, hogy Zsigának csak a lépcsőn jutott hely. S

a vonat máris indult, ő meg még tett utána néhány lépést és odakiáltotta:

– Keresd meg Csabai handnagyott, ott, bent – és mutatott a vagon belseje felé. De Zsiga mintha erre már nem is reagált volna, mint egy tuskó, olyan egykedvűen ült. - Te jó isten, mi lett a mi Pegazusunkból – esett kétségbe apám, s arcát két nagy tenyerébe temette, hogy a napot se lássa.

A síró Rézit kísérte haza, s megtudta útközben, hogy Zsigának ma reggel érkezett meg a sárga színű behívója, amelyen, mint a feleség mondta, az állt: „Tekintetességed tartozik azonnal. . .” Ez a szöveg már nagyon ismerős volt.

– És nem sikerült papírt kapnia a gyártótól?

– Weis már nem tud mit kezdeni a sok cukorfőzővel.

Apámnak ekkor eszébe jutott, hogy az ő zsebében is ott lapul egy ilyen szakképesítési oklevél Weis és Wagner aláírásával. De erről természetesen nem beszélt, csak azt kérdezte:

– Na és Wagner?

– Arra hivatkozott, hogy ez az állásába kerülne.

– És Kovács doktor sem segíthetett?

Ő megpróbálta szívlötyögéssel felmentetni, de igazolást most csak a katonai orvosok adhatnak. Megelégtelt mindent az én Zsigám, nem próbálkozott többé semmivel sem. Azt mondta, ha bele kell dögleni, hát beledöglök.

– Zsiga kemény legény, ha bejárta az egész világot, ott is föltalálja majd magát, elvégre ő a mi Jézusunk! – mondta még apám, s ezzel váltak el.

(Folytatjuk)

EGY LEBONTOTT TEMETŐRE

Vers-riport

N É M E T H I S T V Á N

Hogy is mondjam el
e szótlán döbbenetet.

Nyitott kriptá szélén állok.
A pincék, a lagonyok se
voltak nagyobbak itt
a telecskai dombok oldalában. . .
Ennek a boltozatát már szétszedték,
csak a gödre *áll* még,
miként egy gödör *állni* képes.
A félig elkorhadt koporsódeszkák
a gödör partjára dobálva.
Egy megmaradt koporsófödélen
még olvasható a szöveg:
Teresia Hergeth, Lebte 37 Jahre 1 M 51
S ami még megmaradt:
földbarna koponyacsont,
medencecsont,
lábszárcsont – mind
a nyitott kriptá szélére
vetve.

Bontják, lebontják a temetőt.
Épp mindszentek van,
követi a halottak napja.
Arrébb, fent, balra a

magyar temető, lennebb
 jobbra a szerb temető
 virágban fürdik.
 Ez a bontás alatt lévő
 Kálvin-hitű németeké volt.
 Negyvenöt vihara után csak
 ez maradt itt belőlük,
 ez a nagy, nagy sírhantos
 temető. (Koporsóik fedele is úgy
 domborodott, miként sír-
 hantjaik, miként a
 kripták boltíve. . .)

Most, a kriptákat fölbontva
 bontják, lebontják e gazdát-
 lan temetőt. A csontokat műanyag
 zsákokba gyűjtik, használt
 műtrágyázsákokba,
 VEŠTAČKO ĐUBRIVO-ŠABAC
 feketéllik rajtuk a betű,
 majdnem azt mondtam:
 az alkalomhoz illő fekete betű. . .

Borongós ég, szél söpör, fázós
 temetősi, földbe süppedt
 házak. Most akár Hangya Bandi
 faluszéle.

Száznyolcvan nagy német kriptá,
 számol be a szerb temető sírásója,
 a fölszedett csontok egy újonnan
 épített közös sírba vándorolnak,
 mert errefelé terjeszkedik a szerb
 temető.

Ezért a bontás.

Különben, folytatja a sírásó,
 ezeket a kriptákat negyvenöt
 után felelőtlen emberek, rakoncátlan
 suhancok mind földúlták,

arany nyaklánc, gyűrű
után kutatva.
Igen, bólintok, ez a gazdátlan
temetők sorsa.
Ez vár hamarosan a most
még krizantém-habokban
fürdő kis magyar temetőre is
meg erre a most már
terjeszkedő szerbre is.

Mindnyájunkra ez vár,
így forgatják ki egyszer
mindnyájunk sírját,
az előregedettekét,
az elhagyatottakét,
az elfeledett vagy épp
elkergetett népekét,
kitúrnak bennünket
„örök nyugvóhelyünkről”
az újonnan jöttek,
a saját helyüket követelő
friss halottak.

Mintha most ezen, itt
a nyitott kriptá szélén állva
megilletődnék.
Ehelyett inkább – mindenszentek
van, halottak napja közelg –
számba venném enyéim
még domborodó sírhantjait.
A szüleimét, a nagyszüleimét,
a nagybátyáimét, a nagy-
nénéimét, a barátaimét,
az ismerőseimét – kikkel
együtt indultam, nőttem fel s
már-már mindenki a
temetőben, egy temetőnyi
halottam van, hát még ha
a dédeket, az üköket is

ide sorolnám, akiknek a
sírjait már számon se
tartjuk, akiknek a
nyugvóhelyük bontásra
érett, akár ez a nagy
német temető.

Így állunk hát azzal a
híres örökkévalósággal.

Pedig eljő, ím, a halálunk
utáni halál is,
felszedik csontjainkat,
elsimítják sírhantjainkat
s még csak arra se számít-
hatunk, ami nagy elődeinkre
várt évszázadokkal,
évezredekkel haláluk után:
hogyszerencsés körülmények között
sírjaik
Árpád-kori, avar kori
leletté váltak. Hogy mint azokéi,
a miéink felett is lelkendezzenek
a régészek.

Hozzánk már nem lesznek
ily kegyesek
az évezredek.

Mert tudni fogják rólunk
az elkövetkező századok:
szürkén, nyomorúságosan
éltünk, nagy tettek nélkül
haltunk meg, s e jelleg-
telen kor jellegtelen
jegyeit vittük magunkkal
a föld alá.

S most mégis nehéz
sóhaj szakad föl belőlem,
már-már síron túli
eme nyitott kriptá szélén állva.
Hiába szeretted s emeltem
már-már a szívedig –
ily hűtlen lesz hozzád is
ez a föld.

1990. XI. 3.

TARI ISTVÁN KÉT VERSE

GOLYÓT FOG

Éji órán dió roppan cipőm alatt:
ily reccsenéssel koponyák
falát üti
át a golyó.

Börtönömmé vált a nem létező ország,
otthonommá a bujdosás –
hiányodba
takarózom.

Hiányoddal takarom le mindazt, amit
elrabolt tőlünk e gyatra
század vértől
mocskos marka.

Hiányodnak a golyófogója vagyok –
dió roppan cipőm alatt:
házunk ez a
nyílt reccsenés.

Hazánk ez a jövevényeket ringató
zűrzavar, a becsapottak
lombhullató
közérzete.

Akit még nem üldöztek, az honnan tudja,
mi is a haza, az otthon,
és mit növeszt
a nyugalom?

Éji órán dió roppan cipóm alatt. . .
Terepszínű gúnyát ölt és
ölésre kész
az ölelés!

Terepszínű gúnyában feszít a halál:
csupán nyüzsgő légyrajt talál
a derékszíf
holdudvarán.

Terepszínű gúnyát gyárt a vénasszonyok
nyara: katonaszökevény
az ősz – diót
roppant lába.

Éji órán diót roppant a bujdosás. . .
Hiányodba megyek haza,
golyót fog a
beszéd fala.

ZSÍRSZOBRÁSZKÉNT

Szeretem
ezeket a kemény,
száraz fagyokat,
melyek beüvegezik
a zavaros,
gittegyleti tekinteteket,
a hallgatás aláaknázott
vásárcsarnokát; melyek
a lelkiismeret-furdalás
fölszíneségőzött karácsonyfáján,
a mindenki karácsonyfáján szórják

a sziporkát – hisz belementünk a
játzmába! –,
és csikorognak,
mint az értünk jövő bakancsok –
nincs kiszállás a
játzmából!

Szeretem
ezeket a kemény,
száraz fagyokat,
melyek ágat ropogtatnak
és csigolyát;
aranyköpéseket szikráztatnak
a könnyek duzzasztógátjain,
jégbe dermedő vízesésein;
és hagyják, hogy gyerekzsivaj
fedezze föl nejlonszákjainkban –
amikbe nemcsak hullák
öltöztethetők – a jelenkor
szánkóját:
a réginél
jobban csúszót, az alkalmibbat,
a zsebre is
vágható.

Szeretem
ezeket a kemény,
száraz fagyokat,
melyekben az újdonsült
fogyasztó, a
járni tanuló – Kelj föl és járj! –
csalódottan a gyomra helyét
tapogatja, hisz nem vérrel teli
pohárral készült koccintani;
nem a töltényhüvelyek pánsípján
akarta elsüvöltetni
a saját nótáját, csak el
kívánta
kerülni az

elkerülhetetlent – és árcédula
helyett dögcédulát si-
labizál.

Szeretem
ezeket a kemény,
száraz fagyokat,
mert bennük virulok: nekik
köszönhetem
a cselekvőképes férfikort!
Azt, hogy immár megrögzött civilként –
a rejtőzködés zamata fakaszt
nedveket bimbócskáimból –
bátran megízlelhetem a
katonadalok sovány vigaszát:
savasabb az a legősibb, fölperzselt
falvaink
szagát idéző
gyomorégésnél is, mely a
fajtánkat rágja,
emészti.

Szeretem
ezeket a kemény,
száraz fagyokat,
melyekben kő a kő – és
kő a zsír is!
Melyekben nemzetem peremre
született zsírszobrászaként,
az emberzsír szobrászaként,
a véres verejték szóvivőjeként
kendődbe törölhetem, csonttá
fagyott kendődbe verhetem
arcom, mely nem hagyhat nyomot;
hisz ha van
igazság, akkor
felejtésre érett már az életünk,
felejtésre érett már ez
a század.

KAMARAZENE

Rövid hangjáték

JÓDAL KÁLMÁN

SZEREPLŐK

FÉRFI
NŐ
FIÚ
INAS

(Szobabelső.)

(Zongorajáték hegedűkísérettel.)

NŐ Uram! . . .

(A férfi hallgat.)

NŐ Uram, ön már másodízben hibázik mai kis hangversenyünk folyamán!

FÉRFI Elnézést, hölgyem, de mihelyt koncentrálni próbálok, elkalandoznak a gondolataim.

NŐ Feltehetőleg a túlzott munkatempó teszi.

FÉRFI Igen, valószínű, ámbár . . .

NŐ Parázna! Tudom én, hol csatangolnak a gondolatai! . . . Igazam van? Ne is próbálja tagadni!

FÉRFI Asszonyom, kérem, szánjon meg esendő voltomban.

NŐ Nem bánom, töltsön valamit kettőnknek. . . Ne, ne abból. . . Ahogy elnézem ezeket a duzzadt, furcsán sírásra görbülő ajkait,

kedvem volna beléjük harapni. . . Hozzám ne nyúljon, maga álarisztokrata!

FÉRFI Maga kéjsóvár! El tudnám nézni, amint kifeszítve, a tűző napon, a szikkadó kötél eleven húsába váj.

NŐ Ezt miért mondja?

FÉRFI Képtelen vagyok megszabadulni feszes kebleinek a vágyképétől.

(A nő felkacag.)

FÉRFI Megnézem az alkalmazottat, megjött-e már a szállítmánnyal.
(Csenget az inasnak.)

INAS *(Be.)* Igen, uram.

FÉRFI Itt van-e a fiú?

INAS Igen, uram.

FÉRFI Kérem, vezesse be.

(A nő szórakozottan leüt egy-két billentyűt a zongorán. Bejön a fiú.)

FÉRFI Szóval, itt vagy. . .

(A fiú hallgat.)

FÉRFI Hogy hívnak?

(A fiú hallgat.)

FÉRFI Hogy hívjalak?

FIÚ Nem mindegy?

FÉRFI Dehogynem. . . Hány éves vagy?

(A fiú hallgat.)

FÉRFI Tizenöt?

(A fiú hallgat.)

FÉRFI Tizenhat?

FIÚ Tizenhat.

(A férfi hallgat.)

FIÚ Hol a pénz?

NŐ Csillapodj. Látszik, hogy az utcáról szedtek fel. *(Rövid csönd.)*

FIÚ Hol fogjuk? . . . Mindent csinálók, csak nem csókolódzom.

FÉRFI Jó. . . Állj oda.

(A fiú hallgat.)

FÉRFI Vesd le az inged. . . Úúúgy.

(A fiú hallgat.)

FÉRFI Most térdelj le. . . Hunyd le a szemed. . . Nagyon jó.

(Pisztolylövés. A nő szórakozottan leüt egy-két billentyűt.)

FÉRFI *(Csenget.)*

FÉRFI Kérem, takarítsa el ezt a fiút.

INAS Meglesz, uram. *(El.)*

NŐ Mi lesz, ha egyszer kikotyogja?

FÉRFI Senki sem fog hinni neki.

NŐ És ha mégis?

FÉRFI Semmit sem tehetnek, ami ártana az arcomnak, a bőrömnek.

(A távolban utcai zajok, lövöldözés, robbanások.)

NŐ Uram, kérem, csukja be az ablakot. *(Rövid csend, majd zongorajáték hegedűkísérettel.)*

(Lejelentés.)

A MŰLOVARNÓ VŐLEGÉNYE

MONOSZLÓY DEZSŐ

Tizennégy óra légiút, lyukas alvázú autóbusszal hatvan-hetven kilométernyi zötyögés, riadt elefántok kerülgetése, egymásra hasonlító Buddha-szobrok, virágfüzerek lebegése, sötét bőri bivalyok és sötét bőri szingalézek sokasága, s máris egy hirtelen szerkesztett turistaparadicsomba lehetne érkezni, ha a monszuneső nem mosta volna el a villanyvilágítást. Talán jobb így. Nem látni az összes disznóságot. S bár az egyes bungalókra nehezebb rátalálni, az ide-oda surranó fekete mambák látványa senkit sem zavar. Akad persze más állat is. Óriás szöcske, leguán, varán, fákról leselkedő, furcsa madarak, de az egyenlítői sötétségben mindez egyetlen feketeséggé olvad. A bungaló ajtaját úgysem lehet bezárni. A spárgával megerősített reteszeket a bogarak, elefántok egyaránt belökhetik, na meg a banditák, akiktől különösen óvakodni kell a tört angolsággal beszélő, bennszülött menedzser rögtönzött tájékoztatása szerint. Csak hát a fáradtságnak olyan foka is van, amely fittyet hány ennyi kihívásnak, a rongyos moszkítóháló alá bújjik, amelyen akkorák a rések, hogy azokon át a repülő kutyák a helyes landolást gyakorolhatják, még megszorítható a kedves társ keze, aztán alvás végtelenül. Igen ám, de egyszerre mozogni kezd az alapsabban meg sem vizsgált hajlék. Fekete Póni a szíve tája felé húzza a mellette fekvő férfi kezét. Érzed, hogyan dobog?! A képlet egyszerű. Csak az örültek nem félnek. Kideríthetetlen, mi rontott a bungalónak, elefánt, bandita, földrengés? Egyikük üres whiskysüveget szorongat, a másik szíjat markol, s elindulnak a vak sötétben az ismeretlen veszedelem ellen. Ketten, akik összetartoznak, akikkel nem történhet semmi különválasztható borzalom, egymáshoz viszonyulásuk véglegessége megkíméli őket ettől. Akik ennyire szeretik egymást, azoknak valahogy

szerencsájük is van. Kiderül, ha nem is mindjárt, több éjszakát kell összebújva végigvacogni, hogy az ő bungalójuk azért inog ide-oda, mert hatalmas leguánok szeretkezési helye. Szerencsére, mert azokban a bungalókban, amelyeknek a tetején nincs leguánnász, a patkányok mindent felzabálnak, inget, nadrágot, kabátot, méghozzá kofferestül. Fekete Póni, Srí Lanka, szerelem. Lehet, hogy erre a télre és más erre rímelő csodálatos, közös utazásokra, afrikai szafárikra, meleg hawaii esőkre visszaemlékezve gondolta Bobby, nem egészen egyértelműen, különféle fenntartások azért összegubancolták az egymínőségű feltételezést, hogy ha a kórházból hazakerül, jobb lesz. Nemcsak testileg, egyáltalán. Nem így lett. Inkább nőtt, mint csökkent a feszültség, és menedéknek számított, hogy kórházi emlékekbe kapaszkodhat. Ezek az emlékek reteszesen beépültek a kietlen lakásba, mintha elmozdítható ágyakat gurítottak volna a megszokott bútorok közé. Az elmozdítható ágyakon korábbi szobatársak feküdtek, csücsültek, horkoltak, ha meg ébren voltak, be nem állt a szájuk, ami üdvös dolognak bizonyult, megóvta Bobbyt a saját gondolataival való csatározástól. A legkitartóbban a kórházi szoba baloldali sarkából és jelenleg Bobby hálójának ugyanabból a szögletéből egy nyugalmazott autóbuszsofőr magyarázott. Ja, kérem szépen a karakter, az állhatatosság a legfontosabb. Az embernek tudni kell, mit akar. Nem hübelebalázs módjára, hanem megfontoltan. Akkor a saját betegségét is ráncba tudja szedni. Nem azt mondtam, meggyógyítani, mert arra, ugyebár, az orvosok sem képesek, hanem ráncba szedni. Ez lényeges különbség. Ehhez türelem és fegyelmezettség igényeltetik. Az autóbuszsofőr, míg beszélt, száját csücsörítette, kopasz feje búbján izzadságcseppek táncoltak, és többnyire rosszszallóan méregette Bobbyt. Maga, kérem, nem tud rendesen lélegezni. Nem tüdőből, hasból kell. Maga a vállát emelgeti, ahelyett hogy a hasát domborítaná, miközben beszívja a levegőt. Így, ni. Látja? Bobynek esze ágában se volt, hogy az autóbuszsofőrrel vitába szálljon, és arról is lemondott, hogy jóval túl a hatvanon, a helyes lélegzés elsajátításával kísérletezzen. A belélegzéssel egy lélegzetre tudatosította, hogy elszámolhatatlanul mennyi minden nem sikerült, ilyenformán a mulasztás behozhatatlan. Bobby úgynevezett otthonának, különösen ha élettársa viharzott végig a szobákon, valóban jót tett a kórházi zűrzavar. Ilyenkor mindig volt valami pikírt megjegyzése. Már megint összefröcskölted a fürdőszobát. Mikor tanulod meg végre, hogyan kell használni a zuhanyozót? Rajtad igazán nem látszik meg, hogy intézetben nevelkedtél. Ebben a szóözonében mannaként hatott a sofőr közbedörmögése, még ha nem is volt egészen érthető, mert nem Bobbyhoz szólt, hanem a

szomszédos ágyon heverő Jehova tanújához. Ez a szobatárs, leszámítva az egészségügyi állapotáról tartott rövid beszámolókat, hogy mennyi vért köpött, reggel, déltájban, délután, s milyen a tüdőtükrözés enyhe narkózissal, ugyan kevesebbet beszélt, de rengetegen látogatták, s így a látogatók meg a sofőr dörmögése, aki valamennyi betegségben kiismerte magát, állandó zsongásfüggőnyt biztosított a lakásban, amely alatt vagy amelytől bebugyolálva a feleség szavai is némiképp jelentőségüket veszítették. Sajnos, csak ezek a szelídebbek és a külső rendet dirigálók, a kórház előttiék teljes tartalmukkal tovább ordítottak, nyújtózózkodó kobraként Bobby felé feszültek. Dögölj meg. Akaszd fel magad. Szar alak. Valamikor azt hittem, zord fenség árad belőled. Ha-ha. Zord fenség. Gyáva senkiházi! Bobby hitetlenkedve fordult a hangok irányába. De hiszen ezek még kórházba szállítása előtt hangzottak el, helyesebben addig ismétlődtek, amíg Bobbyt kórházba kellett szállítani. Mi ez a megkésett visszhang, miért kell újból és újból meghallgatni, amikor egyetlenegyszer kiejtve is elképzelhetetlenek? Ezeket az autóbusszofőr bölcsessége sem tudja elfojtani, ráncba szedni, hajtogathatja dögrovásig a maga szentenciáit. Az életet, kérem, meg kell szervezni, nagy általánosságban, meg részleteiben is. Mi a megboldogult kedvesemmel megszerveztük. Negyven évig voltunk együtt. Tudja, mi az? Idén, februárban hagyott itt. Híres nő volt, talán ismerte is. A Vörös Teri, szakkörökben így hívták. Múlovarnó volt. Ragaszkodott a cirkuszi nevéhez, azért nem lett a feleségem. Örökös vólegénye maradtam. Rettenetesen szerettük egymást. Tökéletes volt a megértés. Úgy ment minden, mint a karikacsapás. Cikcakk! Az mi? Ezt a Jehova tanúja kérdezte. A cikcakk az tökéletes egymásba illeszkedés. Cikcakk. Csak egyről nem tudott lemondani. A cigarettáról. Pedig halála előtt, az utolsó nyolc évben kilenszer operálták. Kilenszer, kérem. Ehhez mit szól? Ehhez Bobby és a Jehova tanúja sem tudott mit szólni, és a negyedik szobatárs, egy egyiptomi tanár vagy diák sem, aki naponta legalább háromszor szőnyeget terített maga elé, és időnként a szőnyeghez verte a homlokát. Ő leginkább azután érdeklődött, merre van dél. Ebben sehogyan sem tudtak megegyezni. A Jehova-tanú és az autóbusszofőr szélsőségesen más véleményt képviselt. Ha az ember hisz, nem mind egy, hogy merre van? Arra nyilván, amerre hiszi. Ezzel a feltételezéssel Bobby próbálkozott. Az autóbusszofőr összeszűkült szemmel mérte végig. Dél ott van, ahol van, és sehol máshol. Ez végérvényes konklúzió volt, olyan, mint amilyeneket az utóbbi időben ellentmondást nem tűrő ingerültséggel Magdó, Bobby felesége szerkesztett. Így egy pillanatra a kórházi szoba és Bobby lakása egybekeveredett, mindkettő végletes szo-

morúságot árasztott, magányos romházak zsalugátereit utánzón, amiket mintha több évtizedes zokogás impregnált volna rozsdaszínűvé. Dél ott van, ahol van. Punktum, cikcakk. Akaszd fel magad, szar alak. Az autóbuszsofőr szerint meg kell szervezni az életet részleteiben és általában. De hát hogyan kell megszervezni valamit, ami olyan szépen kezdődött, így is folytatódott, s anélkül hogy Bobynak bármiféle szervezés eszébe ötlhetett volna, véglegesen és megmagyarázhatatlanul elromlott? Utána se lehet kérdezni, mert máris nyújtózkodnak a kobra mondatok. Magdó szeme kimered, a teste megfeszül, mögötte egy dühös krokodil árnyéka csapkod. Nem is véletlen ez a krokodilárnyék. Magdónak volt egy barátja, aki krokodilnak hívta magát, a szeretőjét meg nyuszinak, nem is így, előkelőbben, franciásan lapainnak. Mindenesetre a krokodil-nyúl hasonlat illeti hozzájuk, hihetőnek látszott, hogy a krokodil egyszer csak szőröstül-bőröstül bekapja a nyulat. Persze, kívülről nézve mutatkozott így, mert ki lát két élet titkai mögé? Bobby és Magdó élete mögé se lát senki. Ki tudja például elképzelni, milyen volt Magdó tizennyolc évesen? És még annyi sem volt, amikor Bobyt felkereste. Azt akarom, te légy az első férfi az életemben. Az a huszon-egynéhány éves korkülönbség nem számít. Istenem, milyen is volt Magdó? Gödölye. Inkább fekete pónira hasonlított. Nyílt, magas homlokkal és akkor is, amikor már frufrut hordott. Fekete póni, aki valahol a sörényében, nem lehet tudni, hol, legfeljebb sejteni, szolgatni talán, na, szabad a gazda, fehér rózsát rejteget. Édes kis fekete póni, csodálatosan lehetett lovagolni rajta. Bábszínházzavakkal kellett szólni hozzá, olyanokkal, amilyenekkel a tündér meg a vitéz katona beszélgetnek egymással, mivel ő is bábszínházzavakat használt. Csak azt sajnálom, nem bizonyíthatom be, a rosszban is mennyire szeretlek, történjen veled bármi, melletted állok. Milyen könnyű ilyenkor vidáman legyinteni. Ahogy magamat ismerem, gond lesz bőven, még bebizonyíthatod. És a fekete póni húsz évig vagy még tovább is kedvesen, hűen trappolt, úgy, ahogy ígérte, jóban-rosszban. Fészket építettek, összebújtak. Hogy állhat feje tetejére egy ilyen élet? Bobby a szoba sarka felé szimatolt. Onnan mindössze a műlovarnó trikójának izzadságszaga áradt. Valaki ostort pattogtatott. Egyet-kettőt, hármat-négyet! Két lábra állni, fakó! A cirkusz porondjáról a homok Bobby orrába hatolt, ettől köhögni kellett. De ezt a köhögést és az ostorcsattogtatást túlnyerítette egy gyűlölettől fisztulás hang: Vedd tudomásul, nem vagy úriember! És hiába zsarolsz, nekem a díszbarátid előtt sincs semmi titkolni valóm. Kitarhatom az összes ablakot, az egész utcának elmondhatom, igenis, kefélttem azzal a birkapásztorral, azzal a törökkel, mert meg akartam

bosszulni magam. Meg akartam bosszulni a lelki terrorodat, az úgynevezett szellemi fölényedet. Igenis kefélttem vele, és jólesett. Tudod, hányszor? Bobby kétségbeesetten a másik oldalára fordult, de itt is utolérte az ordítás. Engem tisztelni kell, vedd tudomásul! Tisztelni? Ha nem fogsz tisztelni. . . Valamit, akármilyen lehetetlent válaszolni kellene, ha nem válaszol, repülnek a székek, a hamutartók, tányérok, bármi, ami Magdó kezébe kerül. Megöllek! De csak a székek törnek össze, meg ami összetörhető. Hogy lesz a fekete póniból örvényező krokodil? Ezt a műlovarnó vólegénye aligha magyarázza meg. És mit akar egyáltalán Magdó megbosszulni? Egyetlen kalandot negyedszázad alatt? Más férfiak ebből tucatnyit gyűjtenek, és se bosszú, se botrány. Egyáltalán kalandnak számít, ha valaki egy szerencsétlen, alkoholista nővel, aki magára rántja, egymásba borul? Ennél többel az egész találkozása aligha tisztelhető. Ez az új, más. De ez meg olyan meseszerű, hogy ebbe csak a meseszerűség kedvéért szerkeszthetők krokodilok, mint a Jancsi és Juliska történetébe a vasorrú bába. Mert nem meseszerű az, hogy alig erősen megszökített krokodillá válik a fekete póni, egyedem, begyedem, tengertánc, fekete kutyuska fintorodik elő, na, nem egészen kutya, inkább lány. Csengének hívják, tizenhat éves. Te leszel az első férfi az életemben, mondja bábszínházhangon, mintha csak a fekete pónit akarná helyettesíteni. Bobynek ez a mondat úgy kottázódik a tudatába: azért jöttem, ne haljál meg szomorúan, én leszek az utolsó öröm az életedben. Más leszek, mint a többiek, ezt viszont Csenge susztorogja, s bár még magához se nyúlt soha, Bobby testéhez úgy nyúl, mint érett asszonyok. Talán filmen látta, vagy olyankor botlott a szülői hálóba, amikor nem számítottak rá. Ehhez vajon mit szólna a műlovarnó és a műlovarnó vólegénye? A vólegény véleménye: cakk! Tudja mit, ehhez nem szólok semmit, mert ilyen nincs. Ami viszont engem illet, elgondolhatja, mennyi nőügyem volt. Szálltak rám, mint méh a mézre. Egy autóbuszsofőrnek persze könnyű. Pláne olyanak, aki unatkozó asszonyokat kiránduló busszal szállít. A szállodában külön szoba jár a sofőrnek, csak be kell kopogtatni hozzá. Cikkakk! És a műlovarnó? Ő megértő. Egyrészt tudja, idegen p. . . edzi a f. . .-t, másrészt aki szeret, miért ne kívánjon egy kis változatosságot a másiktól. Az örök egyforma akkor is megunható, ha nagyon jó. Bobby szeretné, ha többes számban folytatódna ez a beszélgetés, mert se nem eléggé meggyőző, se nem feloldó. Főleg a műlovarnó jelenléte hiányzik. Tőle kellene kitudakolni, elejétől végig, hová bújta el az igazság. Nézze, Bobby, ha mindenáron ragaszkodik hozzá, üsse kő, ilyen felfordult lakásba, összevissza ágyak közé belovagolni nekem való feladat. Tanácsot adni már

nehezebb. Ami az én Gyurimra vonatkozik, az nem titok. Kerek perec. A halálom előtt ragaszkodtam hozzá, hogy keressen magának valakit. A keresésben nagybetegen még segítettem is neki, mert az olyan ember, aki mindenben kiismeri magát, nem maradhat egyedül, felrobantja a mondanivaló. Ami viszont magát illeti. . . Magdót ismeri? Ne is említse, sokan azt hiszik, a műlovarnő triviális trampli. Pedig tartózkodóbb tud lenni, mint afféle dámák. Van elég tapasztalata, hogy tartózkodóbb legyen. Viszont ha egy úrilány bezsong, akkor vége. Bizony, akkor vége, azt állítja, nem vagyok úriember. Nem mintha ez fontos lenne, nagysád, mindazok után, amit az ember ebben a században megélt, de hát precízebben kezelve hogy értendő ez az állítás? Abban az általános értelemben, ahogy használatos, tudomásom szerint, velem kapcsolatban a megkérdőjelezett fogalom aligha kétségbe vonható. Ha mindenáron sértegetni akart, pontosabban kellett volna fogalmaznia. Valahogy így: te olyan úriember vagy, aki nem vagy az. Nemdebár? Nézze, Bobby, ezt innen a cirkusz horizontjából nehéz kitapintani. Mindenféle horizontból nehéz, csak a Magdóéból nem, szerinte azért nem vagyok úriember, mert hagytam, hogy Csenge megérintsen. Mi az, hogy hagytam? Amikor végigcsókolt a testemen, és arra ösztökélt, vegyem el a szüzességét, döfjél át végre, döfjél át végre, persze, hogy nekiestem. De nem sikerült. Mire nagy nehezen hozzáfértem, lekonyult. Pedig napközben majd szétrepedt a nadrágom. De amikor lehetőség adódott, semmire se jutottunk. Igaz, akkor is attól kellett tartani, valaki ránk nyitja az ajtót. Az baj. Ha megtörtént volna, könnyebb lenne. Se alma, se paradicsom, s mégis kiúzve mindenhol. Szerintem is ez a legnagyobb bökkenő. Túl kell esni rajta. Csakhogy Magdó azzal fenyeget, ha megteszem, feljelent. Akkor inkább műlovarnő, mint én. Igen, én is azt hiszem, bár kezdetben ilyesmit nem lehetett feltételezni róla, hacsak. . . Ne is mondja, a halottak mident tudnak. A vőlegényéről is? Természetesen. Rólam is? Magáról is, szegénykém, hiszen maga szorul rá a legjobban. Szólíthatom Terikének? Szólíthat. Tudja, Terike, azt az árkot, amit Magdó ásott elem, nem lehet átugrani. Olyan választás elé állít, amelyből nincs választás. A Jehova tanúját is be kellene vonni a beszélgetésbe, ő talán jobban kiismeri magát a lehetetlenségekben. Őt nem ismerem, de ha maga ismeri. . . A maga vőlegénye mellett fekszik a bal oldali ágyon, az a nagydarab, vörös ember. De hiszen én azt a kórházi szobát sem ismerem, nem éltem már, amikor maguk odakerültek. És engem, engem akkor honnan ismer? Sajnos, a műlovarnővel sem lehet következetes párbeszédet folytatni. Ha az álom és az ébrenlét összekeveredik, ez a konglomerátum rengeteg ellentmondást tá-

maszt. Viszont pusztán az ébrenlét és a jelen figyelésével se lehet megnyugtató megoldáshoz jutni. A jelen mintha elvesztette volna azelőtti jelentőségét. Azt a jelentőségét, amihez Bobby úgy ragaszkodott. Hiába támadtak rá, jelen nincs, hiszen a tudomásul vett pillanat a múlté. Ha így van, akkor feltételes jelent kell alakítani, mert csak a jelenbe fér bele a van, a volt és a lesz fogalma. Csakhogy olyan vannal, olyan jelennel hogyan lehet megalkudni, ami a legdurvább gorombaságoktól megtisztítva is így hangzik: soha többet nem akarom azt a lányt látni. Te se találkozhatsz vele. Ha megteszed, feljelentelek. Ha megteszed, nem vagy úriember, gyáva szar vagy. A műlovarnó csak a fejét csóválja. A Jehova tanúja legszívesebben ki se nyitná a száját, de már kérdezték, nem lehet kitérni. Nálunk a házassági hűség végleges. Őt nem kellett volna beavatni. Most már abba se tudja hagyni a prédikációt. Mi vagyunk ugyanis az utolsó generáció. Aztán már Jézus országa következik. Nem is Jézusé, ez nyelvbotlás volt, Jehováé. Ide nem vihetünk magunkkal semmi tisztátalanságot. A szerelem, az tisztátalanság? Úgy látszik, hosszasan kellene elbeszélgetnünk. Az egész tanúságtételünkről. Mert nem jó elhamarkodott válaszokat adni. Na még csak az hiányzik. Nem, ne értse félre, ez nem a maga hitére vonatkozik. Senkiére, az enyémmre se, azzal se tudok mit kezdeni. Alighanem az egyiptomi diákhhoz vagy tanárhoz kellett volna fordulnom, de ő folyton imádkozik. Ő könnyebben megértene. Náluk többnejűség van, erre lenne szükségem. Fekete Pónira és Csengére, akkor mindenki szerethetné egymást. Én meg erre azt felelem, cakk! Úgy látszik, a műlovarnó vólegényének a tanácsa lesz a tromf. Szerencsére ez elől Bobynak sikerül álomba menekülnie. Méghozzá betűkből álló álomba. Az utóbbi időben gyakran álmodik ilyet. Néha magában álló betűket, amelyek feltehetően nagyobb összefüggésből törtek ki, de nem sikerül semmihez sem hozzáilleszteni őket, máskor meg olyanokat, amelyekről előbb-utóbb kiderül, tartoznak valahová. Van aztán történeteljesebb álom is. A zergevadászat. Ennek több variációja van. Az egyik: vadászok kapaszkodnak a hegyre fel. Bobby is köztük van. Mindenki messzelátót szorongat a kezében. Egy távolabbi hegyen a zergék sorakoznak. Ők is messzelátót tartanak a szarvukon. Az egyik vadász vagy zerge, nehéz kiókumlálni a sárgás ködben, ki mi, hirtelen ugrabugrálni kezd a meredek sziklatozón. Faroló mozdulatokkal ide-oda veti magát, mintha lezuhanni készülné. Pedig csak arra figyelmeztet, hogy közölnivalója van. Amit mond, a hegyek több irányból visszhangozzák. Friss zergevért igyatok, melegem, tenyérből! Különös erőnlétre tesz szert, aki megteszi. A vadászok és a zergék erre a kinyilatkoztatásra egyszerre emelik szemükhöz

a távcsövet, fegyvert villantó mozdulattal. Csengét keresik. Csak nem őt akarják elejteni? Csenge a mesékben él, ő nem elejthető. De Bobby az álomból felriadva tudja, a zergevadászatnak még nincs vége. A Jehova-tanú a műlovarnó és a vőlegénye, valamint az egyiptomi diák vagy tanár a begurított ágyakon könyökölve izgatottan várják, mi fog következni. Magdó a porszívó csövével hadonászik. Semmi sem történik, minden marad, ahogy volt. Bobby segélykérőn fordul a többiek felé, de azok meg se mukkannak. Nézd, Magdó, én bármilyen megoldásban benne vagyok, de amit te javasolsz, az megvalósíthatatlan. Azt mondd, azonnal vegyem feleségül Csengét, akkor nem vagyok gyáva szar, úriember vagyok, ha nem így teszek, többet nem láthatom, maradjak veled, aki viszont utálsz, s még az is terhedre van, hogy a lakásban tartózkodom. Üljek a kémény tetejére? Üljlél! Te olyasmit sugallsz, amit magad sem akarsz. Már úgyse tart soká az életem. Te is olvastad az orvosi jelentést, minek a botrány a halál előtt? A botrány is jobb, mint disznóólban élni. Próbáld csak ki azzal a kis kurvával, majd meglátjátok, mire mentek. Miféle kis kurva, micsoda disznóól? Sajnos, nem lehet tovább mondani, Magdó háta mögött a farkával csapkodó krokodil ébred. A műlovarnónak kell elpanaszolni a torokba szorult mondanivalót. Én azt javasoltam, maradjon minden a régiben, a közös vagyton Magdóé, a lakás is, egyetlen feltétel, néha láthassam Csengét. És erre ő mit válaszolt? Hiszen éppen ez az, ebbe sem egyezett bele. Na ne vicceljen, a maga naivitásán derülni lehet. Gyurikám bezzeg ilyen ütődött nagyvonalúságra sohase lett volna képes. Nézze, Terike, én Magdót is szeretem, helyesebben szeretem benne a fekete pónit, életem elveszítetetlen része ő, vele szemben nem akarok semmiféle igazságtalanságot elkövetni. Hátha csak pillanatnyi elmezavarról van szó. Vagy éppen a szerelem és a féltékenység teszi bosszúállóvá. Ugyan már, ne nevetesse ki magát, hát nem a maga szemébe vágta a gyűlöletét és az iszonyodását, és már máskor is el akart válni, amikor Csenge se volt, meg az a hogyishívják részeges nőszemély se. Magát, kedves Bobby, a legkönnyebb átejteni, a hölgynek, úgy látszik, van valakije, közös buliban akarják kicsinálni, hogy minden az ölükbe hulljon, a nyugdíj, a lakás és a pénz is, ez olyan világos, mint a vakablak. Akinek egy birkapásztora volt, annak van több is. Ezt egyszer és mindenkorra jegyezze meg. Nincs annak a nőnek sem zslése, sem szeméremérzete, nálunk a cirkusban nem vitte volna sokra. De hús évig engem szeretett. Azt maga honnan tudja? Az ilyesmit érezni lehet. Jól van, na, magán igazán nehéz kiokoskodni. De mi van Csengével, őt miért nem emlegeti? Nem szokott róla álmodni? Nem. Legfeljebb egyszer, egy zergevadászaton.

De akkor se jelent meg testileg, csupán egy világító Cs betű látszott belőle, elég nagy célpont, hogy bárki beletaláljon. Nem tudja maga elé idézni? Nem. Talán azért nem, mert akkor nem sikerült. Talán azért. Telefonon egyszer beszéltem vele a betegségem óta, még azt is megkérdeztem tőle, mennyire szeret. Azt felelte, hát nagyon. De ez inkább úgy hangzott, varjú ül a hátadon. Szóval Csenge sincs. Csenge van, csak meseszerűen és nem valódian. Ezt hogy érti? Ha elválnánk, ahogy Magdó követeli, és semmi sem maradna, sem lakás, sem pénz, akkor egy szegény vénemberrel mit kezdjen Csenge? Egy gazdag vénember, az más, annak inkább van a mesékhez jussa, meg tudja vásárolni a mesekulisszákat. De hát miért hagyja magát így kifosztani, hiszen jószereivel mindent maga hozott össze? Hát így van ez, a műlovarnó is elfogult, nincs kivel beszélni. A műlovarnó ki nem állhatja Magdót, mintha valami titkot tudna, amiről Bobby iránti kíméletből nem tesz említést. Egyáltalán, szűz volt az a nő, amikor maguk összekerültek? Mondtam már. Jó, jó, de én nem tenném érte tűzbe a kezemet. A műlovarnónek nem lehet a fekete pónit elővarázsolni. Tudja, mit mondott egyszer? Nekem gyerek se kell, mert te vagy a gyerekem, az unokám, a nagypám, az anyám, a szeretőm. Na és maga ettől elájult. Ilyen dumát szemrebbenés nélkül minden nő levág. Talán valami drágább ruhanevét akart vásárolni. Azt vásárolhatott, amit akart, hízélgés nélkül is. Esetleg elterelő hadmozdulat volt, valamiről vagy valakiről, egy új birkapásztör közelségéről, vagy mit tudom én. Az nem lehet, hogy szerelemből mondta? Ugyan már, magán valóban nem lehet segíteni. S akkor mit akar maga Csengétől? Semmit, csak egy kicsit szeretni a halálom előtt. Vagy inkább azt, hogy ő szeresse magát, mert nehéz árván maradni. Igen, az nehéz. Mindenki meghalt, aki szeretett. Mindenki, aki az életem tanúja volt. Most már könnyű azt mondani, gyáva szar, nem vagy úriember, ki áll ki értem? Csenge. Csenge még gyerek, hogy harcoljon egyedül, lelövik a zergék, lelövik a vadászok, és tanúságot se tud tenni rólam. A zergéknek nincs puskájuk. A műlovarnó konok. A műlovarnóval nem lehet vitatkozni. Nem is kell. A jelen akkorára zsugorodott, hogy lassanként egyetlen ágy sem gurítható a bútorok közé. Kívülreked a Jehova-tanú, a műlovarnó, a vőlegénye, az egyiptomi tanár vagy diák és kívülreked Csenge is, mert Magdó nem engedi be a lakásba. A jelen csupán a krokodilárnyékkal csipkézett Magdóra és az eszpresszógépre korlátozódik. Ezen az utóbbin kávéfőzést lehet főzni, az előbbivel Csengéről is lehet beszélni, természetesen teljesen egyoldalúan. Mit gondolsz, mit tervez veled az a kis kurva? Vagy sült bolond, és akkor zárt intézetbe való, vagy olyan rafinált, hogy egy hónap alatt ki-

zsigerel. Nézz a tükörbe, te szerencsétlen! Ehhez Bobynek nem kell biztatás. Az orvosságoktól sápadt, foltos az arca, és amióta nem dohányszik, megnőtt a feje. Én Csengében nem csalatkozhatom, mert nincs jogom, hogy egy percig is bízzak benne. Viszont ha bármennyire szeretetre képes, az meglepetés. Én csak benned csalatkozhatom, Magdó, akinek igenis illene tudni, hogy valaki voltam, akivel az élet felét megosztottam, s igenis zord fenséggel, szikársággal éltem, ez utólagosan is könnyen bizonyítható. Azért kell most kiskorúval kefélned, mert kiérdemelted? Mit érdemel meg az élet a halál előtt? Nem az a legnagyobb változás, hogy az ember egyszer csak nincs? A megváltozhatatlan, a visszahozhatatlan felől nézve lehetnének egymással szemben nagyvonalúbbak. Nekem nincs miért nagyvonalúnak lenni, és a szürrealista figuráiddal sem csapsz be, a műlovarnóval meg a vőlegényével, ezeket csak azért találtad ki, hogy azt higgyem, meghibbantál, és egy meghibbantnak szabad a gazda. Az összezugsugorodott jelenben ilyen szűk a közlekedési lehetőség. A kórházi figurákkal sem sokkal szórakoztatóbb. Ahogy a szobába erőltetné őket a képzelet, máris még régebbi emlékekbe takaróznak. A műlovarnó fekete pónivá változik, kedves, vidéki szálloda lesz a kórházból. Milyen csókja is volt Fekete Póninak? Halacs kacskókja. Halacs kacskókod ajkam nem éri. . . Ezt ki mondja? A múlt mondja szenvedélyesen és gyengéden. A műlovarnónek persze kár ilyesmit említeni. Ő csak azt hajtogatja, hiszi a piszi. De miért éppen neki kellene hinni, egy halottnak, akit az ember nem is ismer? Kávét főzni megnyugtatóbb, de néha az eszpresszógépek is megbabonázódnak. Működni ugyan működik, csak rejtélyes dolgok történnek vele. Bobby például tudja, a kávédarálót meg kellene tölteni, meg is töltené, és lám, az dugig tele van töltve friss kávéval. Magdó sincs, bevásárolni vagy sétálni ment, az eszpresszógépek önállósította magát, az utána történtet összekeverte az előbb történettel és megfordítva. Vízátárolója előbb még vonalig volt, most teljesen üres. Talán az üres lakást is be lehetne helyettesíteni ennek a mintájára jövővel. Egy nagyon is valószínű, elképzelhető jövővel. Bobby ugyanis tudja, hova utalták be utókúrára, a napot is, amikor oda kell utaznia, a környéket is ismeri, nem egyszer járt arrafelé. Az ágyból egyenesen egy erdei sétányra lehet minden átmenet nélkül lépni, amit őszi fák szegélyeznek. Kissé tovább, hogyan is írta a költő. . . csillog a fákon át a tó. Ez a mondat valahogy azzal is rímel, holdtöltekor Csengére vadásznak a zergék. Csak ennek az utóbbi mondatnak semmi értelme, legfeljebb itt, ebben a valószínűtlen erdőben jelenthet valamit. A patak is ismerős. Hol egész magasból, hol közelről látni, villan a halak pikkelye. Zölden és sárgán hullanak a le-

velek. Melyik ér előbb földet, a sárga vagy a zöld, melyik hullik a vízbe halakat utánzón? Az út bal oldalán birkabúzt nyelő dértől ezüstlik a domboldal. Fölötte guggol a hegy. Te se jutsz ide fel már, csúfalkodó fenyők üzenik lefelé. Ezek a fenyők kicsit pálmákra is emlékeztetnek, mert az oldaláguk letört, csak a csupasz árbocnyi törzsek lengetnek a magasba tenyéryni, zöld kontyokat. Talán összezavarodott az erdő, és a Srí Lanka-i került a jövőből idefintorodott helyébe? Nem, mégse. Mert valahol fahídon csikorog a lépés, ez a fenyőerdőhöz tartozó. És az egész erdő beszél is, egyre zsongóbban, egyre hangosabban. Jó lenne, ha nemcsak a fákról hullana levél, de ide is érne egy papírra rótt üzenet. Kitől? Csengétől? Talán inkább a Fekete Pónitól, hogy utoljára, mielőtt még. . . De a levelek késnek. Egyik is, másik is. Csak itt-ott koppan egy vadgesztenye. Meghízott, fekete mókusok szaladgálnak. Miért van az, hogy a legbanálisabb dolgok sem sikerülnek? A műlovarnó vólegénye tudná a választ: azért kérem, mert ilyen az élet.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

EGY VERS VÁLTOZATAI

Fehér Ferenc: Pannon nirvána

K O N T R A F E R E N C

A Magyar Szó régi, bekötött évfolyamait lapozgattam. Egy filmes könyvhöz válogattam anyagot. Véletlenül ötlöttek a szemembe az egyik versben a kézzel bejegyzett javítások. Ennek ismeretében kíváncsi lettem az első változatra is.

Fehér Ferenc Pannon nirvána című szonettje 1963. július 28-án jelent meg először a vasárnapi Kilátóban a 13. oldalon. Érdeemes egy pillantást vetni a kontextusra is, amelyben a vers megjelent. Két jellegzetes címet ragadok csupán ki, hogy emlékeztessenek a természeti csapásra: Egész éjjel szüntelenül dolgoztak a mentőosztagok; A romok alól még mindig mentenek ki élő embert. A kort, a körülményeket aligha szimbolizálhatná más jobban, mint az újság reprezentatívan kinyitott fotója, amelynek képaláírása a következő: „Tito elnök és kísérete a földrengés sújtotta Szkopje romjainak megtekintése közben.”

A vízióvá növekvő „kormos napgolyó” metaforáját elemezve nem kerülhető meg a vers születésének időpontja. A Föld kérgének belső erők okozta megérzékódása mintha a sorokban gyűrűzne tovább. A vershelyzet kitéphetetlen ebből az élménykörből. A nyomaték kedvéért a második sor újra megismétli a „kormos napgolyó”-t, kétségtelenül a természeti katasztrófára utalva, amit aztán a második versszak első két sora transzcendens fájdalommal fokoz:

*Gyermeklány-ágyékban fölsejlő fájdalom
Hajnalra duzzadt félholdnyi asszonyöl*

Minden napfelkelte egy véres megszületés. Ezért determinálják az egész versszakot a női princípiumok, miközben egyre felismerhetőbbé válik a katasztrófa valódi helye, a „pannon-subás” táj, a „héttör-világ”, amely a hitre éppúgy utal, mint Szűz Mária asszonyi szenvedéseire: „Anyánkat idéző ciróka-maróka”. A költői képek a megszületés kínját és az újjászületés lehetőségét sugallják. A látomás végül a természettel, az anyafölddel való egyesülésig jut el: „Sárgaföldben lányhaj akácgyökér-kóca”.

A vers a nirvána szó mindkét jelentését szintetizálja: a „kinyúlt bikák”, a parttalan ólomfolyók az első versszakban még egyértelműen a katasztrófára, a teljes megsemmisülésre utalnak, de a továbbiakban a költői képek a szenvedésekkel járó körforgást sugallják. A két jelentés egymásmellettsége óhatatlanul elősegíti az ábrázolt világ irreálisba csúsztatását.

Bori Imrének a Fehér Ferencről szóló monográfiája (Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1978) segít abban, hogy a szóban forgó verset elhelyezzük a költő életművében: „Az 1962-es esztendő tavasza és nyara, áprilistól augusztusig, a szonetteké volt. (. . .) Több mint húsz vers ennek a magasra csapott szonettíró kedvnek az eredménye, amelyet néhány 1963-ban kelt szonett tesz teljessé, úgyhogy egy meglehetősen határozott szonettciklus tervét kell feltételeznünk.” Ugyanitt olvashatjuk még, hogy „Fehér Ferenc költői világában a valószínűségfelettségnek (semmi köze a mi kifejezésünknek a szürrealizmushoz!) erősek a hagyományai, és nem a Végtelen című versének bölcselkedése, hanem a Pannón nirvána című szonettjének a képei tanúskodnak arról, hogy a költő ismét ebben dobja fel magát.”

Az első közlés nyomán a Magyar Szó 1979. november 28., 29. és 30-ai ünnepi számában újra megjelentette a Pannón nirvánát. Végel László rövid bevezetőjéből megtudhatjuk az egy újságoldalnyi válogatás apropóját: „Ezeket a verseket a harmincöt éves Magyar Szóból válogattuk. Nem antológia, avagy panoráma igényével, csupán jelzések ezek, amelyek emlékeztetnek arra, hogy lapunk története folyamán helyt adott a jugoszláviai magyar irodalom minden irányzatának, minden nemzedékének, és ebbéli igyekezetében megteremtette a jugoszláviai magyar irodalom egyik, még ma is tanulmányozásra váró tárházát.” A „tanulmányozásnak” most éppen az újraközlés adta az apropóját, ugyanis négy értelemzavaró sajtóhiba csúszott a versbe, amelyek közül kettőt Fehér Ferenc saját kezűleg gondosan kiigazított. A nyolcadik sorban „agyunk” helyett „ágyunk”, a tizenharmadik sorban pedig „érhetetlen” helyett „érthetetlen” szerepel. Ez utóbbi a szonett szerkezetileg is fontos sora, s így hangzik:

Egyszervolt szerelem érhetetlen mása

Megtalálható benne a vers mondanivalójának valamennyi sarkalatos eleme. Középponti helyet kap a „szerelem” mint a létezés motorja, amely útjára indítja az életet. A záróssal együtt válik teljesen kifejtetté az összetett költői kép:

Sárgaföldben lányhaj akácgyökér kóca

A vers elején az égre tekintő, halott szem és a vers végén a földben induló új élet ellentétére épül a szonett szigorúan szerkesztett képstruktúrája, melyben kulcsfontosságú a már említett, tizenharmadik sor a maga sóhajtó melankóliá-

jával, mintha a szonett rideg kötöttsége és klasszicizálása ellen szólna a líráisága. Benne az „érhetetlen” jelző az egész víziót megemeli, kissé áttételessé teszi. Rámutat arra, hogy a jelzett metamorfózis nem törvényszerű, és a természet körforgása nem egyszerű reprodukálás, tehát nem egyformán megy végbe; ég és föld, születés és halál rapszodikusán követi egymást. Az előrevetített sejtés beigazolódik: a pusztulás kerül előtérbe, mert az alakmás sohasem ugyanaz, nem tökéletes az átalakulás, a metamorfózisban csak veszíthet a „pannon-ember”, ezért válik a természetes körforgás ideája „érhetetlenné”. És nyilván ennek a szónak a hibás írásmódja sérthette leginkább a költőt, hiszen az értelmezés szempontjából egy fontos paramétert változtatott meg a nyomda ördöge. Érthető az indulat, amellyel saját kezűleg kijavította, törődve az utókorral is.

Meglepő viszont, hogy a költő az újraközlésben nemcsak az elírásokat helyesbítette a Magyar Szó bekötött példányában, hanem a verskezdő szót is:

Komor birkák szemében kormos napgolyó

Emlékeztetőül idézem az első változatot:

Kinyúlt bikák szemében kormos napgolyó

Egymás mellé helyezve a két variánst, kiderül, hogy még egy elírás történt, amit a szerző nem vett észre, vagy nem akart róla tudomást venni: a „bikák”-ból ugyanis „birkák” lett. A szedőnek nyilván egyik állat olyan volt, mint a másik.

A két változat tanulságai után kíváncsi lettem, hogyan alakult a Pannón nívón sorsa a kötetekben. Először a Esővárókban jelent meg 1964-ben a Forum Könyvkiadó gondozásában, a 24. oldalon olvashatjuk. Mindjárt az elején feltűnik egy újabb változás:

Herélt bikák szemében kormos napgolyó

Az egyes változatok közötti eligazodást segíti az alábbi, rövid kitérő. A publikáció idejét mindenütt feltüntettem. A valós kronológiát csak az 1979-es újraközlés bontja meg, mivel a második helyre tettem, időrendben pedig az utolsó előtti helyre kívánczogna. Az első változat tehát 1963-ban jelent meg a Magyar Szóban, a második változat szintén a Magyar Szóban, az 1979. évi ünnepi hármasszámában (november 28., 29., 30.), a harmadik változat az Esővárókban (Forum, Újvidék, 1964) olvasható, a negyedik változat a Delelőben (Forum, Újvidék, 1966), az ötödik változat a Madarak folyójában (Forum, Újvidék, 1978), és végül a hatodik változat az Akác és márványban található (Magvető-Forum, Budapest–Újvidék, 1989).

A második és harmadik változat között öt tartalmi és hét kimondottan írás-

módbeli különbözősége figyelhetünk fel. Először a tartalmiakat vesszük sorra. A „kinyúlt” és a „komor” verskezdő jelzők helyére a „herélt” került, ami kétségtelenül módosítja a továbbiak értelmezését. Nem véletlen a szerző töprengése, hogy a lehetséges üzenetek közül melyiket nyomatékosítsa mindjárt az első szóval. Az első változat a pusztulást, a második a fenyegetettséget, a harmadik a természeti körforgásban bekövetkezett szakadást hangsúlyozza. És ez utóbbit kell véglegesen tekintenünk, mert a későbbi változatok ezt a jelzőt viszik tovább.

A nagy folyó jelzője „sercegő” helyett „tündöklő” lett a harmadik sorban, ami a paradoxont, az ellentétet és egyúttal a feszültséget fokozza a vers nyelvéen ember és természet, újjászületés és katasztrófa között.

A második versszak első sora így hangzott:

Gyermeklány-ágyékban fölsejtő fájdalom

Az új változat kevésbé megrázó, kevésbé konkrét:

Lányok derekában fölsejlő fájdalom

És íme még egy sajtóhibának tekinthető elírás: fölsejtő – fölsejlő! Ennek tartalmi elemzésére itt felesleges volna kitérni.

Hasonló az ötödik tartalmi jellegű változtatás tendenciája is, a szó ugyanabban a fogalomkörben marad. A harmadik versszak első sora így hangzott:

Citeráló télben pannón-subás álom

Az új változatban pedig:

Citeráló télben pannón-puha álom

„Pannón-subás” helyett „pannón-puhá”-t olvashatunk, ami szintén a konkrétól az általános felé haladó tendenciát mutatja.

Az öt, látszólag árnyalatnyi tartalmi változás együttesen mégis jócskán tompított az indítás kozmikus katasztrófára, illetve földrengésre utaló jellegén, és ezzel közelebb tolta a vers jelrendszerét a reálishoz, immár a valós tájban észlelhetők a nyugtalanító jelek, az idillinek hitt vagy ilyennek képzelt felszín alatt megindul a bomlás, ugyanakkor ezt a vastos, konkrét látványt egy másféle metafizikusság, az örök érvényűbbnek gondolt általánosítás irányába transzformálja. Itt jegyzem meg, hogy a költő módosításai nem változtatnak a struktúrára, azonos marad a sorok szótagszáma is.

A hét formai-helyesírási változás lényege a kötőjelek elszaporodása. Az egybeírás (egy alkalommal pedig különírás) helyett most kötőjelesek lettek a következők: isten-látta, asszony-öl, éjfél-órán, pár-váró, hét-tór, levél-pergő,

akácgyökér-kóca. Utólag nehéz lenne eldönteni, hogy szerkesztői szeszélyről vagy szerzői hangsúlyokról van-e szó, netán egyszerűen a hatvanas évek kötőjelező versformadívatja diktálta ezeket a ma már nehézkes megoldásokat. Itt azonban mindjárt meg kell említeni azt is, hogy a vers utolsó változata a mai helyesíráshoz legközelebb álló írásmódot követi. A bizonytalanságok tehát eldőlnék végül: vagy egybe vagy külön íródnak a szavak, a szabályoknak megfelelően.

A harmadik és a negyedik változat között mindössze annyi a különbség, hogy a második és harmadik sorban a „nap-golyó” is kötőjeles lesz.

A negyedik és ötödik változat pedig csupán annyiban tér el egymástól, hogy visszaállították a „napgolyó” írásmódját, és a vers alá került a pontos dátum: 1963. júl. 27.

A hatodik, egyúttal végleges változatot az Akác és márványban olvashatjuk. A vers alatt a pontos keltezés: Újvidék, 1963. júl. 27. Ebből kiderül, hogy a Pannon nirvána (immár helyesen: rövid o-val) valóban a szkopjei földrengés másnapján íródott, és még aznap nyomdába is került, hogy a másnapi Magyar Szóban megjelenjen. A keltezés pontos, mi viszont már tudjuk, hogy a vers időközben többszöri alakváltozaton ment keresztül, és csak részben azonos az első publikációval.

A Delelő tizenöt kötőjeléből az Akác és márvány csupán kettőt tartott meg: isten-látta és akácgyökér-kóca, és az egész szonett helyesírása egyértelműen közelebb került a mai szabályokhoz, s ezáltal a vers kevésbé szétszórt, a letisztultság erejével hat.

A Pannon nirvánát a mai olvasó is nagyon aktuálisnak érzi, a Fehér Ferenc-költészet egyik legfontosabb darabja, méltán szerepel valamennyi válogatás-kötetben. Megfigyelhető továbbá, hogy a könyvek szerkezetében a szóban forgó mű mindig az elvont tartalmú fejezetekben kapott helyet. A Delelőben Átlóján az útnak a ciklus címe, és a kötetnek mintegy záróakkordja. Az Akác és márványban Földön felejtett szemmel a közös cím, és éppen úgy a Végtelen című, hasonló tartalmú szonett mellett szerepel, mint a többi gyűjteményben.

Megkértem Fehér Ferenc özvegyét, hogy nézzen utána, fellelhető-e a hagyatékban eredeti kézírata a versnek vagy esetleg más változatai. A szíves segítségnek köszönhetően megtudtam, hogy az általam ismert variánsokon kívül másik nem létezik, a költő pedig egy, a hagyatékban fennmaradt jegyzékében a Pannon nirvánát antologikus, tehát mindenképpen egyik legfontosabb alkotásaként tartotta számon. Bizonyára nem véletlen tehát, hogy ennyit foglalkozott megformálásával, hangsúlyaival, végső változatának megalkotásával:

PANNON NIRVÁNA

Herélt bikák szemében kormos napgolyó
 Kormos napgolyóban isten-látta szem
 Olvasztott ólomban tündöklő nagy folyó
 Csak homokszítta szomja de partja nem

Lányok derekában fölsejő fájdalom
Hajnalra duzzadt félholdnyi asszonyöl
Éjfél órán párváró késő irgalom
Agyunk vonalában holló írta kör

Citeráló téiben pannon-puha álom
Bazsalikombalzsam e hét-tör-világon
Anyánkat idéző ciróka-maróka

Levélpergő évek pihesuhanása
Egyszervolt szerelem érhetetlen mása
Sárgaföldben lányhaj akácgyökér-kóca

KÖLTŐI LÁTOMÁSOKKAL ÁLDOTT ÉLET

PASZKAL GILEVSZKI

Aki Juhász Ferencről, a mai magyar költészet legkiemelkedőbb személyiségéről és korunk egyik legnagyobb költőjéről akar írni, vagy megpróbálja lefordítani gyakran lefordíthatatlannak tűnő verseit, kényszerű választás elé kerül, nagy nehézségekbe ütközik: hol és hogyan kezdjen hozzá, mit vegyen át, mit ne, melyik szakaszra és jellemző részletre összpontosítsa figyelmét, miként hatoljon be a rendkívül bonyolult, többretegű, szinte áthatolhatatlan, de bőséges és izgalmas szövetbe, hogyan közeledjen hozzá, milyen szempontok szerint és milyen prizmán keresztül vizsgálja, mérje fel és értelmezze ezt a hatalmas és monumentális életművet. Ez az életmű egy majdnem naiv, köznapi képpel kezdődik: egy nőt látunk, amint feltűzi szőke kontyát; néhány idillikus zsánerképpel és ifjúkori élménnyel, majd a mehökkent és megriadt ember néhány szívet tépő kiáltásával folytatódik, aki a sors váratlan csapásainak és könyörtelen ritmusának mitikus átalakulásait szenved el, s végül eljut a végtelen, tüzes-lávás kozmikus térségekig, dús költői látomásokhoz, melyek csodálatos és megismételhetetlen, látszólag nehezen érthető s fantasztikus formákat és jelentéseket öltenek. Mert ebben a harmincöt versgyűjteményt és százezernyi verssort tartalmazó opusban, ebben a barokk formájú, szürrealista és metafizikai lírai rengetegben, mely tele van szimbólumokkal, metaforákkal, hiperbolákkal, fokozásokkal, allegóriákkal, alliterációkkal és töméntelen új szó-csalétkkel, bizony, könnyen eltévedhetünk, mint a romantikus eposzokban, ha nincs belső útmutatónk, Ariadné-fonalunk, érzékeny iránytűnk, amely vezérel bennünket, és elvisz egy képzeletbeli, lelki térkép egyszerűen-bonyolult és bonyolultan-egyszerű földi-világmindenségi, tér- és időbeli tájait átszelő utazásra. Egyik utolsó eposzában, a *Halott fekete rigóban* maga Juhász Ferenc Dantét választja vezetőjéül, hogy az legyen az ő Vergiliusa a „XX. század történelmi poklában tett dantei utazásnál” (Bori Imre). Ki lesz a mi útmutató emlékeztető jelünk, útmutató kritériumunk, útmutató rendszerünk, útmutató jelünk, aki kivezet bennünket az első kör labirintusából, aki megmutatja és megmagya-

rázza nekünk az elemeket, összekapcsolja a lényeges dolgokat, és megfelelő választ ad? Van-e válasz? Ezt kérdezi Juhász Ferenc is. Lehet, hogy fordított irányú utazást kellene tennünk, befelé, önmagunkba. Talán az lenne a legjobb, ha mindenki kiválasztaná saját Vergiliusát. De bárhogy is döntsünk, csak vázlatosan, néhány elnagyolt vonással lehet megrajzolni a nagy költői tehetség portréját, mert bármit is teszünk, a matricán mindig megjelenik a negatív is, mint vízjel, mint öskép, mint picassói főhajtás, mint a lélek kubista vetülete. De a költészet egyfajta *önútmutatás*, *önjegyzet*, *őnnaptár*. Maga a költő teszi lehetővé mindezt. A magyar irodalomban ez hagyomány, kezdve a romantikus-forradalmi zseni Petőfivel, akit Juhász bálványozott, és aki elvezeti a *Halott feketerígó* megjelenéséhez, folytatva aztán a sort Csokonai, Vörösmarty, Arany, Ady és József Attila ragyogó költői körével. Juhász költészetében találunk egy finom aranszálat, mely különleges módon összekapcsolja mindezeket a költőket, és fellelhetünk egy összekötő láncszemet a modernebb irányzatú költőkkel is, főleg a „nyugatosokkal”: Weöres Sándorral, Füst Milánnal, Kassák Lajossal, Vas Istvánnal, Illyéssel, létrehozva így a magyar költői lélek belső antológiájának egy sajátágos, szubtilis szintézisét, amelyben a nemzeti költészet aranyló árai mint művészi torkolatban egyesülnek. Tulajdonképpen e szerint a költői építkezés szerint oszthatjuk fel különböző szakaszokra Juhász buja, ágas-bogas életművét.

Természetesen ezt a felosztást csak feltételesnek kell tekintenünk, mint feltételes-viszonylagos eljárást. Mint kíváncsiságunk egy apró támaszát. A nagy költészeti hagyományok követését. Juhász Ferenc első versei, melyek az 1946–48-as években keletkeztek, és melyekből néhányat ebben a válogatásban bemutatunk (*Arany*, *Ezüst*, *Öregek*, *Hal is van*, *Az ablakon át* és a *Kis dal* című költemények), a költő „petőfies” korszakát jellemzik. Lírai benyomások, kellemes magyar környezet, népies-falusi költés és ritmus, itt-ott csárdástaktus, gyengéd érzésekkel és gondolatokkal, erős, csattanós poémokkal, melyek Petőfi verseit is jellemezték. Ezekben a dalokban József Attila hatása, költői sugallata még csak kezdeti formában van jelen. Amolyan alkotói burookban. Mindez leginkább néhány csodálatos, szürrealista szellemben fogant, nagyszerű alkotásra vonatkozik, amelyek igazi meglepetésként hatnak, főleg ha figyelembe vesszük, Juhász Ferenc ebben az időben mindössze tizennyolc éves volt! De ne feledjük: ebben az életkorban Petőfi és József Attila is írtak rimbaud-i és hugói érett verseket. Juhász koraérett költő, és két elődjéhez hasonlóan ő is, mint korán megszólaló énekesmadár, egyre nagyobb biztonsággal dalol, csiszolja, változtatja, gazdagítja költői hangját, mígnem eljut egyféle néhez, bonyolult, hol érdes, hol sima szimfonikus éneklésig, amit az érett korban keletkezett, szenvedélytől izzó *Fekete saskirály* és a *Halott feketerígó* című nagyszabású művek vagy a *Csörgőkirály hű szeme* és a *Tízmilliárd éves szfv* című kötetek hosszú sorú versei példáznak.

Második korszakát az epikus verselés iránti fokozott vonzalom jellemzi; az újabb magyar költészetben éppen ő nyúl vissza a nagy korok híres hagyomá-

nyaihoz, és ő kelti életre Vörösmarty Mihály emlékét. És ebben a – ismét feltételesen nevezzük így – „vörösmartys” korszakában írja meg *A Sánta család*, az *Apám* és *A tékozló ország* című epikus műveket. Az *Apám* című könyvéért megkapja a legnagyobb állami kitüntetést, a Kossuth-díjat, és ez nagy ösztönző erő az akkor huszonkét éves költő számára, aki izgatott, kételkedő természetű, de becsületes és igazságszerető, és legjobb barátjával, Nagy Lászlóval (aki a Sztrugai Költői Esték harmadik aranykoszorú díjasa), akivel leggyakrabban említik együtt és hasonlítják össze, népi kollegista, és a Bölcsészettudományi Kar előadásait hallgatja. Ezekről az időkről maga Juhász ezt mondja: „Akkoriban két tűz született bennem: a szeretet és a gyanú.” Tulajdonképpen e két dolog a művek témája is. A gyanú, pontosabban a pesszimizmus természetesen lángol fel benne, de ez nem csupán az élet eseményei miatt alakul így, hanem az elődök költői példái is erre ösztönzik. Ilyen költői hatásokkal átítatva nem törődik a legkíméletlenebb kritikákkal sem, melyekkel az „egyhangú, hivatalos optimisták” (Eugen Werber) illetik. Ezek dekadensnek nevezik, és verseiben a valóság elferdülését, a burzsoá filozófia kicsírázását, a pánerotizmus dehumanizációját és befolyását vélik fölfedezni. A *Magyar irodalomtörténet* akadémiai kiadásában Tóth Dezső azt írja: „A szocializmusban való hit megrendülése élő líránk egyik legnagyobb tehetségét, Juhász Ferencet a legbizarrabb, legkülönösebb pályára lendítette. (. . .) Épp ezért a *Tékozló országban* (1954) már nem tudni: az egyetemes »heroikus pesszimizmus« keresett-e történelmi témát-anyagot, vagy a népi küzdelem tragédiája váltotta-e ki a kétségbeesését.” (Egyébként ebben az eposzban az 1514-es, Dózsa vezette, szörnyű véget ért parasztlázadás motívumai alapján Juhász megrázó képet fest az újkori borzalmakról. Ma már elismerik, hogy ebben a hatalmas műben, leszámolva a rákosi uralommal, előlegezi azokat az eseményeket, amelyek alig két évvel később bekövetkeztek.)

Az önmagába és főként a költészetbe és az emberekbe vetett hit Juhászt újabb alkotói kalandokra sarkallja, azonosul a nagy elődökkel, különösen József Attilával, aki a magyar költészetet modern szellemmel és szürrealisztikus dimenziókkal gazdagította. József Attila tragikus sorsa (1937-ben, csalódva a társadalmi rendszerben és anyagi gondokkal küszködve, harminckét évesen Balatonszárszón egy tehervonat kerekei alá veti magát) arra ösztönzi Juhászt, hogy a hatvanas évek elején megírja a *József Attila sírja* című versét. „Ez a hatalmas belső monológ” (Eugen Verber) rögtön a megjelenése után igazi szenzációt és botrányt vált ki. Miért? Mert ez a vers tulajdonképpen meglepő kegyetlenséggel veti a társadalom szemére, hogy nem törődik a költészet és a költő sorsával, azzal a költővel, akire büszke lehetne az egész nemzet, ünnepelhetné, és ő, a nagy Mester, a Testvér, az Ős-Apa, a Gyémánt-alkatú Egyetlenegy egy kis elhagyatott, sivár, proletársírban fekszik, magányosan a temetőben is, miként az életben, míg „az út másik oldalán” az idióta kő-grófok, a pocakos bankárok és hülye tábornokok, kereskedők és kupecsek, a márványba-álmódott kurvák, mágnások seggfejű lányainak és hermafrodita fiainak csodála-

tos síremlékei emelkednek. Íme, így mond a haza köszönetet saját óriásainak. Juhász lángoló és keserű szavakat használ, átkokat szór, János Jelenések könyvéből megfélemlítő szavakat idéz, hogy megbélyegezze a társadalmat felelőtlenségéért és butaságáért. De a költő, akit mindenki elhagyott, mégis halhatatlan, és Juhász ezért Krisztushoz hasonlítja, aki feltámadt poraiból. És mivel a költőt az örök Krisztussal azonosítja, így lehet azonosítani a költő életét a világ életével, és „a költő kis sírja az egyetemességig nőhet”. (Bori Imre) Mi marad hát az élő költőnek? Hogy megsirassa a halott költőt, és elítélje a haláttalan hazát, mely tisztában van ugyan a költők szellemi gazdagságával, de csak halállal fizet érte nekik. Ebben a József Attila-i korszakban a lírai és epikus versek egész sora keletkezik, amelyek Juhász költészetének fő tartóoszlopai, költői rendszerének központi pillérei. Ezekben a költő nagy számban használja a tudományos felfedezések és technikai találmányok elnevezéseit, a filozófia új kifejezéseit, formai szempontból pedig a tapasztalatok bő vizű nemzeti forrásaiból merít, elsősorban a népi mitológiai énekekből, a már említett klasszikusok alkotásaiból, valamint a modern európai irányzatokból, amelyeket kitűnő költők fordításaiból ismer. Ihletének (még az Első Mester észrevehető figyelme és oltalma alatt) már nem csupán egy forrása van, gondolatai nemcsak előre, hanem hátra is mozognak, vissza az őskorig, a kétélűek koráig, és még tovább, a mitológiáig.

Danilo Kiš¹, Juhász Ferenc barátja, verseinek (és József Attila költészetének is) első és legjobb szerbhorvát fordítója így nyilatkozik széles skálájú poéziséről: „Juhász kozmikus kifejezőképességének nincsenek emberi határai: képek, metaforák, főnévi és melléknévi összetételek, a szerves és szervetlen világ fogalmai, a flóra és fauna szókinccse, »a növények beszéde«, az ásványok és égitestek világa, a történelem kézírata, Pannónia emlékei, a sírok krónikája, mindez nem elég neki, hogy kifejezze azt a prométheuszi (ázsiai) tüzet, mely őt hevíti. A népi és szürrealisztikus költészettől és »apjának és bátyjának«, József Attilának etikájától indulva, Bartók és Ady nyomain haladva a különleges és csodálatos, a honi és európai hagyományok szintézisére törekszik.” Czine Mihály, a mai magyar irodalom kiváló szakértője *A magyar irodalom történetének* egy újabb kiadásában (1976) ezt írja: „Juhász Ferenc oly természetességgel magyarosítja a szürrealizmust, mint egykor Csokonai a rokokót.” Említsünk meg ebből a József Attila-i korszakból néhány gyöngyszemet, amelyekbe – mint már volt róla szó – más inspirációk is keveredtek: elsőként a *Krisztus lépesmézét* (macedón fordításban a *Razgledi* 1968. januári számában jelent meg), melyet a *József Attila sírja* című vers előhírnökének vagy kiegészítő párjának tekinthetünk. E felejthetetlen költőiségű versben nemcsak a tér és idő több dimenziója ven jelen, hanem gyakran homéroszi módon keverednek is e dimenziók, a holtak és az elemek föld alatti világa, az élők világa, miként keverednek az idők is. De a központban az örök idők fájára feszített, az élet-

¹Találkozásaink során gyakran beszélgettünk Juhász költészetéről és annak fordítási nehézségeiről

halál közt vergődő ember teste áll, amely Jézus Krisztus teste vagy valamilyen régen kihalt csúszómászó élőlényé. Megrázó és filozófiai szempontból különleges a vers befejezése, amikor az ember halálát az ember úrbe repüléséhez hasonlítja a költő, asszociálva a lélek halál utáni keserű megszabadulására.

Egy másik hosszabb dal, *A virágok hatalma*, amelyet maga Juhász is nagyon kedvel, a növényvilág csodálatos ódája. Ebben a versében az egész világot hatalmas, virágzó fának látja (egyik verseskötete a *Virágzó világfa* címet viseli), egyfajta „költői biologizmust” hozva létre, mely növényzetének birodalmával más műveiben is megjelenik, még a rövidebb gyöngyszemekben is, mint a felejthetetlen *Tűzliliom az éjszakában* (ezt az 1967-es Sztrugai Költői Estéken hallottuk, és ott díjat is nyert), valamint *A múlt-idő arany-ága*, e minden tekintetben tökéletesen kimunkált alkotás, gyönyörű népi-vallásos magyar sfumato kamarakörnyezetben, egy könnyen megénekelhető tizenkettesben, egy csodálatos, meghosszabított taktusú, jellegzetes összhatású csárdásban, melyben a bú aranybarna tónusa dominál, és jelen van a mély, bensőséges öröm tónusa is, mely a némaság bíbor-zenéjével beleömlik az örökkévalóságba; egy kvintettbe vagy oktettbe, vagy egy-egy szimfonikus hangversenybe, amelyben valószínűleg részt vesz az egész természet, hogy ismét megszüljön az elveszített időt, a gyermekkor idejét, de a világ gyermekkorát, mint a reneszánsz tájképeken és a flamand zsánerképeken. Mily harmónia, a földi és égi hangok mily kedvesége és finomsága (még a fekete angyal is megpendíti a húrokat), mily bódultsága a merengő léleknek, mely a világmindenség örök szerelme után vágyódik. Mindezt oly szuggesztíven, a lélek mélyéről jövően, oly mértékkel és taktussal, a kifejezések oly tökélyével éneklie meg Juhász, hogy maga a Mester, maga József Attila is megirigyelhetné ezt a mesterségbeli tudást.

Itt a magyar nyelv már új ragyogással szólal meg, új minőséggel, szokatlan szókapcsolatokkal, oly erővel, amely ki tudja fejezni a lehetetlent és az elérhetetlent is. Ez Juhász szókinccse: a logikára és a költészetre épült nemzeti nyelv; újraszótt, többretegű, többjelentésű, asszociatív, mozaik-gyöngyös, pihekönyvű és fémcsevegésű, mint a régi páncélok, patak-csörgedezésű, zöld erdőjű, föld-poros, mint a hosszú pusztai utak, mágikus-halotti csendű, mint a temetők világa, fékevesztett, mint az alföldi csikók, Árpád fejedelem lovainak utódai. Ez a nyelv mindenre képes, a költő csodákat művel, egy új költői világot teremt vele. Költészetének legjobb ismerője, az újvidéki Bori Imre professzor így ír Juhász nyelvezetéről: „A felsorolások folytatódnak, hogy Juhász költői életművének zsenialitása világossá váljék, annak a költőnek a zsenialitása, aki magyar anyanyelvű olvasóit és külföldi fordítóit egyaránt próbára teszi, mivel verseinek alkalmi szókapcsolatai örök érvényűek. Ilyen nyelvi és vizuális hangulatban (a festőiség, a művésziesség, a vizualitás fontos alkotórésze költészetének) keletkezett egy csomó más verse is, helyenként klasszikus fegyelemmel és bájjal, másutt szabad, elnyújtott verssorokkal. Közülük kiemelkedik két antológiai jelentőségű vers: *A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából* és a *Babonák napja, csüörtök: amikor a legnehezebb*. Az elsőben Juhász telje-

sen azonosul a magyar mitológiai vokáció népi költőjével, de nem eklektikus értelemben, hanem inkább a mitológiai költői nyelv megújításának és olyan költői szerkezet megalkotásának szándékával, mely az örökvényűség és aktualitás szintjére emelkedik: ez az anya és fiú búcsújáról szóló mítosz modernizálásának legjobb változata. Bizonyos szempontból ez a népi költészet és a modern költői kifejezés szintézisére tett kísérlet, bartóki értelemben, különösen abban a prózai-verses beszédben, melyben apjáról szól, expresszív módon, mint a *Krisztus lépesmézében*, és mint ahogy a rapszódiahangolású *Kicsi sors-époszban* is találunk utalásokat, emlékeztetőket, sőt hosszabb szerkezeteket, mintegy létrehozva egy bizonyos »apa-komplexust«, valamiféle bűnt, mely nem tudatosan ugyan, de nagy intenzitással ég majd egész életén át, mint az égő lilom bánata, mely beleömlik az éjszakába. Emiatt fordul gyakran apjához, emiatt a bocsánatkérések, a jajszavak, a megatódott vallomások. (»El-árultalak papa szégyenkezem pironkodok«)

Míntha Ady hangját hallanánk, amikor az Istenhez fordul. *A szarvassá változott fiú kiáltóása*. . . című, látszólag egyszerű népies dalt harminc európai és egyéb nyelvre fordítják le, és Wystan Hugh Auden, a Sztrugai Költői Estéken kitüntetett költő azt állítja róla, hogy a háború utáni költészet legjobb verse a világon. A második vers, a *Babonák napja, csütörtök*. . . tele van megkapó líraisággal és csattogó metaforákkal; Juhász itt új költői intenzitással és kolorittal énekel az újfajta pesszimizmusról, talán mondhatjuk úgy is: „a szocialista pesszimizmusról”, az újkor emberének bánatáról, hogy míg a fényes reklámtáblák a szocialista fejlődést és a villamosítást hirdetik, addig ő saját rémképével és az egyetemes félelemmel szembesül. Ebben és más József Attila-i hatást mutató versekben (utalások az *Ódára*, a *Külvárosi éjre* stb.) Juhász kiveti új költői hálóját, a költő magánya ismét váddá növekszik, még nagyobbá, mint a *József Attila sírja* című versben; ez az egész keleti tömb társadalmi-politikai rendszerének elítélése lesz. A jövőtől való személyes félelem világméretű, egyetemes kategóriává nő, az atom- és környezeti katasztrófától való félelemként jelenik meg, mert ezek politikai összecsapásokat idézhetnek elő. A szerelem is Juhász költészetében világelvvé, „világmindenség-szeretetté” növekszik, mely ellenáll a világmegsemmisítés esetleges rémének és a káosznak. E költői élmény mind közelebb viszi Ady művészetéhez, néhány versének címe (*A Szent Tűzőzön regéi*, *A halottak királya*), sőt néhány ciklusának címe (*A csontok fehér árnyéka*, *Ezékiel négyarcú szárnyasai*, *Üzenet a Varangy-Királynak*) is a nagy elődre utal. A Biblia iránti érdeklődését, a bibliai idézeteket és felsorolásokat összefüggésbe hozhatjuk Ady költészetével, apokaliptikus jóslataival és látomásaival. Juhász teljesen Ady egyik fő támájának, a Halálnak szenteli költészetét, és ezt a szót rendszerint ő is nagybetűvel írja. Ez, a költészetének feltételelesen „adysnak” nevezett korszaka, mely szinte napjainkig tart, de rokon vonásokat mutat más költészetekkel is, egyre inkább kiépíti monumentális

* Más verseivel együtt macedón fordításban megjelent a *Razgledi* 1984. májusi számában

szintézisét, miközben eredetisége teljes mértékben kifejezésre jut. A nagy elődökre való emlékezés, az életművükkel vállalt közösség számos prózai-költői formában írt portré-esszében megnyilvánul. Nemcsak kedvenc költőiről írt ilyen esszé-verseket, hanem más kiváló személyiségekről is, a legtöbbet Bartók Béláról, aki zenéjében a modern és a népi szintézisét hozta létre. Az 1945-ben Amerikában elhunyt zeneszerző hamvainak hazaszállítása Juhász *A hazatérő halott* című vers megírására ösztönzi. A 80-as években keletkezett műveiben Juhász diadalmasan véghezviszi költői szintézisét, és megérdemelten kerül a magyar költészet nagyjai közé.

Utolsó kötetével – mely néhány hónapja jelent meg *Földalatti lilium* címmel, és amely szintén a *Tűzlilium az éjszakában*ra emlékeztet – Juhász még egy hatalmas követ állít költői emlékművére. Másrészt ez a könyv az *Anyám* (1969) című eposz ikerműve, s mint azt maga a szerző is mondja: „Szimfónia egy asszonyról.” De ez egyúttal a fiú anyjába vetett hitének szimfóniája is, mint a *Szarvassá változott fiú*ban felhangzó anyai hívogatásokra megkésett válasza, a fájdalom szimfóniája, az egész életéről szóló mozarti Requiem, arról, ami a halál után már sohasem létezik. Minden új könyve, ő maga mondja, a Hiány könyve. Így jött létre az összes könyve. Mint örök vágy, hogy vigyázza és megtartsa az életet összes alkotórészével együtt. Számára semmi nem létezik az emberi életen kívül. Maga a halál is az élet része, az élet másik oldala, árnyéka, az élet húsának csontja. Ilyen Hiány-könyv legnagyobb eposza is, a bevezetésben említett *Halott feketeregő*, amely huszonötezer hosszú és tömör verssorból áll, amelyek, míg olvassuk őket, észrevétlen gyorsasággal sodornak magukkal buja, sűrű, mágnes-tűzű szenvedélyes áradatukkal, megmutatván a világ titkos dimenzióit, a lélek föld feletti és föld alatti gótikus-barokk rejtelmét, a világosság és az örök sötétség birodalmát, ahol szintén emberek uralkodnak, az örökkévalóság emberei, a mi szeretett halottaink; a világ teremtőinek nagy alakjai most a föld alatt vannak, föld alatti építkezéseken, és valamilyen módon a fenti világ gondolatát építik.

E válogatás összeállítójának lehetősége korlátozott, egyszerűen nem tudja, mely részeket tárja a macedón olvasó elé, míg végül a huszonötezer sorból kénytelen mindössze száznyolcvan sor mellett dönteni! Ami épp csak izelítő, és csak felszínesen sejteti ezt a gigantikus költői művet, ezt a hatalmas költői piramist, valóságunk új-dantei átültetését, atomkorszakunk poklát, ezt az új, modern *Isteni színjátékot!* Mindenki meghökken, amikor megpillantja Juhász eme óriási bibliáját, az élők és holtak, a világ-flóra és -fauna eme enciklopédiáját, ezt az ötszáz oldalas verskoncertet, amelyben a hangszerek, hangok és árnyalatok, zajok és rezgések minden fajtája részt vesz. De mint minden könyv, ez is a Hiány könyve. A költő tudja ezt. Amikor kollégáimmal, Petre Bakevsz-kival, Gane Todorovszkival, Ante Popovszkival és Todor Csalovszkival meglátogattuk budai házában (nem messze attól a helytől, ahol száznyolcvan éve az első macedón nyelvű könyvet nyomtatták), a kanyargós kis Mandula utcában, a huszonkettes szám alatt, csendes házában, amely egy úrkabinra hasonlít több-

zernyi könyvével (szemük éberén figyelt minket, arcuk kedvesen mosolygott ránk, a híres írók és tanult emberek mosolyával), abban „a szép létezés tudatos boldog rettenetében”, ő pedig megmutatta nekünk új kézíratait, amelyek mintha illuminációs szorgalommal íródtak volna, apró gyöngybetűkkel, megmutatta verssorainak új áradatát, amely olvasatlanul is ragyogott, és mintha nemcsak az ő könyvekkel tele lévő házát világította volna meg Kati, Eszter és Anna anygali jelenlétében, hanem az egész várost is, rávetülve a budapesti égen a csillár-csillag-füzérekre is.

A költőnek van még mondanivalója, többet akar annál, amit eddig tett. Még mindig kínozza valami: egy-két dal, egy vers, egy eposz. Ő maga is már átalakult egy dal-verssé, egy ember-eposszá, az ujjai, keze-lába verssorok, ereiben vers-vér folyik, hajtincsei versszakok, két szemöldöke kettős verssor, bajusza mint régi lárva-ballada, két szeme sötét-ragyogó tűz-metafora, bokáján mint sarkantyúk pengenek az ősi ütemek, és úgy lélegzik, mintha a költészet szíve dobbanna. Ő egy ember-dal. Ember-verssor. Ember-metafora. Költő-forrás. Élete dús látomásokkal áldott élet. De nem ő az egyetlen példa a magyar költészetben: összes nagy elődje ilyen volt. Ő csak követi őket, kapcsolódik hozzájuk, és hűen a nyomaikon haladva tulajdonképpen továbbviszi örökségüket, egyesíti őket, egy sajátos szintézist teremtve. Egy költői bolygó, mely érintkezik a világ többi költői galaxisával. Homérosz, Dante, Hugo, Goethe és Shelley galaxisával. És most a Konsztantin Miladinov által vezetett macedón költészet galaxisával is érintkezik. Ezt Juhász mondja a macedón költőkhöz – vagy ahogy ő hív bennünket: a hitet adókhöz – intézett lelkes Üzenetében. Mert a macedón költők hisznek a költészetben, annak életet alkotó szerepében, hisznek az életben és a világ fennmaradásában. E tekintetben Juhász úgy érzi, közel áll a macedón költőkhöz. Ő tulajdonképpen a macedón költők fölfedezettje (világméretekben). Nemcsak a mostani Aranykoszorú Díjra gondolkodik, hanem egy huszonöt évvel ezelőttire is, amikor a „Sztremezs” („Törekvés”) című folyóirat díját kapta meg a *Tűzliliom az éjszakában* című verséért. Akkor a Szkopjei Rádió hallgatóinak adott interjújában a következőket mondta: „Nagy örömmel és vágyakozással jöttem ide. Minálunk azt mondják: Magyarország a költők országa. Én azt hiszem, Macedónia is a költők országa. Ezt bizonyította az a nagy, ősi dalversenyekre és költői vetélkedésekre hasonlító, tűzzel és lánggal-virágzó ünnep is, amelyen részt vehettem én is, a fények és lángok és csillagok és ragyogással-virágzó emberszemek között dübörgő és hullámzó verssorok sokasága. A vers mindig a béke követe és a jóság virág-koszorúja volt. Ezt a virágkoszorút fonják az emberiség homlokára.”

Juhász, bár nagyon gyakran ír a halálról, és bár a *Halott feketerigó* című versében a halált mint elkerülhetetlent ünnepli, „egy középkori misztikus szenvedélyes félelemtisztetével” (Bori Imre), mindezt nem azért teszi, hogy megré-

*Írás közben Juhász általában különféle rajzokat készít, amelyek tulajdonképpen kiegészítik a versírást

míssze az embert, hanem hogy a Gonosz elleni harcra buzdítsa. Őszintén hisz a költészet misszionáriusi küldetésében; a költőben annyi erő és romantika van, hogy – véleménye szerint – a költészet képes lefogni a Gonosz kezét, és képes a szabadság szárnyait adni az életnek. „Mert a szabadság a legtöbb, amit adhat önmagának az emberiség!” – így szól egyik verssora *A tékozló ország* című eposzban. De Juhász szerint a költészetnek csak akkor van jövője, ha a világnak is van.

„Ez nem keserű, de tárgyilagos megállapítás. Túl sok és túl nagy veszedelem, baj és nyomorúság leselkedik a föld népeire és az egész föld-golyóra. Mi értelme volna a költészetnek az elpusztult és üvegesre sült földön? Vagy mi értelme lenne akár akkor, ha csak törmelékeiben maradna fenn az emberlét és a civilizáltság? Kit érdekelne akkor a vers, ha ott ülne az emberiség a pusztulás piros bányájában? A költő, ha nem is tud megakadályozni egy ilyen (esetleges) pusztulást, bűnös, ha nem akar tudomást venni erről a szörny-lehetőségről, ha nem beszél róla. A költőnek ereje abban van, hogy hiszi: mindez nem fog bekövetkezni, mert nem szabad bekövetkeznie. Talán ez a hit erjeszti újra a világ-költészetet. Azért felelőssége egyetemes.” Ezek az impresszív, hol komor, hol pedig lángoló és jövőbe látó gondolatok, melyeket Juhász a *Mit tehet a költő?* című esszékötetében részletesebben is kifejt, bizonyos fokig ars poeticájának szikrái, amelyet romantikus hevülettel, beethoveni alkotói energiával, küzdőszellemmel és elragadtatót lelkesedéssel, az emberiségnek, az emberiség szabadságának és boldogságának szenteli. És ne feledjük, hogy ezek az eszmék, miként Juhász verseinek nagy része is abban a korban íródtak, amikor a kváziszocialista parancsok és dogmák mélyen gyökereztek nemcsak az ő hazájában, hanem nálunk is; amikor társainak zöme a keleti országokban a „traktorideológia” és a „kolhozesztétika” szellemében írt, amikor Kundera, Havel, Konrád György, Brodskij, Danilo Kiš és más tehetséges írók még nem jelentek meg, de akik később Nyugaton is elismertek lettek. És hogy Juhász Ferenc mennyire népszerű, olvasott és nagybecsült hazájában, bizonyítja a következő meglepő adat: amikor 1965-ben megjelent a *Virágzó világfa*, válogatott verseinek első kiadása, az újságok megjegyezték, hogy az ünnepi könyvhétnek már az első napján elkelt a teljes példányszám. A verseskötetet tízezer példányban nyomtatták.

Ezért, ha megtörténik Önökkel, hogy e kedves költővel sétálnak Budapest utcáin (hogy más várost ne is említsünk), jóleső érzéssel veszik majd észre, hogy meglepődve és boldogan fordulnak utána a járókélők, akik felismerték kedvenc költőjüket, mint ahogy másutt, ugyebár, az emberek általában a szórakoztatóipar bálványozott sztárjai után fordulnak meg. De ez Juhász Ferenc, a Költészet megtestestítője maga!

Pusztai Ágnes fordítása

AZ AKTIVIZMUS VONZÁSÁBAN*

TOLDI ÉVA

Az ifjú Herceg János ragaszkodott első verseiben az elvont témákhoz, örök emberi tartalmak megénekléséhez, s ez annál érthetőbb, ha tudjuk, Szentleky Kornél is így elmélkedik 1927-ben Levél D. J. barátomnak a „vajdasági irodalom”-ról című cikkében a Bácsmezei Napló hasábjain: „Ki törődik a fejezetcímekkel, mikor a szent láz úzi az embert a képzelgések és szükségességek papírra vetésére?” Az „egyéni utak” keresésére buzdít, és elítéli a vajdasági témában gyökerező „szürke művésziatlenséget”.¹

Az erőteljes Ady-hatás azonban csak kezdeti ihlető forrás lehetett. Csakhamar hozzá is elér az avantgárd szellemiség és költészeti gyakorlat, a Bácsmezei Napló ugyanis 1927–28-ban Kassák számozott verseit közli rendre, Tamás István pedig a költő hallatlan népszerűségét jegyzi fel, adalékként az utókornak nemcsak a Kassák-recepcióhoz, hanem a bontakozó vajdasági irodalom szemléleti önállósulásának, decentralizálódó irodalmi értékrendjének kérdéséhez is: „Míg a magyarországi írók hírét se hallják, Erdélyben, Szlovenszkóban és Jugoszláviában felolvasó estéket rendeznek a verseiből. A Bécsben megjelenő Ma mindenütt ott van, fiatal diákok, akik Adyt se értek rá szeretni, Kassákra esküsznek. (. . .) Bécs, Pozsony, Kolozsvár után Szuboticán is megrendezik az első aktivista matinét. . . (. . .) Bármily furcsán hangzik is, de tény, hogy a hivatalos magyar irodalomtörténetet megelőzve a gimnázium magyar óráin *Vörösmarty* és *Csokonai* mellett Kassákból írnak házi dolgozatokat. (. . .) Kassák Lajos végre Magyarországon is sikert aratott. A könyvkereskedések kirakataiban helyet szorítottak neki *Herceg* Ferenc és *Molnár* Ferenc között. Felfedezték. Őt esztendőre azután, hogy Erdélyben, Szlovenszkóban és a Vajdaságban már ismert és olvasott írója volt a magyar közönségnek.”²

A Kassák-szellem és a mozgalmi avantgárd különösen jó táptalajra talál a

*Részlet a hamarosan megjelenő kismonográfiából

szociális érzékenységgel is megáldott ifjú Herceg Jánosban, amit pesti tanulóéveinek tapasztalatai és a Bartha Miklós Társaság eszmei légköre még inkább fölerősített, nem csoda hát, hogy figyelme a világ proletárjainak egyetemes horizontján állapodott meg. Egyáltalán nem elnéző a jugoszláviai magyar irodalommal szemben. A pesti Hídban, az „utódállamok magyar íróinak lapjában”³ 1928-ban egy cikkre reflektál, amely az itteni írókat mutatja be, s kifejti, hogy a vajdasági magyar irodalom még „zsenge kis fácska”, amiért a dözsölő bácskai uraknál – akik nem támogatják eléggé az irodalom ügyét – is jobban a kiadókat kárhoztatja, mert nem tudják megszervezni az olvasóközöniséget. A bajok forrása szerinte abban rejlik, hogy a lapok szerkesztői írók, akik nem tudják „irányítani, nevelni” a közöniséget. Nem is alaptalanul nehezelt rá Csuka Zoltán, aki szerkesztő–szervező–kiadó abban az időben, olyannyira, hogy egész oldalas cikkben válaszolt lapjában, a Képes Vasárnapban, „stentori hangon kiáltott át a határon: (. . .) »Meddig fognak még garázdálkodni Pesten irodalmunk itthonról elszakadt szegénylegényei!«”⁴

Cikkében Herceg János érzékletes és sokatmondó képet rajzol az itteni magyar irodalom állapotáról, főként ha nem tévesztjük szem elől, 1928-ban járunk, alig tíz évvel azután, hogy irodalmunk öneszmélésének a folyamata egyáltalán elkezdődhetett: „Igaza van Péchy-Horváthnak akkor is, amikor azt mondja: »Alig élhetne meg szépirodalmi lap Jugoszláviában. Csakhamar megölné a széthúzás, a veszekedés és a klikkrendszer.«”

A Bács megyei Naplónak felrója, hogy „nem ismerik a versért járó honoráriumot”, s mostohán bánnak az irodalommal, ami nem csoda, hiszen az újságot „egy sereg tehetséges és tehetségtelen emigráns szerkeszti”. A legnagyobb gondot azonban abban látja, hogy a lap kiszolgálja az olvasók ízlését, politikai tekintetben pedig a kormány mellé szegődik, s így egy sor vajdasági írók kirekeszt az újságból.

Írásának nem titkolt célja pedig elősegíteni „az utódállamok magyar irodalmá”-nak beolvadását az apyaországéba, hogy „gazdagítsa a magyar szellemiség egyetlen törzsökü” fáját”.⁵

Ilyen előzmények után szinte természetes, hogy miután az 1929. január 6-ai diktatúrát követően bevonják útlevelét, s a karácsonyi szünet után nem mehet vissza Budapestre a Mester utcai reálgimnázium magántanulójának, a Szervezett Munkás munkatársa lesz, ott jelenteti meg „tárgyas, helyzetfeltáró, tényközlő riportjait”⁶, valamint Milliók életéből című novelláját is az uradalmi cselédsors tipikus alakjairól, bizonyítva hajlamát a szociális tematika iránt, megformálás tekintetében pedig azt, hogy nemcsak a mozgalmi szimbólumok felhasználását sajátította el, hanem egy érzelgősségtől mentes, szikár előadásmódot is.

Ennek az irodalom- és világszemléletnek a jegyében adta ki IKSZ című folyóiratának első és egyetlen számát húszéves korában, 1929-ben. „Irodalom, kultúra, szemle. Minden szó kezdőbetűjéből állt össze a nem mindennapi cím. Nagyon büszkék voltunk rá, hogy ilyen eredetiek vagyunk. Még az se tört le, hogy szegény apám fel se lapozta, hanem csak ránézett, és azt mondta:

– Talán niksz! Az jobban pászolna ide!” – emlékezik vissza a lapalapítás körülményeire Herceg János.⁷

„Az IKSZ nem egyetemes, nem vajdasági, nem önzetlen. Az IKSZ a nemzetközi kultúrasszimiláció úttörő orgánuma” – hirdette meg programját, tükrözve azt a baloldali művészetszemléletet, amely az irodalom nemzetkefelettségére, internacionális jellegére és osztályharcos küldetésére esküdött. Ennek szellemében Herceg János folyóirata is a „progresszív értékek ismertetése”-t és „a betegeidőkben felnevelkedett egészséges ifjú generáció világszemléletének” alakítását tűzte ki céljául. A program meglehetősen rebellis volt, nemcsak baloldalisága miatt, hanem mert ellentétben állt Szenteleky couleur locale-elméletével is. Amin nem kell csodálkozni, hiszen ekkor még nem a művészet létrehozása volt a cél, hanem sokkal inkább egy világszemlélet hirdetése és szolgálata.

„Az újvidéki Ut sose jutott el hozzám, hiszen amikor megjelent, még gyerek voltam. Mégis azt hiszem, leginkább ehhez a rég megszűnt folyóirathoz hasonlított az IKSZ – írja visszaemlékezésében a szerző. – A baloldali irodalomnak abban az időben az expresszionizmus és az aktivizmus között lehetett felismerni a formanyelvét. Moszkvától Berlinig, Budapesttől Bécsig többé-kevésbé egyformán írtak a költők és novellisták.”⁸ Ennek az internacionalizmusnak a jegyében alakult a számban megjelent írások sora, jelezve Herceg János későbbi érdeklődési köreit is, vonzódását a jugoszláv alkotók műveihez és a világirodalomhoz egyaránt. A folyóiratprogramot meghirdető jelszavak után a ma már teljesen ismeretlen Albert Hotopp novellája következett az öngyilkos hajókazánfűtőről. A szöveget – akárcsak az IKSZ-ben megjelentek többségét – Herceg János fordította, és nyilván nagyon megnyerte a tetszését, mert maga is szentelt egy-két novellát a tengeri medvék viharos sorsának. A világirodalmi tájékozódást a szintén teljesen feledésbe merült Alfred Pabst verse és Heinz Luedeck Bauhaus-tanulmánya jelentette. A folyóirat költészeti anyagát a mozgalmivers-író Somogyi Pál szövege biztosította, valamint Simon Andor már címével is beszédes verse: Pihen az öreg bányász. Érdekességként említjük, hogy a folyóirat kritikarovatában az utóbbi szerző drámakötetét mélységesen elmarasztalja a bíráló Hock Rezső, az őszinte és becsületes osztályszolgálat mellett a színpadi készség hiányát és szerkesztésbeli fogyatékosait is felemlégetve.

A jugoszláv irodalmak iránti érdeklődést Oto Bihalji Švejk-tanulmánya, valamint Hock Rezső lapszemléje elégítette ki. „A legnívósabb jugoszláv folyóirat legújabb száma ismét eseményt jelent a gerinctelen és senilis folyóiratok tömegében” – üdvözli a lapot, természetesen a magáét is a szóban forgó belgrádi Nova literatura mellett látva: „Ez a szám újabb bizonyítéka annak a rendíthetetlen harcnak – írja a szerbhorvát folyóiratról – amit a köréje csoportosult avangárda az aktív, közvetlen és korszerű szellemi együttműködésért, az elvtelen l'art pour l'art-izmus, konzervativizmus, és degenerált kispolgári egység ellen indított.”⁹ Hock Rezső mindennél ékeesebben nyilatkozott az IKSZ törekvéseiről is a belgrádi lapot méltatva.

Herceg János saját folyóiratában a Hósi halottak, előre! című regényrészletét tette közzé. A szöveg megmutatja, mennyi eszköze van már az alkotáshoz: önéletrajzi indíttatású novellájában megjelennek a hangulatrajznak és a kor-ábrázolásnak azok az eszközei, amelyek nélkül később sem tud megenni. A szövegnek kifejezett a zenei hatása, s előjönnek az egymással mellérendelő viszonyban levő figurák: a pékinas, a rendőrök, a gesztenyésember, mintegy expresszionisztikus életképben. A visszaemlékezésnek nincsenek megszépítő felhangjai, előadásmódja tárgyilagos, szándékoltan kerüli az elérzékenyülést, helyenként egészen naturalisztikus beütéseket is találunk. A novellában egy zárójeles megjegyzés erejéig a jelen is helyet kap, s ebben még a harcra kész ifjút látjuk, aki apjának besorozása miatt nem lesz „szomorú, csak ökölbe szorul” a keze. Természetesen az aktivizmus elvárásai szerint.

S ennek a vonzásában született A hatalmasok is, amelyet Szenteleky Kornél felvett a couleur locale-elmélet létjogosultságát bizonyítani kívánó antológiájába, az Ákácok alattba is, pedig az eszemi tekintetben még Kassák Mesteremberek című versét revelálja, s inkább esszénovella, proletár jelszavak egymásba öltögetése, amelynek esztétikai értékét az ismétlések, a felsorolások, egyszóval a prózaritmus biztosítja. S napvilágot lát az említett gyűjteményben még egy Herceg-novella, a Kekez Tuna lakodalma, amelyről Kállay Miklós megállapította, hogy „nemcsak a jellemzés erejét és a végig zökkenéstelen vonalvezetést kell elismerni, hanem azt az egyre fokozódó lendületet is, amely a kezdetben szinte idilli paraszttörténetet hátborzongató dance macabre-ré emeli.”¹⁰

Jelzi egyúttal azt is ez az elbeszélés, hogy Herceg János fokozatosan elhagyja a tételnovella agitatív útjait, amelyekről egyrészt a realiztikus jellemformálás, másrészt az immár az élet ellenében a művészetet is előtérbe helyező szürrealista ábrázolás irányába mozdul el.

VIHARBAN

Javában tartott még a vita a Kalangya hasábjain Havas Emil és Szenteleky Kornél között arról, van-e a Vajdaságnak irodalmi művekben is kifejezhető szellemisége – vagy ahogy annak idején emlegették: lelke –, s vajon ez vicinális irodalomhoz vagy korszerű regionalizmushoz vezet-e, amikor 1933-ban megjelent a szerző kiadásában Herceg János első novelláskötete, a Viharban. A nyolc novellát tartalmazó könyvecske egy csapásra meghozta számára kortársainak elismerését. Felfigyelt rá Ambrus Balázs. Szirmai Károly, Benedek Marcell és Németh László is.

Szenteleky írt az elbeszélésekhez előszót, aki nem „a kellemes olvasmány után támadt zsongító hangulat”-át dicséri a könyvnek, „hanem inkább a megdöbbenés, az életre eszmélés hatalmas, eleven érzése” keríti hatalmába. „Néhéz eldönteni – írja –, hogy ebben a fiatal, ígéretes íróban több-e az erő, mint

a poézis, lényegesebb-e a kinyilatkoztatnivalója, mint elbeszélő kedve.” A bácskai lelkület elkötelezettje érdekesmód saját elméletével ellentétben, de írói gyakorlatával összhangban eltekint a valóság ábrázolásának követelményétől, és rokonszenvvel írja le: „vannak hatalmas vágyak és érzések, melyek csak titkos képekben, furcsa szimbólumokban fejezhetők ki”, mégis „Megkapó álomképei, a valóság nyers, kegyetlen színeivel felépített szimbólumai” mögött „az élet törvényei”-t és „eltiport igazságai”-t látta ágaszkodni.¹¹

Míg Szenteleky Kornél a dán meseíróhoz, Andersenhez hasonlítja Herceg első novelláit, nyilván a hangvétel keménysége, nyerssége okán, addig Ambrus Balázs a Jugoszláviai Magyar Újság hasábjain – nem kevésbé indokoltan – a német romantika fantasztikus meseírójának, E. T. A. Hoffmannak a világlátásával állítja párhuzamba a Viharban szövegeit. Az elbeszélések méltatója szinte kizárólag ezt a „fantasztikus” közeget érzékeli a kötet lapjain, s ezt is értékeli: „Egy új sztratoszférában játszódnak ezek a különös történetek, ahol nem érvényesek a földi szabályok, nem érvényes a logikai tapasztalatok józansága. . . (. . .) Olyanok ezek az írások, mintha ópiummal volnának impregnálva, zavaros, élénk álmok, részeg történetek.” A fantasztikumon kívül a „brutális erő”-t fedezi még fel a novellákban. Bár Ambrus Balázs nem vitatja el Herceg János novellaírásának értékeit, nem is tagadja, hogy nincs vele tisztában, „a tehetség speciális ereje” hajtja-e az írókat vagy az új formák iránti kutatás vágya, amelyet csak bizonyos „megengedő koncesszióval” tud igazi művészetként elfogadni.¹²

Természetszerűleg Szirmai Károly volt az, aki a legmélyebben értette és értelmezte ezeket a szövegeket. Saját művészetének leglelkét látta némiképp Herceg János víziós novelláiban is megvalósulni, írói világképébe teljes mértékben beleillett a vékony novelláskötet. Kritikáját éppen ezért szinte saját arcticájaként olvashatjuk: „Aránylag kevés az oly alkotás, melynek ne lenne aprioriban képvíziós magja”, „a vízió nem új utak keresése”, hanem „belső kényszerűség”, Herceg novellái pedig „a teremtésre ihletettség boldog könnyűségében íródtak, „az ellenőrző értelem minden gátlásától felszabadultan, mikor az életre kíváncszó vízió maga tör magának utat, s nem engedi, hogy az intellektus nyugtató hámba fogja”. „Mert különös útjuk van a vízióknak – írja Szirmai. – Az élet sustorgó kavargásában hirtelen leválik egy picinyke deszkadarab – nem több egy szónál, egy képnél –, mélységbe hull, elhullámszik, elkarvarog, de az emlékezés kaleidoszkópja időnként visszahozza, szemünkhöz szoktatja. Érezzük, hogy a felbukkanó szónak vagy szóképnek nagyobb jelentősége van, mint a többinek. . .”

Szirmai azonban nemcsak a látomásosságot veszi észre a kötet novelláiban, nemcsak az Edgar Alan Poe vízióival való rokonságot, hanem azt is, hogy „Herceg a végletek embere. Egyszer a súlyos, földszagú erőé, máskor a lenge, harmatos finomságoké”. A költőiség mellett meglátja a „paraszti őserőt” is, az „ősköltői primitívséget”. A Kekez Tunában és a bolond legényről szóló törté-

netben pedig megfigyeli az „ősemeri atavizmust”, minek következtében Herceget nemcsak víziós megoldásai, hanem eredeti valóságlátása miatt is dicséri, szimbolizmusában a „mágikusan kitüzesedő realizmust” is meglátva.¹³

A Viharban igazi írói sikert hozott az ifjú Herceg János számára. Németh László is felfigyelt a kötetre, a Tanúban 1934-ben jelent meg méltatása. Meghökkeni az Újhold játszott az égen című novella eredetisége. „A könyvecske legjobb darabjai azok – írja –, ahol a látnokhajlam sűrűbb realitás mögött vetíti fel a lappangó fantasztikumot; a Kirándulás a nagyapámmal című elbeszélésben az iszákos, borfuvarozó nagyapa mögé a kemény és megalázott istent, akinek az unoka látja; a Bolondlegényben egy eszelős merénylete mögé az eszelősség költészetét.”¹⁴

A Viharban című novelláskötet tulajdonképpen már szintézist jelent, egy alkotói korszak tapasztalatai ötvöződnek benne: lecsapódik itt aktivista-expresszionista törekvéseinek legjava, kiteljesedik szürrealizmusa is, s utak nyílnak a realista ábrázolás felé. Tematikai szempontból a csavargótörténetek, a gyermekkor, a bolond figurája és Kekez Tuna alakja mutatja meg egy alkotói periódus jellegzetességeit, koncentrált formában jelennek meg azok a sajátságok, amelyek majd novellaírásának későbbi szakaszaiban teljesednek ki.

Herceg aktivista expresszivitása a csavargó motívumával együtt él az író novellisztikájában. A függetlenség, a szabadság megtestesüléseként vonul végig ez a figura a történeteken, a kispolgári élet céltalanságával a világvándor messzire tekintését helyezve szembe, s ebből a csavargóperspektívából még inkább a polgári tespedtség kritikáját adja. Szép példája ennek a novellatípusnak egy korábbi szöveg is, a Látomás,¹⁵ melynek szereplői az Igazság országát indulnak megkeresni, s találkoznak a titokzatos vörös hajú lánnyal, az álom végén pedig ott a szimbolikus jelenet: „Messze emberek jöttek. Nagy tömeg. Kővér fekete hullamadarak árnyékolták be a napot. A lány alig tudta elhessegetni őket.”¹⁶ A novella a lét abszurdításának és definiálhatatlan hangulatoknak a kifejezésére is alkalmassá válik.

Nem előzmények nélküli tehát a Viharban expresszionizmusa és motívumkincse – a Meghalt a szeretőm című ennek a vonulatnak az egyenes ági folytatása –, s nem is véletlen. A kötet mottójául ugyanis Herceg János egy Walt Whitman-idézetet választott. „A fiatal író első kötete szerkesztése közben a lehető legtermészetesebb módon nyúlt Whitman szövegéhez, nem is nehéz tehát magyarázni ezt, hiszen Szerb Antal szerint az európai úgynevezett izmusokat, főképpen pedig az expresszionizmust, Whitman nélkül »nem lehet elképzelni«” – írja Bori Imre, majd megállapítja: „A szabad írói megnyilvánulások profétáját tisztelték ezek szerint Whitmanben erre mifelénk a fiatal prózaírók. . .”¹⁷ S ha mindemellett megemlítjük Kassák hatását is a korabeli irodalomra, világossá válnak előttünk Herceg János aktivista-expresszionista szövegeinek eredői.

A mozgalmi avantgárdnak az a gondolata, amely az irodalmi mű igazságosztó szerepét hirdeti, némiképp még a kimondottan szürreális-víziós novellisztici-

kájába is belejátszik. „A nap forradalmas színével elment a hegyek mögé” – indítja Herceg az Őszi vízió című novellát, amely nemcsak az expresszionista stílusjegyek révén közelít az említett irányzathoz, hanem azért is, mert a szociálisigazság-hirdetés húzódik meg az álom az álomban szürrealista színpadképének háttérében. A Titok a fenyves felett háttorzongatóan irreális szövegében pedig az emberek bűneik miatt lógnak a fán, s a történet szereplőjét, a kislányt erkölcsi helytállásra biztatják: „. . . tanuld megbecsülni a szegény embert”.

A víziós-szürrealista novellák közül csupán az Újhold játszott az égen című szabadul meg az eszme koloncaitól. Ebben a cselekmény a szöveg belső logikája szerint alakul. „Egyetlen olyan novellája ez, melyben a fantáziát nem pányvazza ki a logika uralma, melyben a látomás nem kötődik határozottan a látható valósághoz, és nem valamely tételesen megfogalmazott gondolatot illusztrál.”¹⁸ S ha az imént Whitmant és Kassákot emlegettük, a szürrealista-víziós elbeszélések esetében Déry Tibor A kéthangú kiáltása kínálja magát irodalmi párhuzamként.

A látomásosságnak – állapítja meg Utasi Csaba – Herceg János „máról holnapra hátat fordított”, s „akárcsak Majtényi Mihály, a realista novella felé indult”.¹⁹ Ennek közvetlen okát pedig Németh László intelmének tudja be, aki a megírás – vagy ahogy ő nevezi: varázslás – „műfogásainak” alaposabb ismeretét hiányolja. „Az egész mágiát kell megtanulnunk” – tanácsolja, mert az író nem lehet „speciálistája” csupán egyetlen „varázslatszagnak”.²⁰ Nem tagadja meg ugyan a későbbiek során sem Herceg János a víziós látásmódot, találunk novellái között az ötvenes években is szürrealista magvút, ilyen koncentráltan azonban, mint a Viharban lapjain, nem jelenik meg többé, a következő időszakban a realista ábrázoláshoz fordul, amelynek jelzetei megvannak már első kötetének a szövegeiben.

Elsősorban a Kirándulás a nagyapámmal című novella jelzi, hogy sajátos látásmóddal és hangulattal van dolgunk. Ezzel az elbeszéléssel indul a feltételesen gyerekkortörténeteknek nevezhető novellasor, a nézőpont a visszaemlékező. A „kövér, erős, piros arcú öregember” története bővelkedik mikrorealista részletekben, s az emlékezés nosztalgijája sem marad el, ám már az első sorok arra hívják fel a figyelmet, hogy itt valami különös dolognak leszünk a részei: „Felbukik az arca előttem egy-egy pillanatra, mint a fuldoklóé, aztán újra elmerül, alámerül a régi emlékek tarkaságában.”²¹ Herceg János azonban mégsem a kegyetlen, a gonosz ember portréját festi meg, hanem az erőnek, a hatalmasságnak állít emléket, de úgy, hogy felmutatja benne a gyöngeséget, a kiszolgáltatottságot is. Az atmoszféra feszültségét pedig az teretmi meg, hogy a nosztalgia érzelmességével a kegyetlen nyersséget állítja szembe, a romantika ellenében a hideg racionalizmust alkalmazza, s néha naturalista elemekkel vegyíti. Már az első mondatban benne van s az egész novellán végigvonul a tagadva állítás gesztusa. Hatalmas távolságokat jár be és köt össze ezzel az eljárással: „Nagy csillagos bicskája még ma is megvan. (. . .) Cipőpucolásnál

használjuk.” Az emléktárgy kegyeletének és a profán cselekvésnek a szembeállítását még sajátosabbá teszi az a tény, hogy felénk a parasztemberek gyakran tisztították késsel a lábbelijüket. Egyfelől tehát a nagyapa mitikussá növesztett alakja – „A jég jajgatott, recsegett, ropogott a kerekek alatt, mint a mennydörgés, s a két gebe megvadulva vágatott a túlsó part felé. Nagypám kiegyenesedve állt a kocsiban, és báránybőr süvegét levitte fejről a szél” –, másfelől a maga ellentétébe fordult makacs visszautasítása az érzelmeknek, kiegészítve a diszkrét ironia hangjaival („Kissé trágaszagú volt a ruhája a finom reggeli levegőben”) – ez adja az elbeszélés megrázóan drámai erejét.

Külön figyelmet érdemel a Szülőföldem című novellája, amely 1932-ben a Kalangyában jelent meg. S ha az imént azt állapítottuk meg, hogy reális és irreális elbeszélések együtt vannak jelen a Viharban című kötetben, most ugyanezt egyetlen szövegre vonatkoztatva is elmondhatjuk. Két szereplő jelzi ezt a két pólust. Az egyik Kekez Tuna, a részeges, erős és erőszakos szelencesei cserepező, a másik a beszélő nevű Pálinka Ördög, aki misztikus, titokzatos figura, mindenki fél tőle, még a gyermekek is felsírnak álmukban a jöttére, Déry Dirójának a párja.²² Pálinka Ördög, a részegesek veszedelme halálba taszítja Kekez Tunát is. Az író pedig „új súlypontot létesítve, két rövid bekezdéssel hirtelen kitágítja a novella világát:

»A részegség megfeneklett, és még látni lehetett a Pálinka Ördögöt, amint befordult a kocsmaudvar kitért kapuján. Görnyedt hátát úgy vitte maga mögött a szénapadlás felé, mint egy gazdátlan kutya.

Levetette kabátját, magas kaucsuk gallérját, és hagyta, hogy egy pillanatra megcsillanjon a hold fényesre keményített ingmellén.«

Már a nemlét lovagjának szánandóvá tétele is meghökkentő ebben a néhány sorban, ám képzettársításunkat mégis a megcsillanó holdfény gyorsítja föl igazán. Amint ez a »halott« fény egy pillanatra megvillan a halálhozó ingmellen, a nemléteket idéző két komponens interferenciájának eredményeképpen egyszerűre fokozhatatlanná erősödik a legény örökös kiszolgáltatottsága, minden pusztulásnál szörnyűbb örökös szolgálata – írja Utasi Csaba.²³

Persze, Kekez Tuna halála is csak időszakos lett, s a Pálinka Ördög sem tűnt el nyomtalanul, az előbbi újra és újra feltámad Herceg János pályája során, s az utóbbi is ott leskelődik a sarkok mögött munkásságának későbbi szakaszaiban is.²⁴

A „BELSŐ LÁTÁS” NOVELLÁI

A Viharban lapjain jelent meg a Bolond legény a faluban című novella, első darabja Herceg János elbeszéléssorozatának, amelyet a hősök azonossága és a látásmód egysége fűz össze. A Vándorbotot vett a bolond 1934-ben keletkezett, A bolond házassága 1935-ös keltezésű, a Bolond a nagyvárosban 1936-ban a Magyar Írásban, 1938-ban pedig a Kalangyában látott napvilágot. Terje-

delmes alkotói periódust fog át tehát a bolond-novellák sora, amelyeket a szerző besorolt időrendi sorrendben egymás mellé állítva az 1951-ben megjelent Bors és fahéj című kötetébe is Falu bolondja címmel.

Míg a víziós-szürreális novellák a képi összetettség és a szándékoltan jelzésszerű jelentéstartalmak, sejtések jegyében alakultak, addig a szóban forgó elbeszélések már nem az elsődleges közlésszint tekintetében bonyolultak. A novella redukált nyelvi eszközök segítségével építkeznek, az író egy együgyű ember szemével láttatja a világot, és vezeti végig hőstét ifjúkorának gondtalan éveitől házasságáig, nagyvárosba kerüléséig és munkanélküliségéig. A szöveg-ciklus szereplője nem eszelős, csak túlságosan naiv, aki éppen ezért a világot sajátos nézőpontból látja, idilli harmóniában él a környezetével. Romlatlansága abból adódik, hogy nem képes felfogni a mesterségesen kialakított társadalmi normákat, nem tud idomulni hozzájuk, s éppen az alkalmazkodásra való képzetlensége kiváltotta konfliktusok világítják meg a „normális” emberek társadalmának hátrányait, negatívumait, logikátlanságait, igazságtalanságait. Annak ellenére, hogy a novella hőse csak kétféle érzelmet nyilvánít ki, az örömet és a bánatot, e két életsík ütköztetéséből humoros, megható, megdöbbentő jelenetek kerekednek ki, s az elbeszélésfűzér ilyen tekintetben igen széles skálán mozog. A teljes világ felfedezésére indul Herceg János bolondja, mindenre az első látás naivitásával csodálkozik rá, újraalkotja, új rendszerbe állítja az élet jelenségeit. Ez a látás néha eredeti felismerésekhez juttatja, az események, a dolgok új összefüggéseinek a megsejtéséig vezet: halott anyja például „fehér volt, mint a meghasadt nyírfa belseje”. Ez a novellaszereplő együgyűségében kiszolgáltatott és védtelen. A nagyvárosban egy szobor talapzatára állva fogalmazza meg gondolatait. A jelenet egy egész emberi sorsot hordoz magában, s ezen túlmenően a bolond kiáltozása az ember tehetetlenségét, sebezhetőségét artikulálja:

„ – Urak és nagyságák, jó emberek, itt vagyok, ni, a nagyvárosban, se éjjeli szállásom, se dolgom, semmi. Rozinak meg gyereke lesz nemsokára. Szóljon, akinek köllene a munkám. Akkora az erőm, hogy egy házat tudnék elmozdítani a helyéből.”

Természetesen Herceg János célja nem egy elmekörtani eset bemutatása volt. Nem hagy kétséget afelől, hogy társadalombírálat vezette tollát. Ezt azonban nem kell kimondania, nem kell tételszerűen megfogalmaznia, hiszen megtalálta hozzá a kifejezésére alkalmas, redukált nyelvet, a cselekményvezetést és a jellemábrázolást.

Ugyanezt a novellaszervezési eljárást alkalmazza Herceg János akkor is, amikor gyermekekről ír történeteket. Az ártatlan gyermeki naivitás azonban szövegeiben gyakran érzelmes felhangokat kap, a cselekmény érzélgős tragédiává alakul, s nem tudja megőrizni az objektívitásnak azt a fokát, amely a Falu bolondja novellaciklust jellemzi, s éppen tárgyilagosságával az életmű legértékesebb darabjai közé emeli.

IRODALOM A CSELEKVÉS SZOLGÁLATÁBAN

Az aktivizmussal eljegyzett fiatal író első recenzióiban a műalkotás társadalmi vonatkozásait keresi, mit sem törődve a művészi jelleggel, a szépirói eszközökkel. A vajdasági irodalmat 1928-ban még elmaradottságáért ostorozza, IKSZ című folyóiratában egyféle nemzetköziséget hirdet meg, és még jó ideig nem ejti ámulatba Szenteleky elmélete a helyi színekről, a couleur locale elméletében csak a lokális jelleget látva, s megmarad az eltökélten választott szociális irodalmi elkötelezettség útján, amely a művészetet szolgálatnak tartja, a műveket pedig az osztályharc eszközeinek tekinti.

Kalanga-beli első kritikájában a „szociális kérdőjel” hiányát rója fel az irodalmi műnek.²⁵ Remenyik Zsigmond Mese habbal című pamfletregényének értékelése során pedig még tovább megy: szinte utálkozva gondol a polgárságra mint társadalmi rétegre, és a világ minden bajának okozóját látja benne. „Ez a könyv a polgárságról szól – kezdi a recenziót. – A tehetetlen, gyáva és gerinctelen polgárról”, hogy azután ironikusan felsorolja a társadalmi réteg még néhány jellemzőjét: „ő a jó tisztviselő, a lelkiismeretes családapa, az önfeláldozó hazafi, a rend és pontosság mintaképe. Erénye a hűséges alkalmazkodás, a törvények teljes fokú tisztelete és a magasabb fórumokba vetett vak hite. (. . .) Privilegiuma a felelőtlenség. Lelki életét külső tényezők határozzák meg. Meggyőződése nincsen, csak félelemtől sugallt mélységes szolgai hite van.” A lesújtó jellemzés után logikusan következik, hogy a regény, mely a fentieket ábrázolja, kiváló, ugyanis megfelel a művészet iránt támasztott követelményeknek: „mélyére világít allegóriáival és paraboláival társadalmunk roskadozó fenekére”.²⁶

Ekkor még elítéli azt, aminek maga is hatása alá kerül nemsokára. A Menekülj a szerelemhez című Babay-regényt Krúdy-szerű „budai romantikája” miatt elmarasztalja. Nem az író tehetségét vitatja el, nem a regény hitelességét vagy művészi eszközeit hiányolja, hanem megállapítja: „az adó, a közteher, a boletta és más miegymás” képében megmutakozó valóság kizárja a romantikus megközelítés lehetőségét. A Babay-féle ábrázolásmódot „az irodalom prostituálódásának” nevezi, mindenekelőtt mert hiszi, hogy a valóság az, amely az irodalmat a saját képére formálhatja.²⁷

Herceg János irodalomszemléletének fontos dokumentuma az 1935-ben készült Kassák-pamflet. Ebben Móricz Zsimondot a parasztság, Kassák Lajost a proletariátus írójának látja. Az egész avantgárd a munkásmozgalomból nőtt ki, állítja Herceg János, az új művészeti formák agitatív eszközként szerepelnek a szocialista mozgalomban. Fejtegetései során odáig megy el, hogy megállapítja: „a jólszervezett magyar munkásmozgalomnak köszönhetette azt, hogy tudását gazdagíthatta, világszemléletét kiszélesíthette és szerepét – lakatossegédét az íróval – felcserélhette. (. . .) Kassákot tehát a szocialista mozgalom termelte ki magából és indította útjára.” Kassák – Herceg János föltevése szerint – nemcsak művészetét, hanem puszta létét is a munkásmozgalomnak kö-

szönhette. Az avantgárd azonban – írja Herceg – mindenütt a világon zsákut-cába jutott: Marinettit akadémikussá választották, és Mussolinint dicsőítette, Walter Gropius konformista lett, Majakovszkij öngyilkos. Kassák pedig – természetesen – osztályának árulója, „csökönyös demagóg esztéta”, aki „ott evez már a polgári irodalom vizein”. Bár világnézete materialista, nem proletáriró többé, s materializmusában is doktriner. Műveiből hiányzik a magasztos esz-me, s maga Kassák emberként sem lett volna képes arra, hogy betöltse a rá vá-ró feladatot. A végső kegyelemdőfést pedig akkor adja meg neki Herceg, ami-
kor kijelenti: „Iarpurlarista művész, aki mindazon keresztül, amit az élettől kapott doktrínák és jelszavak, programok és hitvallások harcából leszűrve csak sajtószerű művészi elemeit tudta rekonstruálni, Ő nem művészetén keresztül keresett céltudatosítást, hanem a céltudatosításban találta meg a művé-szetet”.²⁸

Az osztályharcosságot számon kérő nézet már megszületésének pillanatá-ban sem volt korszerű, a vajdasági irodalom egészen más kérdésekkel volt el-foglalva. Miközben Herceg János Kassákot vonja felelősségre, Szirmai épp a dilettáns íróknak üzen hadat Írói felelősségem című írásában a Kalangyá-ban²⁹, s az osztályharc helyett a kisebbségi kérdést helyezi középpontba, min-denkor elutasítva mégis irodalom és aktuálpolitika kapcsolatát. Az itteni iro-dalom helyzete pedig nagyjából olyan lehetett, amilyenek maga Herceg is látta az Aranyady Györgyöt búcsúztató írásában: „szürkeségében elkopott írói nevek hulltak elénk, olyanok, akiket a vidék unalma és az újságok kézírathíá-nya szabadított fel, és akik magától értetődően követelték bebocsátásukat ifjú irodalmunkba. Képviselve volt ebben a kézírathalomban a falusi világmegvál-tó elcsépelet filozófiai frázisaival, a mániákus széplelek meggyötört versikéjé-vel, önképzőköri hangjával és a múlt ködében élő álmodozó, Cicerót megszé-nyenítő körmondataival. Mindenki, aki valaha itt akár borászati közlönybe is leírta a nevét.”³⁰

Herceg János ifjúkori nézetei tehát nem voltak sem irodalomközpontúak, sem esztétikaiak, hanem elsősorban világnézetiak. „Hát ezt nem te mondogd, ez a párt véleménye” – vigasztalják a barátai Pesten, miután Kassák szemére veti elfogultságát.³¹

Érdelem azonban felhívni a figyelmet egy ellentmondásra: Herceg János ek-
kor már megírta a Szülőföldemen című elbeszélését és víziós novelláit, melyek egész életművének jelentős darabjai. Kassák-pamfletje kapcsán tehát irodalmi program és irodalmi gyakorlat gyakran előforduló szerencsés kollíziójának va-
gyunk tanúi.

JEGYZETEK

¹Bácsmegeyi Napló, 1927. január 30. 15. l.

²Tamás István: Kassák Lajos két karrierje. *Bácsmegeyi Napló*, 1927. február 17.

³Herceg János: *Két világ*. Újvidék, 1972. 22. l.

- ⁴Uo. 21. l.
- ⁵Herceg János: A jugoszláviai magyar irodalom. *Híd*, 1928. 204–206. l.
- ⁶Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Újvidék, 1968. 205. l.
- ⁷*Herceg János: Két világ*. I. m. 76–77. l.
- ⁸Uo.
- ⁹*IKSZ*. 16. l. L.: *Híd*, 1984. október
- ¹⁰Kállay Miklós: Akácok alatt. Délszlávországi magyar írók novellái. *Kalangya*, 1933. augusztus, II. évf., 8. sz. 513. l.
- ¹¹Szenteleky Kornél előszava. L.: *Híd*, 1989. április, LIII. évfolyam, 4. szám. 496–497. l.
- ¹²Ambrus Balázs: Viharban. Herceg János novellái. Uo. 502–503. l.
- ¹³Szirmai Károly: Herceg János könyve: Viharban. *Kalangya*, 1933. szeptember, II. évfolyam, 9. sz. 632–634. l.
- ¹⁴Németh László: Herceg János: Viharban. L.: *Híd*, 1989. április. I. m. 497–498. l.
- ¹⁵*A mi Irodalmunk*, 1932. XI. 13.
- ¹⁶Herceg János: *Összegyűjtött elbeszélések I. (1929–1944)*, Újvidék, 1986. 66. l.
- ¹⁷Bori Imre: Whitman és Ramuz nevével. . . *Üzenet*, 1989. július–szeptember, i. m. 505–507. l.
- ¹⁸Utasi Csaba; *Irodalmunk és a Kalangya*. Újvidék, 1984. 105. l.
- ¹⁹Uo. 106. l.
- ²⁰Németh László i. m.
- ²¹Herceg János: *Összegyűjtött elbeszélések I.* I. m. 97. l.
- ²²A párhuzamra Utasi Csaba mutatott rá. I. m. 104. l.
- ²³Uo. 104–105. l.
- ²⁴L.: Bori Imre: Kekez Tuna. *Híd*. 1989. április, 468–475. l.
- ²⁵Herceg János: Der Leib der Mutter. *Kalangya*, 1932. szeptember. I. évf., 5. sz. 344. l.
- ²⁶Herceg János: Remenyik Zsigmond: Mese habbal. *Kalangya*, 1934. november, III. évf., 11. sz. 846–847. l.
- ²⁷Herceg János: Babay József: Menekülj a szerelemhez. *Kalangya*, 1934. november–december, III. évf., 11. sz. 847–848. l.
- ²⁸Herceg János: Kassák Lajos és a progresszív művészet. *Kalangya*, 1935. december, IV. évf., 7. sz. 543. l.
- ²⁹Herceg János: Írói felelősségem, *Kalangya*, 1935. március, IV. évf., 3. sz. 161–166. l.
- ³⁰Herceg János: Aranyady György. *Kalangya*, 1935. február IV. évf., 2. sz. 88. l.
- ³¹Herceg János: *Két világ*. I. m. 324. l.

RÉGI DOLGAINKRÓL (IX.)

HERCEG JÁNOS

Egy zombori „festész”. Így nevezte magát az első zombori festőművész, Juhász Árpád. S ezen nem ütközött meg senki, mert művészet és „tisztos ipar” között abban az időben, a kilencvenes években még nehéz lett volna határvonalat húzni Zombor városában.

Annál jobban megütköztek azon, amit művelt. Mert ő nem templomokban húzta meg magát, s dolgozott aztán a falakon és mennyezeteken hónapokon, sőt éveken át, nem is úri házakban telepedett meg, hogy ottan tompított világítás mellett és sűrű drapériák között festegesse a ház asszonyának vagy urának az arcképét, néha ugyancsak hónapokon át. Ő már fényes nappal, déli verőfényben állította fel az állványát kinn a határban, s jámbor szentek vagy dús keblű hölgyek helyett távoli jegenyéket festett, legelésző csordát, s a láthatár peremén meglapuló nádfedeles tanyákat, ami a kilencvenes évek elején nemcsak merész dolognak tűnt, hanem némileg szentségtörésnek is. Az idő tájt ugyanis kevesen hallottak Bácska büszke székvárosában az új festői törekvésekről, a plein airről, Szinyei Merséről, s így meg is mosolyogták egy kicsit a furcsa művészt.

De különben is különös szerzet volt Juhász Árpád. Magyar ruhában járt és csizmában, mint Petőfi korában a jurátusok, s minthogy vékony, magas és törékeny testalkatú volt, nem hatott valami daliásan. De ez a Don Quijote-i megjelenése nagyon is illet önként vállalt sorsához, hogy majd Bácskában megalkuvás nélkül él a művészetnek.

Pedig azt tette, holta napjáig nem alkudott, ha valami fényesen megélni nem is tudott. És ha figyelembe vesszük, hogy úttörő volt ezen a vidéken, akkor inkább azon kell csodálkoznunk, hogy még itthon is sikere volt.

Mert Budapesten s egyáltalán a magyar képzőművészeti életben hamarosan felfigyeltek a munkájára. S ez nyilván azzal magyarázható, hogy Juhász Árpádot sem a mintarajziskola, ahol rajztanári oklevelet szerzett, se München vagy Velence, amelyet ugyancsak megjárta, nem tudta megtartani a hideg és lélektelen akadémizmus kifejezési modorában. Ő többet akart, mint ábrázolni vagy

pláne természetet másolni. Az ő képein jelenik meg először a bácskai táj finoman és sejtelmesen, s valami megkapóan gyöngéd és halkra fogott vallomásaiban a művésznek, akit már nem általános ismérvek fűznek a szülőföldhöz, hanem egy olyan intim viszony, amiről csak ő tud beszélni. Halkan és szemérmesen, persze, nem harsogó színekkel, nem is széles ecsetkezeléssel, de rendkívül biztos és fölényes rajzkészséggel s az egymásba simuló színek lírai hangulatával. Rajzaival a londoni világiállításán aranyérmét szerzett, s az előkelő angol képzőművészeti folyóirat, a *Studio* külön tanulmányban méltatta tehetségét.

De azért, úgy látszik, „mocsaras rónán bércekre vágott”, s tartósan nem bírta ki a szülővárosában. Gödöllőn volt a magyar szecesszió egyik csoportja, Kőrösfői Kriesch Aladár és Nagy Sándor volt közöttük a legismertebb, hát ott talált megértésre és igaz megbecsülésre Juhász Árpád is. Nála a szecesszió etnográfiai elemekkel jelentkezett, Bácskertes, Doroszló, Gombos népviselete tűnik fel a képein, sőt most már fából faragott apró figuráin is. Az első tudományos igényű készült néprajzi munka, amit Malonyay Dezső szerkesztett, az ő illusztrációival van tele.

Ez a keresett Heimatskunde nem tett jót a fejlődésének. A készen átvett motívumok nem tudtak mindig harmonikusan összeállni az alkotás szabadságával, s ami addig líra volt és vallomás a képein, az egyszerre prózai tényközlés lett nála vagy a legjobb esetben iparművészet.

Ha nem hal meg alig ötvenéves korában, biztosan játszva átvészeli ezt a pillanatnyi válságot. Tájékepei így is egy rendkívül elmélyült művész munkái, aki egyúttal a magyar alföldi festészet előfutára is volt.

*

A nyugodt és kiegyensúlyozott polgári életforma, amelynek magyar jelszava: Hass, alkoss, gyarapíts!, híven fejezte ki az alakuló osztály világnézetét, külsőségekben is kifejezésre jutott. A jómódú embernek is illett szerénynek lennie, s inkább még néhány holdat szerezni a vagyonához, mintsem pompás házzal, drága ruhákkal vagy költséges életvitellel hivalkodni.

A bútorok nemes egyszerűségét házépítésben is követték. Bácska nem a kő hazája. Itt a téglaegetés is csak a múlt század elején kezdett intenzívebb lenni, s így a hagyományos építkezés alapanyaga sokáig a föld volt és a nád, s csak középületekre vagy igazán gazdagok házaikhoz hoztak messzebb vidékekről téglát vagy követ. Miközben négyszáz éven át hordta a környék a bácsi vár tégláit, s máig nem akart egészen elfogyni.

Zomborban is több volt a vert falú vagy vályogból épült ház, mint a téglavagy pláne kőépület. A földszintes házakhoz az is megfelelt. Csak attól kellett folyton rettegni, hogy Apatinnál kiönt a Duna, s a nagy áradás Zomborig hatol, akkor pedig nem marad a városból jóformán semmi. De a sors kegyes volt a zomboriakhoz, s így a Duna rendszerint délebbre lépett ki a medréből, a falvak sokaságát tönkretéve.

Az emeletes ház Zomborban a polgáriasodás kísérőjelensége volt. Amikor

már nemcsak családi házak épültek, hanem bérházak is, kiadó lakásokkal és bolthelyiségekkel. És ez a kor a múlt század második felére esett nálunk. Mintha a kegyetlen, minden szabadságvágyat elfojtó Bach-korszak egy munkaszerető társadalom kialakításával akart volna enyhíteni a bűnein, persze, már megosztva munkaadó és munkás érdekeit.

Akkor kezdtek megjelenni a klasszicizmus emlékeként a kapubálványok, jón és dór oszlopokkal, a szélesen szegélyezett timpanonok angyalokkal vagy Medúza-fejekkel, balusztrádos erkélyekkel, s bőségszaruk és virágfüzerek az ablakok körül. Nem kőből faragva persze, hanem mészhabarcsból vagy gipszből mintázva. „Kunst für die Armen”, mondta minderre lenézően az építőművészet, de Zombor erre is büszke volt. A copfstílusnak erre az egészen olcsó és leegyszerűsített változatára, amely a látszattal is megelégedett.

Ez a stilizált építőművészet aztán már nemcsak a főutcai emeletes házakon és vidéki kúriákon vált kötelezővé, hanem a mindössze két-háromszobás lakóházakon is. Itt már természetesen még szerényebb és olcsóbb kivitelezésben, amikor is az oszlopfők megfelelvén lapultak a falhoz, ugyanúgy a baluszterek sora, mintegy odaragasztva, akár csak a színpadi kulisszák kasírozása, vagy mint a művirág.

És micsoda szakmai hozzáértést igényelt mindez mégis! Ez az imitált pompa, amely legtöbbször a kőműves kezűességére és szépérzékére hagyatkozott, hiszen szobrászt nemigen hoztak ide, s Mócs mester, aki talán az egyetlen épületszobrász volt a környéken, nem is győzte a munkát; ez a stílusutáztat lett ugyanis jellemző az egész város építészetére.

Girlandok, meanderek és arabeszkok futottak végig az új házak falain még a húszas évek elején is Zomborban, mert további húsz évre kellett várni, amíg a Bauhaus kockaházainak uralkodó példái ide is eljutottak. Közben ugyan a korszerűségnek más megnyilatkozásai is voltak, így például az angol építészeti stílus is helyet kért magának Zomborban, a legkifejezőbb formát a Weidinger-palotával örökítve meg, ez azonban a klasszicizmus utánzásának általános képen semmit sem változtatott.

És az utóbbi harminc-nyolcvan és sima falfelületei se tudták elnyomni a klasszicizáló koroknak ezt a festett világát az építészetben. Zombor hangulatát mintha mégiscsak ezek az olcsón díszített házak teremteték volna meg. Mert időközben patinát kaptak, megnemesedtek, a rájuk rakódott festékréteg csak jót tett a díszítésnek, messzi korokból idézve a szépség igényét, s még így is az antik szellem halhatatlanságát hirdetve.

Ennek ellenére, vagy talán épp csak a látszatnak engedve a házépítés stílusában is, a józan polgári mértéktartás tanúi ezek a régi zombori házak. Már azzal is, hogy óriási többségükben földszintesek. A polgár sosem akart a fellegekbe törni. A földön mindig biztonságosabban érezte magát. Terjeszkedése horizontális volt, miként az egész sík vidéki táj szélesen és szabadon tárul ki a látóhatár aljáig.

Ehhez alkalmazkodott Zomborban az építőipar, szívósan ellenállva a századelő szecessziós divatjának, amely pedig az egész Alföldön diadalmasan vonult vé-

gig. Mintha a többenemzetiségű város azzal akarta volna kifejezni békés polgári világnézetét, hogy a múltó divat helyett az örök dolgok soha el nem múltó szépségét követte, ha mégoly egyszerű formában is.

*

A rendi Magyarország megszűnésével háttérbe szorult a nemesség. A kutya-bőr, ahogy a címeres nemesi levelet nevezték, egymagában többé senkinek sem biztosított előjogokat. De azért jó volt, ha volt. Az új társadalmi vezetőség igyekezett is – ősiségét bizonyítandó – megszerezni a nemesi dekórumot. S a kedvező gazdasági viszonyokat ügyesen kihasználó polgárok, köztük az újgazdagok, elfoglalták a vármegyét, beültek a városi törvényhatóságokba, szóval átvették a politikai élet irányítását. A virilisták – a legnagyobb adófizetők – a törvényhatósági bizottságok kétötödét a saját soraikból választhatták, így aztán a kurtanemesek kiszorultak a közéletből.

Az Odryak, a Paálok, a Knézyek és Rudicsok egy ideig még szerepeltek, aztán letűntek a politikai élet színpadáról. Új emberek jöttek, új ambíciókkal igazodva a liberalizmus szelleméhez és az országos politikához. Már az 1861-es szabadabb légkörben lezajlott választások megmutatták a nagy átalakulás első jeleit. Négy évvel később pedig a vármegyeháza szélesre tárta kapuját, s küldte azon keresztül föl a magyar országgyűlésbe az új embereket. A megyei befolyás ugyanis nagy hatással volt a választásokra.

Így lett képviselő másodsor is Jámbor Pál, akit Hiador néven Petőfi ellen játszottak ki a konzervatív körök, aki azonban, ha nem is volt jelentős költő, egészen ritka európai attitűdöt hozott magával a Bácskaságba. Tízéves párizsi emigrációja, amikor Paul Durivage név alatt Jókait és Petőfit fordította franciára, csak a lelkesedést hagyta meg a becsei káplánnak, minden másban a nyugati kultúrát hozta magával. S hogy milyen tekintélye volt korának magyar irodalmi életében, bizonyítja Madáchhoz és Arany Jánoshoz fűződő barátsága. Úgyhogy a Toldi költője Az ember tragédiájának néhány kisebb nyelvi, stílári és poétikai hibáin fennakadva, őszintén írhatta a sztrégovai remetének: „Rám oly hatást tett először, hogy félretettem a művet, s csak Jámbor Pali sürgetésére vettem megint elő.”

Nem tudni, hogy ennek a Jámbor Pálnak a megjelenése a megyegyűléseken milyen hatást váltott ki. S egyáltalán volt-e befolyása a vidék fejlődésére, hiszen akkor már végleg eltépte a klérushoz fűződő amúgy is megglazult szálakat, s mint a szabadkai főgimnázium igazgatója egészen világi, sőt, nagyvilági életet élt, épp ezért legalább utólag szeretnénk hinni, hogy a bácskai kisurak előtt is volt akkora tekintélye, mint Madách vagy Arany János előtt.

Különben még egy költőt megválasztottak vele együtt országgyűlési képviselőnek a Bácskában: Tóth Kálmánt, aki tizennégy éven keresztül képviselte szülővárosát, Baját a magyar parlamentben, s minden bizonnyal megjelent a megyegyűléseken is. Tóth Kálmán nem volt nagyobb költői tehetség Jámbor Pálnál, intellektuális értelemben és világlátottságban messze el is maradt mö-

götte, de pesti lapszerkesztő lévén országosan jól csengő név viselője volt, úgy-hogy Bács-Bodrog vármegye méltán lehetett büszke rá.

A szellemi élet ilyen rangos képviselői mellett azonban megjelentek a polgárok is Bácskából az ország színe előtt. Nyilván munkájukkal, szorgalmukkal, gazdasági rátermettségükkel vívták ki választóik és a felsőbb körök elismerését. Egy Ambrus Pétert például, akit Apatinban választottak meg egyhangúlag, de nem nagyon lehetett ínyére a politika, mert csupán egy ciklusban szerepelt, azután örökre eltűnt a közéletből.

Viszont két olyan név is feltűnik az új emberek között, melyeknek viselői hat évtizeden át lesznek majd Bács-Bodrog vármegye közéletének irányítói: a Szemzőké és Vojnicsoké. S még a választások viszonylagos szabadságában se kételkedhetünk, hiszen olyan emberek buktak ki, mint Bende Imre, a későbbi püspök, akit valószínűleg felülről is támogattak, és Ballagi Mór, aki a magyar nyelvművelés dicsfényével a feje fölött lépett választói elé. És az akkori viszonyok között a magyar nyelv ügye mellett kiállni egyet jelentett a szabadságesszményekkel, amelyek nemcsak hogy nem fakultak meg, de fenn ragyogtak a magyar élet firmamentumában.

A dolgos, józan, feltörekvő Bácska azonban a realitásokat mindig nagyra becsülhette, s így kerülhettek be a magyarokkal fele-fele arányban az úgynevezett nemzetiségi képviselők, vagyis a szerbek, élükön Miletić Svetozárral, aki majd a budapesti parlament egyik legnagyobb figyelmet keltő képviselője lesz és az egész vidék legjelentősebb politikai alakja.

Mindez egy új élet kezdetén, másfél évtizedes török elnyomatás után s a kiegészítés előtt történt, amikor még mindenki hinni akart a közéleti tisztességben és az eszmék tisztaságában.

*

Amikor a huszadik század előestéjén, pontosan 1897-ben a zombori törvényszék Gozdu Elek személyében új elnököt kapott, már mintha maga a város is ébredezni látszott volna hosszan tartó, mély vidéki álmából, amelybe az eseménytelenség és a tömény unalom ringatta. Akkor már közszínháza volt, ha kisebb is, de szebb, mint Szabadkáié, Bittermann Sándor nyomdájában akkor hagyta el a sajtót a vármegye kétkötetes monográfiája, s a történelmi társulatnak már száznál több működő és pártoló tagja volt.

Gozdu nem ismeretlen emberként érkezett a megye székhelyére. Két regény és egy nagy feltűnést keltő novelláskönyv volt mögötte, s olyan barátokkal dicsekedhetett, mint Ambrus Zoltán, Justh Zsigmond és Reviczky Gyula. De Gozdu nem volt dicsekvő ember. Csendesesen visszahúzódott, bezárkózott a hivatalába, s hallani sem akart róla, hogy akár az említett történelmi társulatban, akár abban az irodalmi körben, ahol Dömötör Pál, Latinovics Géza, a világhírt képviselő és Vértesi Károly vitte a szót, szerepet vállaljon. Eleinte színházba se járt. Azzal védekezett, hogy zavarja a szomszédos Elefántból áthallatszó zeneszó, de amikor tapétás ajtóval némították el a pezsgőspalackok

durrogását és Sipos Ferkó muzsikáját, annál gyakrabban lehetett Thália zombori templomában látni. Talán e gyakori színházi estéknek köszönhető, hogy itt írta meg A félisten című színdarabját, amelyet később a Nemzeti Színház mutatott be.

Sértődött magány volt az övé, s már tíz éve tartott. Úgy érezte, hogy írói munkásságát, amelynek egész életét akarta szentelni, nem méltányolta kellőképpen a korabeli kritika. Pedig csak az történt vele, hogy pár esztendővel megelőzte a korát a magyar irodalomban, s olyan elegáns hangon írt, és egyben oly szokatlanul tartózkodó modorban, hogy a kritika egyelőre nem tudott mit kezdeni vele. Különben is az anekdota volt még divatban, s az olvasó legszívesebben Jókai képzeletére bízta magát, és boldogan andalodott el a regényes magyar tájakon játszódó gyönyörű mesén.

Gozsdu Elek hűvös volt és nyugtalanító. Őt az igazság érdekelte, a lélektani és társadalmi igazság, s még a nemzetiségi kérdésben is elítélte az érzelgős romantikát. Tényeket állított egymással szembe, s csak megbízható alapra építette fel történeteinek konfliktusát. „Ahogy egy szenvedélyes jogász ír” – jegyezte meg róla valaki.

Kilencévi zombori tartózkodása alatt az említett drámán és három-négy novellán kívül alig írt többet. S azokban se találni egyetlen színfoltot, ami a városra emlékeztetne. Mintha semmi, de semmi érdekeset nem vett volna észre itt. Annál nagyobb honvágygal tűnt fel Zomborban született írásaiban a Bánát sötétebb és drámaibb tájképe. Mintha száműzetésben írta volna őket.

Még új szenvedélyét is onnan hozta magával. Mert szenvedélyesen kezdett érdeklődni a képzőművészet iránt. A múlt század szerb festőit is ő fedezte fel, ő igyekezett Konstantin Daniellről minél többet megtudni, s az ifjúkori Temesvár pravoszláv templomának ikonosztázával talán többet is felidézni, mint amit a nosztalgia elbír. Benne volt ebben szerb származása, amelyet azonban a kor magyar finitizmusa oly mélyre temetett már benne, hogy az Omladina mozgalmáról is csak lenézően tudott szólni.

A kilenc zombori év alatt jobbára szerb családokkal érintkezett. Veljko Petrović még hozzá vitte bírálatra első írásait, s a szerb festőkre is ő hívta fel a figyelmét. Gyakori vendége volt Sztankovics György megyei főmérnök vendégszerető házának is, s a szőke kisfiú, aki később Szenteleky Kornél néven kezdett írni, mély basszusára emlékezett és hosszú monológjaira, amint bal kezét zakója külső zsebébe dugva az ajtófélfának vagy a szekrény oldalának támaszkodva állt, és beszélt.

Jelentős szereplői voltak ezeknek a zombori éveknél Gozdsdu Elek körül. Papp Dániel is akkortájt indult el innen, s a főutca másik végén ugyancsak sértődött magányába zárkózva, s egy kései, fájdalmas szép szerelemmel vigasztalódva vagy tépelődve élt Laza Kostić. Hogy tudtak-e egymásról, hogy találkoztak-e a nagy szerb költő s a magyar íróvá lett Gozdsdu Elek, erre nézve talán majd a történeti kutatás ad egyszer választ.

E jelentős éveknél egyébként semmiféle látható nyoma nem maradt az irodalomban. Mintha bűvópatakként ömlöttek volna bele későbbi korok nagy vizeibe.

A VAJDASÁGI MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZEK KIÁLLÍTÁSA

B E L A D U R A N C I

1992. június 26.

Szilágyi Gáborral találkozom az utcán. Pontosan negyven éve nyílt meg a palicsi Magyar Ünnepi Játékok keretében az a kiállítás, amelyen a te munkáid is szerepeltek – mondom neki.

– Az az apám volt – válaszolja huncutkás mosollyal, tréfásan így adva tudtomra, hogy nem hajlandó tudomást venni az idő múlásáról.

Valóban régen volt, ismerem el, sokan már nincsenek is az élők sorában. Ez is természetes, mint ahogy azon sem kell csodálkozni, sokan elfelejtették ezt az annak idején jelentős rendezvényt. Pedig nem bővelkedünk, nem bővelkedtünk hasonló, méreteiben is impozáns kiállításokban. Ha jól számolom, Szabadkán a háború után ez volt a tizenötödik tárlat, Vajdaságban abban az évben a hetedik, beszélgetőtársamnak pedig sorrendben harmadik bemutatkozása a közönség előtt.

Itthon előveszem a már rég megsárgult, adatbő katalógust, amelyen ez áll: A Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállítása, Palics, 1952. VI. 26–IX. 30. Délelőtt nyílt meg az állatkerttel szembeni Bácskai Galériában, doktor Jovan Milekić (1899–1978) műgyűjtő házában. Ez a Milekić doktor – jut eszembe – még 1926-ban Bácskai Múzeum néven létrehozott egy magángyűjteményt az akkori szabadkai korzó Manojlović-palotájában, s ezt a páratlanul értékes anyagot helyezte át később a palicsi villába, hogy 1949 májusától – a szabadkai hatóságok engedélyével – állandó kiállításként szolgálja a palicsi turizmus ügyét is. Nos, ebben a magánképtárban kapott helyet a Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállítása.

Számos oka volt e tárlat megrendezésének! 1945 szeptemberében és októberében Petrovgradban (Zrenjanin) megnyílt a vajdasági képzőművészek első háború utáni tárlata, amelyről Bogdan Čiplić író a *Slobodna Vojvodina* november 18-ai számában szó szerint ezt írja: „Mondjuk el azt is, hogy a kiállítá-

son helyet kaptak a vajdasági magyar festők is függetlenül attól, hogy képzőművészetük még csak születőben van.”

Mai napig talány, hogyan írhatott le ilyen áligazságot ez az értelmiségi elit-hez tartozó személy, sőt a zsűri tagja, aki nemcsak ismerhette a két háború közötti helyzetet, hanem állandó kapcsolatban állt művészettörténetünk olyan ismert személyiségeivel, mint amilyen Isidora Sekulić, Veljko Petrović vagy Shtagelschmidt János volt. Ezenfelül Becskerek már a múlt századtól a képzőművészeti események központjának számított, majd a harmincas években Várkonyi József itt hozta létre a vajdasági magyar festők művésztelepét. S itt élt Čiplić közeli munkatársa, B. Szabó György is, aki a *Szabad Vajdaságban* méltatta ugyanezt a kiállítást, s még élő tanúja volt a Várkonyi-házban folyó munkának. Ekkora tájékozatlanság?

Čiplić írásának csak egy lehetséges magyarázata marad. Veljko Petrović és Milan Kašanin 1927-ben megírta és a Matica srpska kiadásában megjelent *A vajdasági szerb művészet*, amely címéhez hűen nem említi a más nemzetiségű képzőművészetet, így tehát a magyarokét sem. Viszont éppen ez a könyv még a háború után is sokáig az egyetlen „hivatalos képzőművészet-történet” maradt. Az akkori időkben ez azt jelentette, hogy ami ebben a könyvben nincs megírva, nem is létezett. Nyilván az ilyenfajta viszonyulás is közrejátszott abban, hogy az akkori magyar értelmiségiek, akiknek a vezéregyéniségei között ott kell látunk B. Szabó György mellett Herceg János író, fel szerették volna térképezni e vidék magyar képzőművészetét is.

A szervezők mindenesetre derekas munkát végeztek, hiszen a palicsi kiállítás az itteni magyar képzőművészet mintegy évszázados időszakát ölelte föl az ötven névvel és százhuszonöt festménnyel, szoborral, rajzzal. . . Ennek ellenére sokan kimaradtak. Részben politika, részben más okok miatt. Baranyi Károly a két háború közötti időszak legjelentősebb vajdasági szobrása ekkor még Szegeden élt, Csincsák Elemér viszont 1944 nyarán pesti kiállításának szervezése közepette esett el, s ez elegendő ok volt kihagyására. Természetesen ki kellett rekeszteni a kiállításról Erdey Sándort is a tájékoztató irodás korszakban készült pesti karikatúrái miatt, s mellette minden Magyarországon élő képzőművésznünket is, Gyelmis Lukácsot, Balázs G. Árpádot, Mamuzsics Magdát, sőt Ács József egykori szabadkai tanárát, Kuluncsics Andort is. De a kiállítási katalógusban hiába keressük Acsádi Ilona nevét például, aki akkor hatvanöt évesen topolyai magányában él, Demeter Erzsébetét, aki Csincsák Elemérrel közösen állított ki a két háború közötti időszakban, s nincs közöttük a vajdasági templomfestészet jeles alakja, Jakobey Károly (1826–1891), a becskerei Novák Rezső (1883–1909), aki korai halála miatt csak később került a köztudatba, s hiányzik a bánáti Schneider Péter (1886–1944) és Perjessy Lajos (1855–1918). S nincs itt a nagybecskereki impresszionisták alapítója, Streitmann Antal (1850–1918), mint ahogy ennek a csoportnak a tagja, Zsénár Emil sem (1884–1954), aki – s ez se melleleg legyen mondván – Streitmann-nal együtt megírta Nagybyányát.

Ma már nem a számonkérés mondatja ki velem ezeket a neveket, csupán azt szeretném érzékeltetni, hogy a szervezőknek egyrészt számos politikai ténnyel kellett szembenézniük, másrészt hangsúlyozottan bácskaira sikeredett a kiállítás, amiben nyilván volt némi szándékosság is, bár az sem vitás, hogy anyagát zömmel a zombori és a szabadkai múzeumból, valamint az észak-bácskai magángyűjtőktől kölcsönözték a palicsi kiállításra. De „meggondolt” szelektálásra vall, hogy sok kihagyott festőnk alkotásai ott voltak Milekić doktor gyűjteményében is. Acsádi, Baranyi, Demeter, Gyelmis, Jakobey, Mamuzsics, Müller Béla és Kuluncsics alkotásai nem voltak ismeretlenek a szabadkai közönség számára, hiszen ezeket Milekić 1932 októberében kiállította.

Mindezek ellenére a kiállítás a százhuszonöt képzőművészeti alkotással a szenzáció erejével hatott. Ennyi festőt és szobrászt egy helyen a közönség addig nem láthatott. Almási Gábor és Bezerédy Lajos szabadtéri szobrai, a Juhász Árpád, Kálmán Péter és Eisenhut Ferenc képeiből készült igényes válogatás, valamint az akkori fiatalok, Ács József, B. Szabó György, Sáfrány Imre, Kubát József, Ivanyos Sándor, Hangya András képei most voltak először együtt láthatók. E tárlat láttán a közönség nosztalgiával emlékezett vissza Farkas Bélára, s figyelte az akkor serdülők, Szilágyi Gábor, Vinkler Imre (1928–1967), Hubai Pál és mások munkáit. S itt volt a tragikus sorsú zentai szobrász, Tóth József (1916–1935) néhány munkája is.

A kiállítási katalógust nézegetve azon is elgondolkozom, vajon miért nem a legjobb képeivel tisztelgetek a szervezők Pechán József emlékének.

Tudom, minden kiállítást a maga korában lehet és kell kritikailag értékelni, ezért nagyképűség lenne mai mércékkel mérni és ítélni. Itt maga a tett volt a nagy, a kiállított képek művészi értéke viszont változó. Azt is tudjuk, hogy idő s lehetőség sem volt a képeket alkalmassá tenni egy reprezentatív kiállításra, mindegyik úgy került a falra, ahogyan azt a szervezők a tulajdonosoktól kapták, restaurálásra, esetleg keretezésre gondolni sem lehetett. De mindez nem gátolhatta meg a kiállítás létrejöttét.

A játékok napokig tartottak. A záróünnepség nagygyűlésén maga Moša Pijade beszélt, aki többek között ezt mondta: „Ma június 29-e van, zárórendezvényük egybeesik a Tájékoztató Iroda határozatainak négy évvel ezelőtti bejelentésével.”

Micsoda idők voltak ezek!

Szilágyi Gábor meséli: Mitra Mitrović akkori kultuszminiszter Moša Pijadeval együtt meglátogatta a Bácskai Galériát. A miniszterasszony szemmel láthatólag értetlenül nézte Sáfrány Imre – számára furcsa – képeit, míg végül a festő mellének szegezte a kérdést: „Micsoda képek ezek?” Sáfrány így válaszolt: „Mitrović elvtársnő, tudom, nem konzervatív, így hát ítélje meg, milyenek!” Erre Moša Pijade odavetette: „Na, Mitra, ezt jól megkaptad.”

Kemény szocrealista időszak járta akkor, s nem volt könnyű a Sáfrány-féle lázadóknak. A hatalom a „népnek érthető” alkotásokat várt el a művészekről, amitől Sáfrány Imre mintájára csak kevesen tudták függetleníteni magukat.

Sáfrány ezen a kiállításon is több képpel szerepelt, az 1947-ben keletkezett *Városházával*, valamint a frissen festett *Fehér kancsóval*, amelyeket a szabad ecsetkezelés és erőteljes koloritás jellemez. Új és ismeretlen stílus volt ez akkoriban itt felénk, de Európát sejtető és szocrealizmust tagadó, mintegy előhírnöke a csak később bekövetkező nyitásnak. Ilyen értelemben határkönek is lehet tekinteni a palicsi kiállítást, mert Sáfrány hatására többen is a megkövesedett állapotokat igyekeztek rombolni, új eszméket hirdettek, s tették ezt a vajdasági magyar képzőművészet klasszikus értékeinek szellemében.

Nem maradt visszhangtalan a kiállítás. Rehák László a *Magyar Szó* július harmadikai számában értékeli a játékokat, s többek között a kiállítást is, majd néhány héttel később B. Szabó György Gondolatok és jegyzetek képzőművészetünkről címmel „szubjektív beszámolót” ír a palicsi tárlatról, megállapítva, hogy „többet jelentenek a látogató számára csupán a művészi élménynél”. Itt olvashatjuk a következőket is: „... úgy érzem, tettük ezt nem azért, hogy hivalkodjunk a bőséggel, a termés értékével és minőségével, hanem hogy egyszerűen szembenézzünk nemzeti kultúrörökségünk problémáival a képzőművészet területén is. Felmérjük a megtett utat, leszámoljunk a legendákkal, és meghatározzuk helyünket, szerepünket, a magyar alkotóművész helyét és szerepét a szocialista hazában”.

B. Szabó György, aki maga is kiállított a tárlaton, s az absztrakció első szószóli közül való, mondjam így, taktikus kritikus is, aki utat tudott mutatni az új irányzatokat kutatóknak, de kellő tisztelettel hajtja meg fejét a hatalomnak is. A palicsi tárlat nagy művelődéspolitikai erejéről tanúskodik a következő tény is: közvetlenül megrendezése után s minden bizonnyal ennek hatása alatt alakítja meg Ács József a Zentai Művésztelepet, az első, háború utáni ilyen jellegű kolóniát. Az alapító tagok közül a festő Ács Józsefen és a múzeumigazgató Tripolsky Gézánn kívül ott van Milan Konjović is. Így tehát e Tisza-parti városban kezd működni egy olyan jellegű művésztelep, amelyet Streitmenn Becskeken, Pechán pedig Palicson szeretett volna már régebben megszervezni.

Ha ismét szemügyre vesszük a palicsi kiállítás résztvevőinek névsorát, látnunk kell, hogy itt is fősorakoztak a Híd 1938-ban Szabadkán szervezett tárlatának fiatal képzőművészei, ami arra enged következtetni, hogy az 52-es kiállításnak a gyökerei részben a Híd-kiállításhoz vezetnek vissza, s azon keresztül a doktor Mikelić szervezte 32-es s még tovább menve az 1926-ban megrendezett kiállításához.

Ha most ezt a Híd-kiállítást tekintjük egy szemlélődésünket meghatározó pontnak, akkor előretekintve Željko Kujundžić és Szilágyi László 1945 júniusában megrendezett kiállítását, valamint a Hangya András vezette figurális rajztanfolyamot kell még képzőművészetünk fontos állomásának tekintenünk. A palicsi rendezvény viszont kétségtelenül időszerűsítette a Vajdasági Magyar Képtár létrehozását is, amely a szabadkai Városi Múzeum keretében alakult meg. Nem a véletlen szüleménye az 1969-es nagy, Pechán József-retrospektíva sem, hiszen éppen őt tartjuk a modern vajdasági festészet úttörőjének, amely-

nek megfellebbezhetetlen bizonyítéka 1913-ban megrendezett verbászi kiállítására. Ezt a tárlatot Gyelmis Lukács munkásságának bemutatása követi, aki már 1936-ban a Velencei Biennále kiállítói között van, s mindennek a koronájaként kerül sor 1973. november 27-én Szabadkán a Magyar képzőművészek alkotásai 1830–1930 című kiállítására.

E tárlat termékenyítő hatása folytán mind több vajdasági múzeum fordul a múlt értékeinek feltárása felé, rombolják a tabukat, s előkerülnek a tények. Nem titok többé, hogy Streitmann Antal az első bánáti szövőműhelyek megalapítója, s hogy az ő tanítványainak „szerb szóttesei” jelentenek majd igazi felfedezést Európa számára az 1886-ban megrendezett bécsi kiállításon, hogy e műhelyek összevonásával jön létre a becskerekai szőnyeggyár, s lesz a vajdasági iparművészet melegágyává. Pesti tervezők jönnek majd ide, hogy aztán a közösen mintázott szőnyegek a párizsi világfesztiválon a századforduló évében díjat nyerjenek. S ugyancsak fény derül arra, hogy Streitmann Antal 1902-ben gyermekrajz-kiállítást szervezett, s lett szószólója a rajznak mint tantárgynak a bevezetésére az iskolában. Felfigyelve a becskerekai tanár elképzeléseire, Streitmann 1904-ben meghívják Budapestre, ahol hasonló kiállítást szervez, majd előadást tart a rajzkészség fejlesztésének szükségességéről. Az ő tanítványa volt egyébként Fülep Lajos és Todor Manojlović is.

Szép visszaemlékezni a palicsi tárlatra, mert mind jobban tudatosodik bennem művelődéstörténeti jelentősége. Igen, nagyobb és jelentősebb volt, mintsem eddig hittük.

B. GY. fordítása

DOKUMENTUM

---

*A vajdasági magyar képzőművészek kiállítása
a Magyar Ünnepi Játékok keretében nyílt meg
1952 június 26-ikán Palicson*

Rendezőbizottság:

Almási Gábor, szobrászművész, Szabadka
Ács József, festőművész, Zenta
B. Szabó György, főiskolai tanár, Újvidék
Herceg János, író, Zombor
Ivanyos Sándor, tanár, Szabadka
Sáfrány Imre, festőművész, Zmajevo
Szilágyi G. Gábor, tanár, Szabadka

Bírálóbizottság:

Ács József
B. Szabó György
Herceg János
Hangya András, festőművész, Zágreb
Konyovics Milán, festőművész, Zombor

I. T E R E M

1. **T h a n Mór**, festő. Óbecsén született 1828-ban, meghalt 1899-ben Triestben. Barabás Miklósnál kezdte meg művészi tanulmányait. Részt vett a szabadságharcban Görgey tábornok mellett. Később Bécsben, Párizsban és Rómában tanult. A legkiválóbb magyar freskófestők egyike. Több alkotása van Vajdaságban, többek között: Mária mennybemenetele Óbecsén (1855), Rákóczi, Mária Terézia, Kossuth Lajos, Deák Ferenc arcképe a szabadkai Városi Múzeum birtokában. Nagyméretű képeit szállítási nehézségek miatt nem tudjuk bemutatni a kiállításon. „Alakja és szerepe a magyar művészetben hasonló Vörösmarty szerepéhez és alakjához az irodalomtörténetben” – állapítja meg igen találóan Landor Tivadar. Két reprodukcióját mutatjuk be a kiállításon.

1. Attila lakomája (freskó a bpesti Vigadóban)
2. Újoncok búcsúja (a M. Nemzeti Múzeum tulajdona)

2. **J u h á s z Árpád**, festő. Zomborban született 1863-ban, meghalt 1914-ben Budapesten. Budapesten tanult, tanulmányai után az erdélyi és a matyó népművészetet tanulmányozta s nagyszámú néprajzi vonatkozású művet készített iskolák számára. Főképp a gödöllői művésztelepen dolgozott. Tipikus intim festő, aki főleg alföldi tájképeivel adta tanujelét kiváló festő-egyéniiségének.

3. Tájkép (ceruzarajz)
26 x 14 Városi Múzeum, Zombor
4. Aratás (olaj)
15 x 20 Városi Múzeum, Zombor
7. Aratók (olaj)
87 x 44 Városi Múzeum, Zombor
9. Gödöllői táj (olaj)
42 x 29 Dr. Prokesch Mihály, Szabadka
12. Tájkép (olaj)
41 x 26 Városi Múzeum, Zombor

3. **M á l y József**, festő. Született 1864-ben Zomborban, meghalt ugyanott 1901-ben. Budapesten, Münchenben és Nagybányán élt és dolgozott. A nagybányai festőiskola szellemében leginkább tájképeket festett.

5. Téli táj (olaj)
29 x 12 Városi Múzeum, Zombor

4. **K á l m á n Péter**, festő. Született Zsablyán 1877-ben. Külföldön élt (München, Düsseldorf stb.). A Múcsarnok állandó kiállítója volt Budapesten. Széles festésű, erőteljes színű, jól jellemzett alakos képeivel tűnt fel.

6. Fürdőző nők (olaj)
105 x 86 Városi Múzeum, Zombor
14. Olvasó nő (olaj)
78 x 67 Városi Múzeum, Zombor
17. Női akt (olaj)
95 x 79 Városi Múzeum, Zombor

5. **F e k e t e László**, szobrász (Beográd). Született Szabadkán 1911-ben. Dekoratív szobrászattal foglalkozott. 1948 óta Beográdban él és kizárólag művészi pályán működik. Több ízben résztvett az ULUSZ kiállításain Beográdban.

8. Szalai Gyúró arcképe (relief – bronz)
30 cm

6. **E i s e n h u t h Ferenc**, festő. Született B. Palánkán 1857-ben, meghalt 1903-ban Münchenben. Budapesten és Münchenben tanult. Iskolái után nagyobb tanulmányutat tett Keleten és Afrikában. Keleti tárgyú képeit 1883-tól fogva állította ki Budapesten. A millenium idején körképeket festett több művész közreműködésével. Később Münchenben élt. Festői stílusát a tárgyilagosság, a koncepcióhoz való állhatatosság jellemzi.

10. Gül Baba halála (olaj)
76 x 54 Dr. Prokesch Mihály, Szabadka
11. Keleti tájkép (olaj)
32 x 23 Dr. Prokesch Mihály, Szabadka
15. Vázlat (ceruzarajz)
16. Vázlat (ceruzarajz)
Jenovácz Sztéván, Szabadka

7. A l m á s i Gábor, szobrász (Szabadka). Született 1911-ben Kanizsán. Asztalosmesterséget tanul, majd őstehetségként különböző kiállításokon vesz részt. 1948 óta a beográdi Képzőművészeti Akadémián tanul. Tanulmányait az idén fejezi be.

13. Paganini (gipsz)
Városi Zeneiskola, Szabadka

II. T E R E M

8. B i c s k e i Péter, festő. Született 1885-ben B. Topolyán, meghalt ugyanott 1942-ben. A szolnoki művésztelepen élt huzamosabb ideig. B. Topolyán rajztanár volt.

18. Falurészlet (pasztell)
20 x 29 özv. Bicskei Péterné, B. Topolya
19. Szárkúpok (pasztell)
39 x 30 Kubát József, Szabadka

9. T ó t h József, szobrász. Született 1916-ban Zentán. Faszobrászstanonc volt, majd 1934-től kezdve Mestrovics műtermében dolgozott. 19 éves korában halt meg Zentán. A HÍD körüli haladó-baloldali mozgalom táborához tartott. Műveiben szobrászati eszközökkel szociális tematikát tárgyalt.

20. Barát (fa)
40 cm. Városi Múzeum, Zenta
25. Torzó (fa)
18 cm. özv. Tóth Mihályné, Zenta

26. Hajóvontatók (fa)
40 x 20 ifj. Vujics Jóco, Zenta
27. Munkás (fa)
28 x 20 özv. Tóth Mihályné, Zenta
28. Női fej (fa)
20 x 14 Till Margit, Zenta
29. Bohóc (fa)
20 cm. Borbély Istvánné, Zenta

10. V á r k o n y i József, festő. (1888–1938). Budapesten, Münchenben és Párizsban tanult. Számos vajdasági kiállításra vett részt. Az első vajdasági magyar művésztelep megszervezője és házigazdája Zrenjaninban. A nagybányai művésztelep festői hagyományainak szellemében fest.

30. Tanyarészlet (olaj)
39 x 30 özv. Várkonyi Józsefné, Zrenjanin
31. Ónarckép (olaj)
28 x 30 özv. Várkonyi Józsefné, Zrenjanin

11. N a g y a p á t h y - Kucak Péter, festő. Született 1910 körül B. Topolyán. A legeredetűbb őstehetségeink egyike. A bácskai tájat és típusait örökíti meg primitív és erőteljes felfogásban. Tragikus körülmények között B. Topolyán halt meg 1942-ben.

31. Kalászszedők (olaj)
70 x 50 Lukács Antal, B. Topolya
32. Gazda a családjával
63 x 52 Katona Pál, B. Topolya

12. E i c h Berec János, festő. Született 1900-ban Pozsegán, meghalt 1944-ben Zrenjaninban. Aleksics tanítványa volt, majd festői szabadiskolát végzett Budapesten, Csermelynél. Több önálló kiállítása volt Zrenjaninban és Újvidéken.

24. Édesanyám (olaj)
40 x 32 özv. Eich Jánosné, Zrenjanin

13. **A c z é l** Henrik, festő (1876–1917). Iparművészeti iskolát végzett Budapesten, majd Münchenben tanult az akadémián. Később Szabadkán élt és a Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesület titkára volt. Festőiskolát alapított Szabadkán.

21. **Tájkép** (olaj)
40 x 35 Vojnics Bláskó, Szabadka

Almás Gábor, szobrász

34. **Liszinszki** (gipsz)
70 cm. Városi Zeneiskola, Szabadka

14. **M e s t e r h á z y** Kálmán, festő. Született 1857-ben Szabadkán, meghalt 1898-ban Budapesten. Rendszeres művészeti tanulmányokat nem végzett, s félig-meddig autodidakta módjára festett tájképeket. Képein erősen érzik Spányi hatása. Jelentős a művészet népszerűsítése érdekében végzett munkája az Alföldön.

35. **Őszi táj** (olaj)
70 x 100 Györe Kornél, Szabadka

I. Vitrin

52. **B o l d i z s á r** János, grafikus (Újvidék). Született 1917-ben Újvidéken. Grafikai műintézetekben dolgozott Zágrábban, Kassán, Budapesten. A vajdasági Grafikai Műintézet egyik szervezője, a noviszádi Iparművészeti iskola előadója. Számos grafikai pályadíjat nyert.

Újságcímek, diplomák, meghívók, jelvénytervek kaligráfiai és litográfiai lapok.

III. T E R E M

15. **P e c h á n** Béla, festő (Verbász). Született 1906-ban Verbászon. Művészeti

tanulmányait Bécsben és Münchenben végezte. Kiállított Szegeden, Budapesten, Frankfurtban és Újvidéken.

36. **Önarckép** (pasztell)
35 x 47

35. **Naplemente után** (olaj)
43 x 34

38. **Árnyékos udvar** (olaj)
70 x 60

16. **P e c h á n** József, festő. 1875-ben Dunacsében született. Művészeti tanulmányait Münchenben és Bécsben végezte. Később Hollóssy Simonnál, Nagybányán és Párizsban dolgozott huzamosabb ideig. Budapesten, Bécsben és Párizsban állított ki. Verbászon halt meg. Szenteleky Kornél *Színek és szenvedések* címen tanulmánykötetet írt festészetéről.

41. **Önarckép** (olaj)
73 x 89

42. **Majális** (olaj)
39 x 37 Magántulajdon

43. **Fa alatt** (olaj)
20 x 30 Dr. Milekics Jován, Palics

50. **Hazafelé** (olaj)
36 x 41 Magántulajdon

51. **Meglepetés** (vázlat – olaj)
34 x 36 Magántulajdon

17. **L e n k e i** Jenő, festő. Született 1886-ban Pécsen. Münchenben, Párizsban és Rómában tanult. A magyar komün bukása után 1921–1925-ig Jugoszláviában élt politikai emigránsként. Több magyar lap munkatársa volt. A felszabadulás után visszatért Budapestre, és a budapesti Képzőművészeti Akadémia rektora volt. 1947-ben halt meg.

44. **Női akt** (pasztell)
65 x 56 Vojnics Bláskó, Szabadka

18. **F a r k a s** Béla, festő. Született

1898-ban Szabadkán, meghalt 1942-ben ugyanott. Középiskoláit Szabadkán végezte, majd részt vett a világháborúban. Művészeti tanulmányait a müncheni és a bécsi akadémián végezte. Huzamosabb ideig tartózkodott Szolnokon. Később Pálison és Újvidéken élt. Tragikusan fejezte be életét, villamosszerencsétlenség áldozata lett 1942-ben. Nagyrészt pasztellképeket festett, dekoratív hatásokra törekedve. A sejtelmes hangulatok festői megfogalmazója és kifejezője művészetében.

45. Erdei idill (pasztell)
31 x 40 Városi Múzeum, Szabadka
46. Házak (pasztell)
27 x 33 Dr. Strelitzky Dénes, Szabadka
47. Tájkép (olaj)
54 x 68 Magyarai Domonkos, Szabadka
48. Hollók (pasztell)
26 x 39 Vermes Mihály, Szabadka
49. Tábortűz (pasztell)
26 x 36 Magyarai Domonkos, Szabadka

II. Vitrin

Boldizsár János, grafikus
Grafikai lapok és tervek

IV. T E R E M

19. **Husvéth Lajos, festő (Zombor).** Született 1894-ben Zomborban. A Képzőművészeti Akadémiát Budapesten, Bécsben és Prágában végezte. Münchenben, Düsseldorfban, Berlinben és Hamburgban élt huzamosabb ideig. Számos külföldi kiállításon vett részt, többek között a nemzetközi képzőművészeti kiállításon Krakkóban és Varsóban. Több évig tagja volt a szolnoki művésztelepek. Önálló tárlatai voltak hazánk nagyobb városáiban. Legutolsó önálló kiállítása Zomborban 1950-ben.

52. Tavaszfelé (olaj)
58 x 63
54. Mátyás bácsi (olaj)
43 x 59
57. Magyar lányok (olaj)
59 x 44

A l m á s i Gábor, szobrász

53. Korsós nő (gipsz)
40 cm
58. József Attila (gipsz)
65 cm
61. Munkásnő (fa)
30 cm

20. **G e r é b Klára, festő.** 1901-ben Szabadkán született. Iskoláit Bécsben és Párizsban végezte. Több önálló kiállítást rendezett Vajdaságban. Főleg grafikai művek jellemzik. Az auschwitz haláltáborban halt meg 1944-ben.

56. Iskolásgyerekek (ceruzarajz)
15 x 30 Vojnics Bláskó, Szabadka

21. **R u z s i c s k a Pál, festő (Újvidék).** Született 1888-ban Péterváradon. Tanulmányait a budapesti Iparművészeti Főiskolán végezte. Bécsben, Budapesten és Bukarestben élt huzamosabb ideig. Főleg dekoratív festészettel, színpadtervezéssel foglalkozott. Kiállított Budapesten, Szegeden, Újvidéken, Szabadkán stb.

59. Újvidéki táj (olaj)
56 x 42

22. **C s á v o s i Sándor, festő (Zombor).** Született 1886-ban Zomborban. Felsőiskolát nem végzett. Kiállító tagja volt a budapesti nemzeti Szalonnak 1912–1944-ig. Jelenleg a Vajdasági Képzőművészeti Egyesületének kiállító tagja. Kiállított Zomborban, Újvidéken, Szabadkán és Budapesten. Önálló kiállítási voltak 1936-ban és 1951-ben Zomborban.

60. Aratási ünnep (olaj)

35 x 45

66. Virágzó meggyfák (olaj)

37 x 27

23. O l á h Sándor, festő (Szabadka). Született Magyarcsékén 1886-ban. A budapesti és a müncheni akadémián tanult. Kiállított Budapesten, Münchenben, Kolozsvárott, Újvidéken stb.

62. Csendélet (olaj)

65 x 89

62. Szabadkai udvarrészlet (olaj)

70 x 56

64. Pionírok a könyvtárban (olaj)

57 x 79

24. B e z e r é d y Lajos, szobrász (Csakovec). Született 1898-ban Nován. A zágrábi Képzőművészeti Akadémián tanult. 1927 óta szerepel önálló és együttes kiállításokon az országban és külföldön – vörös vagy színezett terrakottákkal és glazúrozott agyagplasztikával. Monumentális terrakottája, *Síratás* (2 x 3 m) a csáktornyai temetőben, míg az *Anyá c.* műve, egy darabban égetett kétméteres terrakottája a csáktornyai gyermekotthon előtt van.

65. M. K. portréja (terrakotta)

38 cm (unikát) 1948

III. Vitrin

53. E s z t e r József, grafikus. Született Újvidéken 1913-ban. Ipari pályát végzett, majd később Zágrábban és Beogradban grafikai szaktanfolyamot végez. Reklámfestészettel és dekoratív festészettel foglalkozik. A zágrábi nemzetközi árumintavásár plakát- és kiállítási pavilon-terve első díjat nyert.

Iparművészeti és grafikai munkák

V. T E R E M

25. Á c s József, festő (Zenta). Született 1914-ben B. Topolyán. Tanulmányait a beográdi Művészeti Iskolán, majd az Akadémián végezte Milunovicsnál. Kiállított Beogradban, Budapesten, Szabadkán, Noviszádon stb.

67. Varsák (olaj)

30 x 25 1952

68. Zentai táj (olaj)

43 x 31 1952

69. Csónakok (olaj)

32 x 24 1952

70. Alsó Tisza-part (olaj)

44 x 32 1952

26. B. S z a b ó György, festő (Újvidék). Született 1920-ban Zrenjaninban. Tanulmányait Zágrábban és Budapesten végezte. A képzőművészet elméleti, főleg esztétikai problémáival foglalkozik. Az utóbbi években elsősorban grafikai téren működött.

71. Illusztráció (tus)

15 x 15 1951

Illusztráció (tus)

15 x 15 1951

72. Tánc (tus)

16 x 22 1952

73. Főtér (pasztell)

40 x 34 1946 Filkovichs Katalin, Zágreb

75. Nyár (pasztell)

34 x 28 1948 Gál László, Újvidék

75. Önarckép (pasztell)

36 x 25 1950

27. P a n d u r Lajos, festő (Maribor). Született 1913-ban Alsólendván. A zágrábi Képzőművészeti Akadémiát végezte 1932–1938-ig. Babics Lyubó és T. Krizman tanítványa volt. Kiállított számos kollektív kiállításon, több önálló kiállítása is volt Zágrábban, Varazdinban és még néhány vajdasági városban. A szlovéniai

Képzőművészeti Egyesület állandó kiállító művésze.

76. Téli tájkép (olaj)

63 x 50

82. Maribor (olaj)

72 x 43

B e z e r é d y Lajos, szobrász.

77. Kompozíció (majolika-vázlat)

26 cm. (unikát) 1946

81. Színész nő (gótikus variáció)

(terrakotta – unikát) 1950

28. H a n g y a András, festő (Zágreb). Szül. 1912-ben Moravicán. A beográdi Akadémián Dobrovics tanítványa volt. Számos kiállítása volt Vajdaságban 1933–1941 között. 1948 óta Zágrábban él és a horvát festőkkel együtt állít ki Dubrovnikban, Rijekán stb. 1949-ben első díjat nyert a pulai freskótervével. Két képe a zágrábi Modern Képtárban van.

78. Tanulmány (pasztell)

50 x 70

79. Arckép (olaj)

25 x 40

80. Zágrábi utcacézslet (olaj)

50 x 70

83. Grafika

84. Grafika

IV. *Vitrin*

B. S z a b ó György, festő.

Grafikai művek

VI. T E R E M

29. S á f r á n y Imre, festő (Zmájevo). Született 1928-ban Zmájevón. Az újvidéki Tanárképző Főiskola művészeti osztályán végezte tanulmányait. Részt vett az ULUSZ-tól elszakadt „Függetlenek” beográdi kiállításán, valamint a fiatal művé-

szek kiállításán 1951-ben Beográdban.

85. Férfiarckép (tempera)

30 x 47 1952

86. Kompozíció (tempera)

61 x 40 1952

87. Női arckép (tempera)

36 x 55 1952

89. Tájkép (tempera)

28 x 19 1952

90. J. G. arcképe (olaj)

32 x 44 Juhász Géza, Szabadka

30. K o v á c s S z t r i k ó Zoltán, grafikus (Szabadka). Született 1912-ben Szabadkán. 1931-től kezdve foglalkozik illusztrálással. Linómetszetei, rajzai, karikatúrái vajdasági lapokban és folyóiratokban jelentek meg.

91. Kenyeret, békét (linóleum)

18 x 12

Menetelés a halálba

18 x 12

31. S z i l á g y i Gábor, festő (Szabadka). Született 1926-ban Pacséron. A noviszádi Tanárképző Főiskola művészosztályán végzett.

92. Rajz (tus)

30 x 24 1950

108. Mlini (akvarell)

40 x 34 1951

32. K l e i n Péter, festő (Újvidék)

93. Tájkép (olaj)

64 x 52

F e k e t e László, szobrász

94. Siptár lány (fehér márvány)

28 cm

106. A szép ismeretlen (bronz)

18 cm

33. V á l András, festő (Újvidék) Született 1928-ban Szabadkán. Képzőművészeti Akadémiát végzett Beográdban.
95. Május elseje (olaj)
33 x 50
34. I v a n y o s Sándor, festő (Palics). Született 1922-ben Moravicán. A budapesti Iparművészeti Főiskolán tanult. 1946-tól kezdve több kiállításon szerepelt.
96. Szőlőpréselő (tempera)
20 x 30 1951
100. Mosakodó nők (tempera)
23 x 29 1952
102. Tájkép (tempera)
39 x 25 1951
109. Külvárosi Gramag (tus)
26 x 19 1950
35. P e t r i k Pál, festő (Szabadka). Született 1916-ban Szabadkán. A beográdi Képzőművészeti Akadémián végezte tanulmányait. 1947 óta szerepel kiállításon.
97. Szabadkai részlet (olaj)
34 x 48 1952
98. Petőfi utca (olaj)
36 x 40 1951
99. Arckép (olaj)
37 x 49 1950
- A l m á s i Gábor, szobrász
101. Petőfi
36. B o b Emil, festő (Újvidék). Született 1908-ban Écskán. A felszabadulás óta foglalkozik festéssel. Noviszádon és Beográdban állított ki.
103. Kamenicai táj (olaj)
36 x 40
104. Baranyai falu (olaj)
18 x 27
37. V i n k l e r Imre, festő (Szabadka).
105. Női arckép (olaj)
34 x 28
107. Virágcsendélet (akvarell)
38 x 32
38. P f e i f e r Károly, festő (Zrenjanin). Született 1903-ban Zrenjaninban. Iparművészeti Főiskolát végzett Budapesten, majd néhány hónapig Párizsban tanult az Akadémián. Több ízben állított ki vajdasági tárlatokon.
110. Parkrészlet (akvarell)
31 x 23
- V. V i t r i n
- E s z t e r József, iparművész
- Iparművészeti és grafikai művek.
- VII. T E R E M
39. H u b a i Pál, festő (Rijeka). Született 1930-ban Szuboticán. A zágrábi Képzőművészeti Akadémia növendéke volt.
111. Öregasszony (olaj)
50 x 61
40. W a n y e k Tivadar, festő (Zrenjanin). Született 1910-ben Kikindán. Budapesten Patkó szabadiskolájában tanult. Budapesten és Szabadkán állított ki.
112. Tájkép (olaj)
31 x 25
41. B l a h ó József, festő (Újvidék)
113. Tájkép (olaj)
39 x 49
42. H a l m a i Ibolya, festő (Verbász)

114. Rajz (szén)
43. M e l á r Lajos, festő (Újvidék)
115. Telepi táj (olaj)
44. D é v i c s Imre, festő (B. Topolya). 1922-ben Kishegyesen született. A b. topolyai amatőrök vezetője.
116. Műteremben (ceruzarajz)
45. Z s a d á n y i Lajos, festő (Újvidék)
117. Dunai táj (olaj)
46. T ó t h Károly, festő (Szabadka). Született 1906-ban B. Topolyán. Oláh és Hangya által vezetett szabadiskolán tanult. Öt kiállításon vett részt.
108. Festők a szabadban (tempera)
47. K u b á t József, festő (Szabadka). 1907-ben Szabadkán született. Csincsák Elemér tanítványa volt, később Hangya szabadiskolájában tanult. Több kiállításon vett részt a felszabadulás óta.
119. Virágok (olaj)
15 x 16
128. Tánc (olaj)
44 x 34
121. Szegényember kamrája (olaj)
20 x 24
48. N é m e t H o r n Teréz, festő (Zombor)
122. Kislányom (olaj)
19 x 15
49. S z i l á g y i László, festő (Szabadka). Született 1909-ben Szabadkán. Oláh, Balázs és Hangya szabadiskolájában tanult. 1936 óta szerepel kiállításokon.
123. Tájkép (olaj)
65 x 52
50. V a s s Kálmán, festő. Született 1881-ben Szabadkán. Három ízben állított ki.
124. Régi városháza (akvarell)
20 x 26
125. Piac (akvarell)
12 x 18

TORNÁC

E s z t e r József, iparművész

- I. Plakátterv
II. „
III. „
IV. „

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A TÖRZSFŐNÖK VÉGRENDELETE

Varga Zoltán: *Indiánregény*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1992

Az indiánok – akárcsak a négerek – a modern fehér világ nagy lelkiismereti kérdése. Bűnünk. A történelemben az erősebb jogán diadalra jutottak és jutók győzelme nyilván szükségyszerűség, az elkerülhetetlen változás, amit perspektivikusan talán fejlődésnek is mondhatnánk, az élet legtermészetesebb dolga, a dolgok logikus rendje. Csakhogy ami a történelemben, az időben szükségyszerű és elkerülhetetlen, az nem biztos, hogy mindenkinek jó, s azt mindenki örömmel fogadja. Például a vesztesek, akik számára a vereség pusztulásuk kezdetét jelent(het)i, annak a folyamatnak a kezdetét, amelynek végén még életben maradásukra, megmaradásukra sincs, lehet reményük. Ahogyan ez az amerikai indiánokkal történt, azt követően, hogy a fehér hódítók partra szálltak az óceán másik partján.

Az indiánok történetét nagy vonalakban többé-kevésbé mindannyian ismerjük, megtanultuk gyermekkori olvasmányainkból. Ezek írói egyfelől s elsősorban a kalandok miatt kedvelték, választották tárgyul az indiántörténeteket, harcukat, biztos olvasmány sikerre számítva, népszerűséget remélve, másfelől viszont nevelő szándék is rejlett az igazságtalanul üldözött, a kismizmizett, bátor rézbőrűek szomorú történetének regényes előadásában. Gyermekolvasóként nagy részünk – ennek következtetésképpen – leplezetlenül indiánpárti lett. Az élmény intenzitását bizonyítja, hogy az indiánkalandok és -sztorik, -csaták és -sorsok a modern ember mitológiájának részévé váltak. Egyszerre jelentették ezek a történetek, sorsok önmagukat és a legendák érvényességét. Olvasmányélményeink egy-egy apacs, mohikán, delavár hőse, törzsfőnöke, harcosa példaképpé, szimbólummá vált számunkra.

Természetes, hogy a művészetek is gyakran használták és használják fel, s nem is mindig a kalandos gyermekolvasmányok izgalmat keltő szándékával, a különféle indián törzsek és a fehérek ismert, a történelemben is jegyzett csatáit vagy általában az indiánsorsot, amit a végső küzdelem elszántsága jellemez, minősít, de ugyanúgy determinálja a küzdelem kilátástalanságát is; az indiánok sorsában a tragikus mítosz lehetősége rejlik. Leggyakrabban az irodalom és a film, de mellettük a színház is felhasználja az indiántörténelem egyes sorsdöntő eseményeit (Wounded Knee, Washita-parti mézszárlás, Little Bighorn-i csata stb.), ez utóbbira építi például a Grotowski-tanítvány, a Dániában működő Eugenio Barba rituális színházának egyik, Európa-szerte ismertté vált előadását, a *Hadd jöjjenek, majd végzünk velük!*-et.

Nem túlzás talán azt sem állítani, hogy felnőttkorban az indiántörténetek úgy térnek vissza, tűnnek fel az emlékezés mélyéből, mint gyermekkorunk személyes élményei.

Varga Zoltán *Indiánregénye*, bár végső soron és óhatatlanul is erre az emlékkörzrő, az egykori élményt aktivizáló mechanizmusra épít, csak részben kapcsolható hozzá. Ő is indiánokról ír, pontosabban az indiánok és a fehérek konfrontációjának egyik epizódjáról – erre a jegyzettel is utal, jelzi, hogy nem kitalált történetet olvasunk, felemlíti a forrást, amit főbb vonalakban híven követ –, de művét mégis inkább lélektani, mint kalandregénynek kell tekinteni, bár izgalomnak semmiképpen sincs híján. Legpontosabban talán belső monológ, akárcsak Varga Zoltán *Hallgatás* (1978) című, remek Híd-díjas kisregénye. Az *Indiánregényben* egy halálra ítélt törzsfőnök monológját olvassuk, szinte halljuk szavait, de a regény nem egyszerűsödik a rézbőrűek–fehérek konfliktus jól ismert alapképletére, jóllehet ennek kellékei (üldözés, a föld elsajátítása, a feltételek egyoldalúsága stb.) nála is hiánytalanul felismerhetők. Varga regényében az élete utolsó mérlegét készítő főnök nemcsak a fehérekkel kerül szembe, hanem saját törzsbelleivel is, s ily módon az író a lélektani árnyalás és elmélyítés lehetőségét teremti ön-maga számára.

Kintpuas, a Canby tábornok meggyilkolásáért halálra ítélt modok törzsfőnök gondolja hangosan végig a cellába hozzá látogató papnak „gyónva”, valvha meg törzse történetét, sorsát, s ennek keretében említi azokat a mozzanatokot, amelyek őt gyilkosságra kényszerítették. És ezen mozzanatok között a kismemizett modokokat ért sérelmekkel együtt – amelyek tudatában Kintpuas már úgy érzi, betelt a pohár, belátja, hiába érvelt, hiába kért méltányos elbírálást, megillető emberi sorsot maradék népe számára, hiába kérte vissza az ősi földnek számukra még megélhetést biztosítható részét – tárja elénk az író a népéért felelős főnök és magánember keserű felismerését: mindennek vége, minden értelmetlen, minnek tovább. Ezért is vállalkozik, mintegy utolsó gesztusként, hadd tudja meg a világ az igazságot, Kintpuas a gyónásra. Enélkül nem tudna meghalni, a mindent bevégző, a mindent elrendező halál is értelmetlen lenne. Valaminek maradnia kell utána s a modokok után. Az ő igazságuknak. Ez a vallomás Kintpuas végrendelete.

És az író dicséretére szolgál, hogy jó érzékkel vegyíti a kollektív és magánsérelmeket, együtt láttatja így egy kipusztulásra ítélt indiántörzs és egy ember történetét. Kintpuas nemcsak népe tragédiáját éli meg, hanem saját egyéni tragédiáját is. Nemcsak képviselője egy törzsnek, egy népnek, hanem saját sorssal rendelkező ember, magánember is. Így, a két sorsvonal párhuzamossága által lesz emberien megrázó Kintpuas vallomása.

Ugyancsak dicséri Vargát, hogy a modokok nem csupán áldozatok, nemcsak szenvedők, hanem részben önnön tragédiájuk kiváltói, vagy legalábbis meggyorsítói. Semmiképpen sem elégszik meg azgal az egyszerű képlettel, amit a hagyományos indián–fehér szembenállás talán indokolttá is tenne, hogy a modokok kivétel nélkül becsületesebb áldozatok, Varga az indiántörzson belüli árnyalatokat is hangsúlyozza, a modokok között is vannak elvetemültek, gonoszok, ostobák, akik önpusztító módjára segítik azokat a fehéreket, akiknek feltett célja a benszülöttek kiirtása. Kintpuasnak velük éppen úgy, talán még keményebben is, meg kell küzdenie, mint a fehérekkel. S hogy ez a harc cseppet sem elhanyagolható, bizonyítja, Kintpuas halálát elsősorban nem a fehérek, hanem a modokok okozzák. A főnök, amikor világos előtte, hogy a gyilkosok, Horgas Jim és társai, akik a fehér farmereket, az indiánok barátait, meggondolatlanul megölték, nem számíthatnak kegyelemre, akkor tudatosul benne, hogy – még ha gyilkosok is – nem hagyhatja cserben őket, nem adhatja ki őket. Egy percig sem feledkezik meg az indiánok bűnösségéről, de azt is tudja, hogy a fehérek sem ártatlanok, köztük is vannak

gyilkosok, indiángyilkosok, s ezért lenne méltányos, ha mind az egyik, mind pedig a másik tábor bűnösait bíróság elé állítanák, ha lehetőleg ugyanaz a bíróság ítélné fel. Lettünk, azonos mércék, törvények szerint. Természetesen erre éppen úgy nincs remény, mint arra, hogy az indiánok visszakapják elvett ősi földjüket. Kintpuas mégis úgyeskedik, indiánként is tudja, ismerve, hogy a diplomácia sikerét, a politika célját elsősorban a kompromisszumok teremthetik meg, nem pedig a makacs önpusztítás. Amikor azonban éppen a sajátjai árulják el, akkortól Kintpuas ellenállása csupán formális, tudatosság helyett csak ösztönösség jellemzi. Ugyanis Horgas Jimék, hogy önmagukat mentés, titokban otthagyták a sziklák közé szorult, harcoló modokokat, lelopakodnak a fehérek táborába, s megígérik Davis tábornoknak, hogy Kintpuast élve átadják nekik, ítéljezen felette a hadbíró, mert orvul lelőtte Canby tábornokot, de elfeledkeznek róla, hogy erre éppen ők, Horgas Jim és gyilkostársai kényszerítették Kintpuast. S ha már erre vetemedtek, akkor semmi sem gátolhatja meg őket, hogy a bíróságon is elle- ne valljanak, elhallgatva saját bűnösségüket.

Varga Zoltán Kintpuas megrázó emberi tragédiáját feszes ívű, jól tagolt, sem az indiántörténetek nyújtotta izgalmat, sem pedig az árnyalt lélektani ábrázolást nem mellőzve, figyelmet, gondolatokat ébresztő kisregénybe foglalva nyújtja. Mindössze két regénypoétikai megoldást alkalmaz: a főtörténethez illesztett keretet és hogy a narrátor meg a kommentátor ugyanaz a személy – Kintpuas. Mindkét megoldás nagyszerűen segíti a feszültség kialakítását és fokozását. Mindkét megoldás a monológot mondó modok törzsfőnökben lejátszódó küzdelemre utal. Előbb a keretszereplő, Blessheart tiszteletest, a cellába hozzájövő gyóntatót – egy fehér embert – akarja meggyőzni népe igazáról, a modokokat ért sérelmekről, fokozatosan, szinte észrevétlenül átvált saját tragédiájába, már nem is a tiszteletest, hanem talán éppen önmagát kívánja meggyőzni arról, hogy amit tett, jól tette. Hogy a gyóntatópapot sikerül-e meggyőznie, nem tudjuk. A szerző ezzel nem foglalkozik. De nem is feledkezik meg a kérdéstről. A tiszteletes a történet végén, miután végighallgatta Kintpuas gyónását, eltűnt. Senki sem tud semmit róla. Meggyilkolták? Kik? Horgas Jimék vagy mások? Öngyilkos lett? Vagy csak egyszerűen eltűnt az emberek közül, mert pap létére úgy érezte, neki mások bűneiért is bűnhődni kell? Vagy azért tűnt el, mert szégyellte magát mások, embertársai bűneiért, s nem kívánt többé közöttük élni? Bármelyik változat elképzelhető. A szerző ránk bízva a választást. Sokkal jobb befejezés ez, mint ha sablonosan zárná a keretet, mondjuk úgy, hogy a gyóntatásra érkező pap jelentést tesz a tábornoknak, ami a feladata volt, elvégezte, s távozik. Azzal, hogy a tipikusan keretszereplő passzivitásából a végén aktívvá válik, sokat nyer a történet: a tiszteletes a lelkiismeret szerepét vállalja fel. Ahogy a gyónás küzdelem önmagunkkal és azzal, akinek a vallomást tesszük, ugyanúgy érezhetően küzdelem, amit Kintpuas önmagával folytat, amikor elbeszéli népe és saját sorsát, s közben kommentálja is Horgas Jimék és a fehérek cselekedeteit, szavait. Két oldalról kívánja látni a történetet, saját cselekedeteit, hogy így nyerjen igazolást vagy elmarasztaló ítéletet. Íróilag lélektani remeklés, amikor a haditörvényszék előtt Kintpuas egy pillanatra arra gondol, el kellene mondania az igazságot – nyilván mindazt, amit a tiszteletessel közöl –, de meglátja Franknak, a modoknő férjének, az indiánok barátjának arcát, tekintetét, önkéntelen legyintését – semmi értelme az egésznek! –, és ennek hatására lemond az utolsó szó jogáról. A remek lélektani ábrázolás talán legszebb példája ez a jelenet.

Amint a bevezetőben említettem, az indiántörténetek, -sorsok gyermekkorunk óta kísérnek bennünket. Az utóbbi időben az indiánsors új jelentéssel bővült. Az indiánok jelképei lettek a kisebbségi sorsnak, a Közép-Kelet-Európában manapság olyan gyakori és fájdalmas kiszolgáltatottságnak és megalázásnak. Varga Zoltán kisregényét olvas-

va nem feledkezhetünk meg az indián szó ezen jelentéséről, jóllehet az író mindvégig a történeten belül marad, nem kacsint ki és össze velünk cinkosan, olvasójával: most én ezt mondom ugyan, de te tudod, hogy valójában másról, miről van szó. Csupán néhány mozzanat figyelmeztet bennünket arra, hogy „indiánok” nemcsak Amerikában vannak. Amikor megjegyzi Kintpuas keserűen, hogy a maguk földjén lettek idegenek a modokok. És amikor, mintegy vigasztalásul az előbbi megjegyzésre, kifejti, hogy népét száműzhetik, kiirthatják, de a nevekben megbújva, „hegyek, völgyek, folyók, tavak nevében”, sőt a fehér városok nevében is tovább élnek a modokok, s mindazok, akik hasonló sorsra jutottak.

Jó olvasmány, szép írói munka Varga Zoltán kisregénye.

GEROLD László

A NOVELLISTA TŰKÖRBE NÉZ

Mándy Iván: *Huzatban*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1992

Mándy Iván a Szerkesztőségi órán című novellában elmondja „Schöpflin és a fiatal író” történetét, amit másoktól, más prózaíróktól is hallottunk már. Nem egészen ezt a történetet. Minden ilyen című történet másként játszódik le, és mégis ugyanúgy. Azon részekben azonosak ezek a történetek, amelyekben a fiatal író a kritikus választát várja; a kritikus – Schöpflin – meg olvas, lapoz, visszalapoz a kéziratban, hümmög, mintha mondana valamit: „*Ítéletet alkot.*” (Kiemelés M. I.) Ezen az ítéleten múlik a fiatal író sorsa. Valóban ezen múlna, ezen a mintha mellékesen jelzett ítéleten, hogy lesz valakiből novellista, vagy sem?

Schöpflin a Szerkesztőségi órán szerint azt mondta a fiatal novellistának, hogy „ha Móricz Zsigától kapok egy ilyen novellát. . .” Minthogy „Móricz Zsiga akármit írhat”, róla el lehet mondani, hogy „már letette a garast”. Ami azt jelenti, „ő felel érte, ő maga”. Schöpflin példázódása Móriczcal a fiatal író novellájának a bírálata. Az ítélet, amit a kritikus lapozás, hümmögés közben alkotott. Elutasító bírálat? Nem egészen biztos. Akár biztatás is lehet. Mert mit jelent az, hogy „Móricz Zsiga” „felel érte”? Azt, hogy az író mindenképpen felelős a novelláért. A fiatal író novellájáért a szerkesztő is felelős. Valakinek vállalnia kell a felelősséget, és le kell tenni a garast. De a fiatal író felkészült erre a találkozásra. A fiatal író „zsebében a novellával” „átvágott a tereken”. „Tisza Kálmán tér, Teleki tér, Mátyás tér.” Így aztán válaszolhat Schöpflinnek, mintha vitába szállna: „Szerkesztő úr! *Én* felelek érte!” Mire Schöpflin, ahogy „felrezen”: „Mit csinál, fiam?” A fiatal író erőre kapva megerősíti: „*Én* felelek ezért a novelláért.” Tehát a fiú, a fiatal író, a novellista letette a garast. Majd egy hét múlva hoz egy másik novellát, ezt – amiért felel – visszateszi a zsebébe. Így kezdődött volna a novellista nagy vállalkozása? Minden kezdésnek több változata van, és egyáltalán nem fontos, hogy a sok változat közül melyik a hiteles. Ha van „hiteles” történet.

Mándy Iván új kötete címadó – akár kisregénynek is mondható – elbeszélésének utolsó fejezete A novellista címet viseli. Itt már azokról a legendás cetlikről van szó. A jegyzetekről. Azokról az egyszavas, félmondatos, egész mondatos feljegyzésekről – megválaszolatlanul hagyott levelekre, újságszéllekre, a „szürke noteszbe” –, amelyek „maga a novella”. „Azok a kusza, vázlatos novellák.” A jegyzetekből mindig lehet valami. A legtöbbjükből lett is. A *Huzatban* című többrészes, hosszú elbeszélésben arról

van szó, hogy az öregember, a novellista leviszi a szemetet. És persze a bérhárról van szó, az infánsnőről, Arnold bácsiról, a bérház lakóiról, a liftről, az udvarról, a *gangról*. „A gang világszínpad.” „A gangokon minden megtörténhet” – mondja Mándy a kötet másik hosszu, szintén többrészes elbeszélésében, az Egy délutáni alvó címűben. Ezek a Mándy-novella szinte változatlan helyszínei és hősei. Ahogy megy a már öreg novellista az emeletről a kukák felé, szinte lépésről lépésre térnek vissza a „régii” novellák fordulatai, kulcsszavai, helyszínei, hősei, hangulatai. Ezen a világszínpadon. Mit visz a novellista a szemetesvödörbe? Valami hulladékot nyilván. De minek a hulladékát? Csak szalámibórt? Összegyűrt újságot? Vagy kidobásra ítélt cédulákat is? Mi fér bele a szemetesvödörbe? Aztán indul felfelé. Megint a lépcsőház. Hangok körülötte. Némi remény is, hiszen ott van az a lány, aki színésznőnek készül, aki Arnold bácsi üres lakásában várakozik, és most mintha valami különös zajra lenne figyelmes. Külép a gangra, arra a világszínpadra. Éppen az idős novellista jár arra a szemetesvödörrel. A lány hirtelen elkedvetlenedik. Nem erre számított, valami mást várt. Arra számított, hogy Arnold bácsi talán visszajött abból a sétából. Lám, ő is szemetesvödörrel indult útnak. De nem ő ért vissza. Rosszul számított a lány. „– Ja, csak maga az! – Csak én.” A lefokozás legmeggrázóbb két mondata. Természetesen a folyosón. A gangon. A világszínpadon.

Az út a Schöpflinnél a novelláért vállalt felelősségtől a lefokozás e megrázó villanásáig. A novellista egész életútja. A „szellemi önéletrajz” vagy egészen egyszerűen a „novellista sikere és bukása”, a kezdet és most itt a végén a lánynak ez a mondata, ez a fájdalma: „Ja, csak maga az!”

„Zsámboki novellista belenézett a tükörbe” – ezzel a mondattal kezdődik A Művelt című novella. Akár az egész kötet kezdődhetne ezzel a mondattal. A *Huzatban* minden írásában arról van szó, hogy a novellista belenézett a tükörbe. Mit látott meg a tükörben? Azt például, hogy borostás az arca. „Csakhogy eltűnt az arca.” És mindjárt azután, új bekezdésben: „Egy kép jelent meg előtte. Egy kopott kis utca képe. Egy fiú a sarkon zsebre dugott kézzel.” Es innen kezdődően már nincs se tükör, se borostás arc. A tükörben a „kép”. Képek egymás után. Mondatok egymás után. A novella jelenik meg a tükörben. Már nem a novellista, hanem a novella. Aminek nincs története, mert minden részletének van története, minden tárgynak és arcnak, minden utcarésznek és hajlott hátnak. Mintha szóródna a tükörben a kép. Apró, színes üvegdarabok szóródása. Csillogása. Elhomályosodása.

De mégis, van ott valaki, aki áll a tükör előtt. A tükör előtt Zsámboki áll, a novellista. Aki egyszer el akarta játszani Trigorint. „Trigorint, a novellistát a *Sirály*-ből. Ahogy mindig jegyzet, meg nők után mászkál.” És arra a kérdésre, hogy: „Mégis milyen lennél mint Trigorin?”, így válaszol: „Egy kopott mellény. . . nem éppen rojtos szélű, csak kissé kopottas. . . meg félretaposott cipő. . . Ja, igen! Majd elfelejtettem. . . a kalapja. . .” „Meglehetősen viharvert.” Trigorin Csehov darabjában „sikeres író”, „külföldön is kiadják a munkáit, és tehetség is. . .” Persze, azért nem Turgenyev. Így néz ki Zsámboki, a novellista a tükör előtt. Mielőtt még megjelenének a képek, a cédulákra begyűjtött jegyzetek. A novellák. Ennek a novellistának mondja a lány, hogy: „Ja, csak maga az!”

A *Huzatban* minden egyes írásában erről a novellistáról van szó, és a novellákról. Például A dicsőség napja című novellában, amelyben Herr Werner a nyugatnémet televíziótól filmet kíván forgatni Budapest helyszíneiről, és akkor a novellista végigvezeti az urat és tolmácsát a novellák helyszínein, azokon a tereken természetesen, amelyeken a fiatal író is átvonult zsebében a novellával. Régi elbeszélések elevenednek fel egy-egy helyszín láttán. A novellaíró egész életműve. Házfalak, fák, kocsmák, utcarészek, úttestek. . . Lehet ebből film? Milyen filmet forgathat *itt* – a novellák világában, a

jegyzetek szóródásában – a nyugatnémet televízió? De nemcsak A dicsőség napja című novellában térnek vissza a régi helyszínek és arcok. Itt legalább van hozzá valami külső indoklás. Valami célból kell végigjárni a régi helyszíneket. Más novellákban nincs is szükség ilyen külső okra. Például a már emlegetett Arnold bácsiról áll ott egy mondat. Így hangzik: „Arnold bácsi egy kültelki templom padjában vár valakit. Beszélgetésre készül.” Mielőtt eltűnődnénk, hogy miféle beszélgetésre készül Arnold bácsi a kültelki templom padjában, érdemes elővenni például az Isten című novellát, amely minden kérdésre választ ad, hiszen ezzel a mondattal kezdődik: „Régóta készülök egy beszélgetésre. Egyszer majd leülünk valahol.” Hol? Mondjuk „egy kávéházi asztal mellett, a vendéglőben, a teraszon, a mozi előcsarnokában, a futballpálya tribünjén, a kültelki templomban.” Igen, a kültelki templomban. Egy beszélgetésre, amire régóta készülünk. Ki lesz a beszélgetőtárs. Kivel készül Arnold bácsi beszélgetésére? A novella – az Isten – címe ad választ a kérdésre, már ha éppen minden áron választ akarunk.

Ha figyelmesen olvassuk el a *Huzatban* írásait, akkor lépten-nyomon ilyen „áthallásokra” bukkanunk. Mintha ezeket a novellákat ugyanaz az öreg boltos írta volna, aki az Egy öreg boltos című korábbi novellában seregszemlét tart a bolt polcain felhalmozott árukészlet felett. És aki azt mondja: „Félreteszek minden sort, minden magára maradt sort. Nem herdálók el semmit. Még mindenből lehet valami. Miért is ne? Csak talán még várni kell. Várni. . . várni. . .” És aztán következnek a sorok. A jegyzetek. A legendás cédulák. Végül az öreg boltos belátja „ez nem éppen árubőség. Nem roskadoznak a polcok. Fel kell frissíteni a készletet.” Valóban fel kellene frissíteni a készletet? Mit kell itt felfrissíteni? Az áthallások, a visszautalások, a régi novellák felemlgetése nem utolsó áttekintése a hagyatéknak, ellenkezőleg, a hagyatéknak újbóli felvállalása, mégpedig mindazzal együtt, ami ebbe az örökségbe beletartozik. Ezért nem árt, ha a *Huzatban* új elbeszéléseit együtt, egy időben olvassuk Mátyás Ivánnak a *Tépett füzetlapok* (Századvég Kiadó, Budapest, 1992) című válogatott novellákat tartalmazó kötetével, amit Domokos Mátyás válogatott és szerkesztett. Ennek a könyvnek a végén van mind az Isten, mind pedig az Egy öreg boltos című novella. Így egy egész életművet láthatunk együtt a *Huzatban* lapjain, és ezzel együtt, a Schöpflinnel való enyhe konfliktus önbizalmat teremtő fordulatától a lány megrázó köznapi mondatának lefokozásáig egy szellemi életrajzot is, a novellista életrajzát és arcképét. Amit a tükörben lát. És ami a tükörből visszatekint rá.

Például az a két novella is, amelynek olyan visszás – szerintem visszás – visszhangja volt az elmúlt egy-két évben. Az Egy este és az Egy éjszaka című. Amelyek közül az elősről azt mondta egy glosszaíró, hogy „egyébként remekmű”. Máskülönben remekmű. És arról szól a két novella, hogy a novellista nem írt alá egy tiltakozó ívet, és ezért egyedül maradt, „egyedül a gyávaságommal”. Hogy bevallotta a gyávaságát, ezt dicsérte a glosszaíró. És amikor a *Huzatban* című könyvet mutatták be, könyvbemutatón, az első kérdés megint erre a két novellára, az aláírásra, illetve az aláírás megtagadására vonatkozott. Amikor minderről valamelyik újságban hír jelent meg, mi másról tájékozott volna az olvasóközönséget a hírlapíró, mint arról, hogy a novellista megbánta, meg ezenkívül bevallotta, hogy gyáva volt. Egyedül is maradt a gyávaságával. A glosszaíró, főként a hírlapíró, és mindenki más, akít ez az ügy sokkal jobban érdekel, mint a novella, természetesen mindig bátor volt. Nagyon bátor. Csakhogy ebből a bátorságból nem jött össze „egyébként remekmű”. A novellaíró azt is „bevallja”, elaludt néha délután, bevallja, hogy ő Egy délutáni alvó, aki – sajnálkozhat később – ezt-azt átaludt. És ezzel együtt teleírta azt a bizonyos Szürke noteszt: „Néhány sor az ötvenes évekből”. Meg aztán a hatvanas, a hetvenes, a nyolcvanas, a kilencvenes évekből. Néhány sor. Néhány jegyzet. Nagyszámú cédula. Mégis árubőség.

A *Huzatban* írásai mind sorra a novelláról, a novellistáról szólnak. Zsámboki a tükörbe nézett. Talán nem túlzás, hogy Mátyás Iván ebben a könyvében az „önmegszólító novellatípust” dolgozta ki. Csak arról nem szabad megfeledkezni, hogy ezek novellák és dokumentumok. Itt a próza világa épült ki, és ezért ostobaság volna azt hinni, hogy a novellista „bevallotta”. Nem vallott be semmit sem. Novellát írt. Mert a novellistának az a dolga, hogy novellát írjon. Ha már letette a garast. Ő felel érte. „Ez már az ő számlájára megy.”

BÁNYAI János

MIBEN REMÉNYKEDJÜNK?

Nádas Péter–Richard Swartz: *Párbeszéd*. Négy nap ezerkilencszáznolcvankilencben. Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, Pécs, 1992

Nádas Péter ez évi könyvheti alkotása, miként előző évi kötete (*Az égi és földi szerelemről*), újra a *beszéd* műfaja köré szerveződik. Ám míg a tavaly kiadott könyv felkérésre készült előadás (bővített, alaposabb) lejegyzése, ez az idei *beszélgetés* – azaz *párbeszéd* – két barát között.

A párbeszéd, ha nem a dráma alkotóeleme vagy nem nyilvános dialógus (stúdióbeszélgetés vagy interjú), bizalmas műfaj. De mi köze lehet az olvasónak a két ember közötti bizalmas beszélgetéshez. A kérdés Nádas Péter és Richard Swartz *Párbeszéd* című kötetére vonatkoztatva hangsúlyozottan *szónoki*. Mert attól függetlenül, hogy valóban bizalmas beszélgetés, s kettejük intim szféráit (is) érinti, a szöveg elejétől végéig beavatottnak érezzük magunkat e dialógusba, s akarva-akaratlanul minket is érint. Nem él-tük át e szöveg két szerzőjével-hőisével azt az alcím szerinti bizonyos négy napot ezerkilencszáznolcvankilencben – épp azt a négy napot s épp velük, mellettük –, de átéltük s éljük ma is azt az időt – ha tetszik: történelmet, ha tetszik: jelen időt –, melynek e lazán behatárolt négy nap is szerves tartozéka, életszelete.

Hogy e párbeszéd valóban bizalmas és intim, már az első mondatoktól kezdődően nyilvánvaló. Ez a bizalmasság és intimitás azonban nem csupán alaptónus, hanem kiindulópont is, mely az egyestől az általánosig vezet, feltárva ezzel az egyéni élményeken túl egy szűkebb-tágabb időszak jellemző vonásait; csapdáit és egérutait. Hogy végül maradjon a csapda, amelyben mi is ott kuksolunk. E személyes élettényekre épülő párbeszédből tehát általános egzisztenciális élmények fogalmazódnak meg.

A beszélgetés s a párbeszéd folyamán leszűrt következtetések izgalmassága a két szerző-főhős sajátos pozíciójából adódik: Richard Swartz, a különös életet élő újságíró Svédországból érkezik Kelet-Európába – Prágába –, majd megfordul Bécsben, jár Erdélyben, Budapesten. Benyomásai a magával hozott svédiség és a tapasztalt kelet-európaiság között szikráznak fel, amelyeket a beszélgetést kezdeményező Nádas Péter hasonló tapasztalatai igazolnak, finomítanak vagy korrigálnak, csak éppen fordított alapállásból. Beszélgetésük egybehangzó felhangjait az élmények hasonlósága biztosítja. Mindketten az úzottság s az önkeresés valamely állapotát és tevékenységét élék meg, mindketten *kívülállók* bizonyos értelemben. „Honnan érzi önmagáról az ember, hogy kívülálló? És miért érzi, hogy nem tartozik a többiekhez?” – kérdezi mintegy önmagától Swartz. Az ő esetében a család az első közeg, amelyen kívül kerül, a számára „tisztességes” (közgazdász) képzést kitűző, bár lecsúszott s pusztulás által is fenyegetett nagypolgári

család, amely a rendes polgárra esküdve bizalmatlanul szemléli az irodalmat, a filozófiát, s amelynek elvárásaitól menekülve Swartz egy másik, titkos életet kényszerül élni az irodalom, a viták és a filozófia közegeiben. E szerepből szándékosan kihullva azonban egy újabb szerep abronscai közé kerül: Prágában az idegennek kijáró kiváltságosság pántjai kezdik szorítani, s ebből, az „erősebb erotikus vonzás”-ból kell menekülnie. E kettős (a hozott és szerzett) élményből rajzolódnak ki a két világ, az Észak és a Kelet közötti eltérések, a polgári és szocialista-kommunista életvitel közötti különbségek, s lepleződnek le a látszatok. E folyamathoz pedig a beszélgetőtárs Nadas korrekciói segítenek hozzá.

Az első nap párbeszéde a hősök adott környezetének köreit járja körül: Swartz említett családi örökségét, majd Nadas pályaalakulását és életkörülményeit (a fotóriporter-ség és újságírás kényszerűségeit, a normák hatalmának elviselhetetlenségét, az írásba s mondatokba menekülségből adódó leválást és magányosságot, a szülők halálával még inkább előidézett elszigeteltség válallását és „otthonossá” tételét). A második napi párbeszéd témájának színhelye már nagyjából közös térség: Prága, ahol Swartz érkező idegenként, de „az érzékelés természetes képességével” rendelkező idegenként szemléli a világot, míg Nadas, kilométerekben nem sokkal távolabb, „benszülöttként” tapasztalja e térség törvényszerűségeit. A svéd lakost hazájában, Európa peremvidékén a provincializmus élménye tartja fogva, annak negatív élménye, hogy nincs a centrumban – részletezi hazájának problematikáját számunkra is érdekfeszítően Swartz. A kötetnek a legizgalmasabb fejezetében azután rátér kelet-európai élményeire és meglátásaira: arra a tapasztalatára, hogy itt az anyagi jólét hiánya és egyéb hiányosságok következtében a lehetőségek korlátozottsága révén látszólag nagyobb fókú esély nyílik a koncentrációra, egy bensőségesség, egy szellemibb lét kialakítására: „Fölfedeztem például az adott körülmények kényszerének értelmét, ami itt egyenesen az egzisztenciára megy. Egy olyan életet, amely éppen a lehetőségek korlátozottsága miatt nem olyan korlátozott, mint amilyennek Svédországban láttam az életet. Lehetőséget a koncentrációra, amelyet a hiány, a szórakozásra és a szétforgácsolódásra készítő alternatívák hiánya szab meg. Egy olyan életet, amely csupaszabb, ám a legjobb esetben éppen ezért bensőségesebb és talán szellemibb.” A barátság melegét s a meghittséget, amelyet Prágában tapasztal, Nadas leleplező módon korrigálja. Meglátásai a kötet legmagvasabb és legmegrázóbb mondatait képezik: „Azt a meghittséget, amelyről te beszélsz, valójában csak azok érzékelik, akik jobb szellemi és materiális körülmények közül, látogatóba érkeznek ide, de nekem, aki ezekkel a szellemi és materiális javakkal nem rendelkezem, éppen a szabadság hiánya miatt, igencsak törekeny és tűnékeny ez a meghittség. Én szükséghelyzetben élek, szellemi és materiális hiányokkal küszködöm, arra vagyok kényszerítve, hogy az adottságaimtól és a képességeimtől függetlenül azonos szinten éljek, és az egyenlőség eszméjének jegyében azonos bázison cselekedjek mindenkivel és bárkivel. Ilyen körülmények között az emberi kapcsolatokban valóban létrejön a hiányban szenvedők szolidaritása, létrejön a közelség és az egymásrautaltság, s te mindezt átélheted éppen a barátság meghittségeként is, számomra azonban nem más, mint a körülményeim nyűgös kényszere, de a testvériségnek mindenképpen csak a látszata. (. . .) A nyugati félteke emelt fővel lemondhatott a testvériségről, és jogi garanciákat teremtett az egymástól elszigetelt lények személyes szabadságára. Lemondott az egyenlőségről is, de jól temperált szociális egyensúlyokat teremtett. Ebben a jogilag és szociálisan proporcionált világban a testvériségnek hiányként, és az egyenlőségnek látszatként kell megjelennie. A keleti félteke viszont éppen az egyenlőségnek, a testvériség mélységében mély vágyának érdekében a szabadságot szüntette meg. A személyes szabadságra nem adott jogi garanciákat, mert a szabadságot az

egyenlőség és a testvériség következményeként képzelte el, s ezért a lényeket nem is szigeteli el egymástól, amivel azonban nem az emberek egyenlőségén megalapozott testvéri közösséget, hanem a tagolatlan csordaszellemet tette uralkodóvá. A csordában elfoglalt helyzetem fontosabbá válik, mint az adottságaim és a képességeim összefüggésrendszere, az alkotom. És így talán nem is lehetnek olyan intim helyzetek, amelyekben azt állíthatom magamról, hogy szabad vagyok. (. . .) Itt ugyan kényszerű módon rá vagyok utalva a barátságra, azt azonban nem pozitívumként élem át, hanem inkább úgy, mint valami negatívumot, éppen úgy, ahogyan te a szabadságodat, honásait egy másik emberi lényben nem az öntudattal rendelkező személyek közös vonásait ismerem föl, nem a közösségünket, hanem saját nyomorúságom tükörképét látom.”

Félelmetesen pontos látóképet létélményünkről, naponkénti megfogalmazatlan kudarcélményeinkről, a személyiségtorzulás stációiról. E felismerések peremén pedig világosan körvonalazódik a két beszélgetőpartner világa közötti szakadék, vagy ahogyan a harmadik napi beszélgetésben Swartz megfogalmazza: „amit Halinával egymásnak tudunk nyújtani, nem más, mint ami Európában egymástól elszakadt”. Ám Nádas e világ oldódási folyamatait szemlélve is szkeptikus. E térség mai szabad véleménynyilvánítást és szervezkedést élvező lakosairól ugyanis ezt mondja: „Lemondanak a testvériség látszatáról, hogy megszerezzék a szabadság látszatát. (. . .) A saját tapasztalataim szerint a nyugati félteke is hasonlóképpen cserélgeti a valóságot és a látszatot.” S ezen a ponton folytatja Swartz az analógia ívét, bizonyítván, hogy a két egymástól eltérő térség valahol nagy általánosságokban, egzisztenciális vonásaiban (s főleg negatívumaiban) nagyon is közel áll egymáshoz: „Szabadság (. . .) Nekem ez mindig valami negatívumot jelentett. Mindattól, amit nem akartam, elhatároltam magam. (. . .) Valójában azonban nem volt más a szabadságom, mint meglehetősen üres tér. És azt hiszem, hogy nem is védelmeztem végül mást, mint a saját magányosságomat, telve arroganciával. . . Mire jó a szabadság, ha az ember senkivel nem tudja megosztani? És ez a törekvés aztán nem csak teljesen kimerített, hanem bekerített és leválasztott mindenkiről; a saját foglalom lettem, és ha birodalmamba visszatérve, minden ajtót és zárat megvizsgálva magamra maradtam, sírhattam volna vagy sírtam. Csakhogy a síráshoz is kell valaki. A magányos sírás olyan, mint a magányos ivászat, örületbe kerget. (. . .) Mire jó az én a te nélkül? Mi értelme volt önmagamat menteni, hogy aztán ebben az üres térben találjam magam? . . . Be voltam kerítve a magányomba, és vagyok a mai napig.” Ebből a pontból szemlélve pedig az egykori prágai beszélgetések melegsége, meghittsége is átminősül; a bezártság, a levegőtlenység üvegburája ereszkedik az alacsony mennyezet alatt eltöltött diszkrét beszélgetésekre, melyek végül is arra valók voltak, hogy résztvevői „egyetlen egy mozdulatot se tehessenek”, vagy ahogyan Swartz összegezi ugyanezt: „ez a kitérésíri pont, a szabadság találkozik itt a meghittséggel, ezzel a te testvériességeddel, és valahogyan, valami mégsem stimmel”.

A harmadik napi párbeszéd a civilizáció és természet kérdéseit, az urbánus Budapest, az eljellegtelenedő Balaton-vidék és falu képét érintve s az előzőekben vázolt filozófiai mélységű kérdések után egészen delikát élményről is beszámol: a margitszigeti ásványvíz és a lengyel vodka kinyithatatlan (esetleg erővel vagy diótörővel leüthető) kupakjában az „általános értelmetlenség szolgáltatában” álló s találékonyásával, ügyeskedéseivel azt még inkább szorgalmazó emberi értelmet villantja fel groteszk fényben. Hasonló élményeink révén együtt derülünk az értelem vereségét példázó apró mozzanaton, bár derünk nem felhőtlen. Nádas, aki e példát megemlíti, még keserűbben fogalmazza meg honi egzisztenciális tapasztalatait: a résen levés beidegződött kényszerét, az állandó védekezés állapotát, a keleti ember mindenhová magával vonzott bizalmatlanságát: „az egész életem nem állt másból, mint az elfojtások sorozatá-

ból” – mondja a negyedik napon. Ő mégis a szellemi emigrációt, a vidéket, Gombosszeget választja, míg barátja, aki hosszabb időt és nagyobb távolságot szán menekülésére, végül ugyancsak kudarcélményeiről kényszerül számot adni: „Nem szakadhatsz el attól a kultúrától, se attól a társadalomtól, amelybe beleszületté, amely életed első tizenöt évének formát adott, nem szakadhatsz le róla anélkül, hogy Gólem ne váljék belőled. Nagyon sokáig tartott, amíg ezt sikerült megértenem.” Ez a megállapítás pedig nagyon sokban hasonlít a beszélgetés elején elhangzott mondatokra: „Így és ennyiben jutottam aztán arra a megállapításra, helyesebben annak a megállapításnak a közelébe kerültem, hogy a létezésem végül is nem nyugszik máson, mint a svédsegemen.”

Egy kört ír le tehát a két szerző párbeszéde. A (szellemi) hontalanság állapota, az önkezesés s a kudarcok sorozata áll össze papírra vetett, „megbeszél” személyes tapasztalataikból, s közben láthatóan körvonalazódik a körülöttünk levő (nemcsak szűkebb kelet-európai) világ jellege, hanem általában a világ, melyben a szabadságra s önmegvalósításra vágó, de mégsem a magányba vetettségét áhító 20. századi gondolkodó értelmiségi hányódik. Északon és Keleten egyaránt. . . Közben azonkívül, hogy sorstársaiknak érezzük magunkat, egy sor, sokunkban latensen élő, homályos megérzést sikerült bármily pátosz nélkül a nevén neveznie Nádasnak és Swartznak – persze a megnevezhetőség mindenhatóságába vetett hit naivitását elkerülve, hiszen könyvüket is így zárják: „Valamit igyekszünk rögzíteni, ami talán nagyon nehezen rögzíthető. Mintha valamire vadászánk. Lehetséges, hogy valami olyasmit szeretnénk rögzíteni, ami nem létezik.”

Nádas és Swartz érdekfeszítő *Párbeszéd*-e könyörtelen látélet közelmúltunk és jelenünk világáról, szipmtómáiról – látszatairól és a mögöttük felszejlő valóságról. Ugyanakkor az egyéniség megőrzésének, megőrizhetőségének megejtő küzdelme. S miben reménykedjünk mindezeken után? Az értelmes, okos, meghitt és őszinte párbeszédben, amelyhez mostani jelenünk helyett e kötetet nyújt mintát.

HARKAI VASS Éva

EGY VARÁZSLATOS KRÚDY-REGÉNY

Márai Sándor: *Szinbád hazamegy*. Akadémiai Kiadó–Helikon Kiadó, Budapest, 1992

Szinbád, a hajós, egy különös, a jelen idő történéseitől elvonatkoztatott világ és magatartás mindenkori jelképe. Neve és alakja a másoktól való különbözőzés méltósággal viselt élményével és csodákkal függ össze, amely csodák csak a mesék, álmok és emlékek valón túli időrendjében lehetségesek. Titokzatos keleti emberek, kalifák, háremhölgyek, ifridok, máridok e varázslatos világ hősei, ha az Ezeregy éjszaka meséire gondolunk, s nagy hasú urak, gáláns színésznők, tudós kocsisok, kocsmárosok, szakácsok, pincérek, el- és kiátkozott írók, szerkesztők, újdondászok, ha a Krúdy-regényekre. Ezt a világot és hangulatát sikerült Márainak újfent elővarázsolnia, amikor *Szinbád hazamegy* című, 1940-ben napvilágot látott regényében a magyar irodalom kódlovagiának, Krúdy Gyulának s vele egy eltűnt, régi Magyarországnak állít emléket. A Krúdy-regények szereplőivel, helyszíneivel, hangulataival és történéseivel szembenés az olvasót, a másik írói-stiláris fordulataival él, minek következtében egy tökéletes Krúdy-regény hatását ébreszti az olvasóban, ami nem lehetetlen és nem is véletlen, hiszen egyazon írói-emberi élmény megélő: egy régi, a modern időknél igazabb világ, a vágy- és szenvedélyközpontú (magyar) életforma eltűnésének a tanúja.

Márai Sándor *Szinbád hazamegy* című regényében, akár a Proust- vagy a Krúdy-művekben, csak igen kevés esemény zajlik az élet valóságos tartományában. Szinbád-Krúdy hajnalban elindul óbudai otthonából, hogy estére hatvan pengőt szerezzen. Megveti a villamost, a modern kor vívmányát, ezért bérkocsiba ül, mint hajdanán Rezeda Kázmér, írásainak örökös hőse, vagy mint Felvégyő úr, a másik bolondos regényalak. Artúrral, a mesélővel, kora reggel gőzfürdőbe megy, majd szilvapálinkát iszik, és tokaszalonnát reggelizik a Csikágó kávéházban, ahol tárcát ír a Magyar Szabadság pünkösdi ünnepi számába arról, hogy egy ember megeszik egy halat. „Kiadjuk ezt a tárcát, szerkesztő úr? . . . Tudniillik négy hasábon át nem történik benne semmi, csak az, hogy egy ember megeszik egy halat! . . .” – rémüldözik majd egy nyomdász a Magyar Szabadság szerkesztőségében. A London Szálló éttermében Szinbád főtt marhahúst ebédel, majd Várdalinak, az irodalmi hajlamú segédszerkesztőnek, Elemérnek, a különc és magányos írónak és Artúrnak a társaságában (ezek azok az emberek, akikkel Szinbád jól érzi magát, s kiket igazán szeret), fél liter rizling mellett „hallgat”: emlékszik. Társaival együtt jelenségként, régmúlt idők itt felejtett hőseként hat ebben a megváltozott világban, ahol már nincsenek irodalmi kávéházak, az igaz írók bujdosnak valahol, a fiatalok pedig semmiben sem hasonlítanak elődeikhez. „Tulajdonképpen akkor ért véget az irodalom Szinbád úr, mikor meghalt Osváth, aki csak feketét és hideg vizet ivott, s mégis ő volt a karmestere annak a különös együttesnek, mely itt tanyázott a mélyben és a karzatokon, s amelyben mindenki fújta a maga hangszert” – állapítja meg Ede, a Csikágó irodalmi főpincére. Artúr ebben az időben már éjjel-nappal zsakettet visel, s örökösen valamilyen érthetetlen és rejtélyes ünnepre készül. Elemér, aki hajdanán egy kormánypárti lap szerkesztői üzeneteit szerkesztette, ekkor már valamilyen „ösi és szemérmes elérékenyüléstől” nedves szemmel tekint a világba, amelyben már többé egyáltalán nem bízik. A hír, hogy a hajós bejött Óbudáról Pestre, különös reakciót vált ki az emberekből, s úgy jönnek a London Szállóba megtekinteni a különös eseményt („Elemér a Londonban ül Szinbáddal!” – mondták a beavatottak, körülbelül úgy, ahogy a kortársak beszélhettek Goethe és Beethoven karlsbadi találkozásáról), mintha színházba mennének. S van is némi teatralitás a dologban. Mintha Szinbádék valóban színészek lennének, akik egy olyan színdarabot játszanak rendületlenül, melynek végérvényesen elvesztek a díszletei. A prousti varázslat, a régi világ meglelt utolsó nyomai, felkutatott ízek, hangulatok hatása kell ahhoz, hogy Szinbád ismét megjelje azt a „más” világot, melynek maga is tartozéka, s ahova az „eltűnt idő” nyomán érkezhét. Történik mindez az utolsó napon.

Szinbád hallgat, és emlékezik a London Szálló éttermében. Teljes történetekre már abban a másik világban sem lel, amely világ az ember tudatában, képzeletében, emlékeiben élt és él csupán. Ehelyett részletekre, hangulatokra, jelekre talál. Hajdani érzékletek ébrednek fel benne, amelyek különös, letisztult, megváltoztathatatlan felismerésekhez, bölcsességekhez vezetik. „Nem boldog a magyar” mondja, vagy azt kérdezi, milyen lehet négy deci bor. Csak a társai érzik át a pillanat ünnepegyességét ilyenkor. Emlékei nyomán egy nagyon szomorú ország s íróvilág képe tárul elének. Sorra feltűnnek a magyar – Szinbád által mélységesen tisztelt – vidéki élet és a pesti kávéházi zsongás jellegzetes figurái, írók mindenekelőtt. Ambrus Zoltán, aki egy kúriai bíró gondosságával egyeztetette a haza műveltségét a franciás szellemel; Paulini Béla, aki a Balatonban szerkesztette a Fidébuszt; Karinthy, aki az Új Enciklopédia címszavait jegyezte; Szász Zoltán, a koldusszegény, de úri méltóságú író; Kuthy Lajos kockás nadrágjában; Lovik Károly lovaglóruhában, új beszélye kéziratával; Csáth Géza, aki már akkor gyűjtötte a morfiúmot, mely kioltotta aztán az életét; Kaffka Margit Osváthtal, akinek felolvasta új verseit. És még sokan mások, urak, merthogy Szinbád szemében az igaz író s

úr egy és ugyanaz. Maga is úrnak született, írónak, egy olyan világban, melyben már egyikre sem volt szükség. S amikor megkérdezte önmagától, hogy mégis mit keres ebben a világban, „egy hang ilyenkor azt mondta neki, hogy mégis dolga van ezen az értelmetlen világi versenyen”. Hírt kellett adnia, jelet kellett hagynia arról, hogy volt egyszer egy másik Magyarország. Szinbád mindent megélt, mindent tudott, emlékezett, s írt, amikor a „mélyhegedű” hangját hallotta. A pénzről értekezett, melyből mindig hiányzik legalább négyszázötven, s ezért boldogtalanok az emberek. Korokról, a magyar ember természetéről, tájakról, tárgyakról, családokról, nőkről és férfiakról s a világról mondott megfellebbezhetetlen véleményt. Aztán hozzálátott végérvényesen hazamenni, mert már nem volt mit keresnie az ismeretlenné, megbízhatatlanná és félelmetessé változott világban, ahol a hozzá hasonló méltóságteljes keleti urakra már nem volt szükség. S mert megvetette a modern kor vívmányát, a villamost, Márai utójára vörös postakocsiba ülteti. . .

Mondják s írják, akik kortársai voltak, s ismerték, Márai népszerű volt annak idején, hogy aztán az emigráció és a letiltottság évei várjanak rá. A magyar olvasók most az Akadémiai és a Helikon Kiadó életműsorozata révén pótolhatják az elmulasztottakat.

BENCE Erika

S Z Í N H Á Z

SZÍNHÁZI NAPLÓ

Sterija Játékok 1992 – Volt tizenkettő – ennyit tervezett az idei Sterija Játékok szektorosa, Vida Ognjenović belgrádi rendező – ebből maradt előbb tizenegy, mert Ljubiša Ristić visszautasít mindennemű fesztiváli fellépést, jóllehet az „egységes jugoszláv színházi tér” nagy propagálója, de ha ezt más, mondjuk, a régi Jugoszlávia legjelentősebb színházi fesztiválja, a Sterija Játékok szervezi meg, immár 37. éve, akkor ő egyszerre elfeledkezik a sokszor emlegetett sloganról, akkor már nem kell, nem érdekes sem az egységes, sem a jugoszláv tér, majd menet közben elmaradt másik öt előadás, a két macedón, a szkopjei és a bitolai meg az öt külföldi, a francia, a szlovák és a magyar, pedig mindezek most már nem vendégei lehetnek volna a jugoszláv színházi szemlének, hanem a hazai előadásokkal egyenrangúan versenyző produkciók. Mégsem jöttek, nem jöhettek, a politika nem engedte a színházakat, ami persze, hogy nem jó, meg nincs rendjén, de valahol mégis érthető, mert nem lehet semmit sem félbe-szerbe csinálni, pláne nem egy zárlatot, egy embargót. Ha ez van, majd pedig, sajnos, van, akkor ez alól nincs kivétel, nem lehet kivétel sem a sport, sem a kultúra, még ha ez fáj is, még ha igazságtalanságnak is véljük, holott megfeledekezünk róla, hogy a zárlat nem ok, hanem következmény, s hogy sor került rá, azért mindannyian felelősek vagyunk, mert nem vettünk tudomást arról, hogy itt, a közvetlen közelünkben ezrével haltak s váltak hajléktalanná az emberek, akik eddig velünk ugyanabban az országban éltek, s közben mi úgy tettünk, mintha mi sem történe, meccseket rendeztünk, bajnokságokat tartottunk, színházat játszottunk, s még arra sem volt gondunk, hogy ültakozzunk, mert sportcsarnokokat, mert színházakat, tévéadókat lőnek rommá önmagukkal nem bíró szélsőségesek, megalkodott nacionalisták. És ha mindebben kételkedne valaki, akkor a maradék versenyműsor legnagyobb lelkesedéssel fogadott előadása, Siniša Kovačević *Milan Nedić tábornok* című „néptragédiája”, ahogy a szerző nevezi művét, könnyen

meggyőzhet mindenkit, hogy nem véletlenül kerültünk ebbe az áldatlan, egy cseppet sem reménykeltő helyzetbe.

Engem ez a darab mélységesen felháborított és megdöbbenett. Azt hiszem, a hazai drámairodalom szegénye, amit csak tetőz, hogy a zsűri díjra találta alkalmasnak. Szerencsére a kritikusok kerekasztal-értekezlete, amely évről évre kiszavazza a legjobbnak vélt előadást, megmentette a rendezvényt s a jugoszláv színházi világ tekintélyét, becsületét. A kritikusok szerint a csonka ország csonka fesztiváljának legjobb előadása Nušić *Népképviselő* című vígjátékának az alapján készült, melyet Dejan Mijač rendezett. Teljes mértékben igazuk van a kritikusoknak. A két előadás úgy viszonyul egymáshoz, mint a Szerb Televízió első csatornáján hallható hírek viszonyulnak ugyanannak a híreknek a Borbában megjelent változatához.

Hogy Siniša Kovačević célja nem Nedić tábornok rehabilitációja volt, azt a dráma műfaji megnevezése – „néptragédia” – eleve félreérthetetlenné teszi. Bevallom, nem ismerem Nedić tábornok életének alakulását, nem tudom tehát megítélni, hogy drámában ábrázolt élettörténete hiteles-e vagy sem. A műfaji megnevezés azonban egyértelmű, itt nem Nedić tábornokról van szó, hanem egy népről, a szerbekről. Pedig milyen jól indul a történet. Igazi drámai magja van Nedić tábornok élettörténetének. Nem egyértelmű, hogy áruló-e vagy hős, a nemzet megmentője-e vagy háborús bűnös, ahogy a háború utáni évtizedekben vélték. Alig lehet szebb feladat egy drámaíró számára, mint kideríteni egy ilyen ellentmondásos egyéniség igazságát, megmutatni tetteinek összetettségét, ellentmondásosságát. S a dráma feléig Kovačević is ezt az utat járja. Megmutatja azokat a magánemberi motívumokat, amelyek az élettől megfáradt emberré tették a tábornokot, aki emberként is, katonaként is jogosan tiltakozik, hogy német megszállók őt tegyék meg a szerb bábkormány elnökévé. Holott minden előfeltétele megvolt ahhoz, hogy népe bízson benne. Részvevője volt a Balkán-háborúknak, három köpenyre való érdemrendje, kitüntetése van, volt hadügyminiszter, vezérkari főnök. De pillanatnyilag csak egy fáradt, hatvanöt éves, százhusz kilós férfi, aki napokkal előbb vesztette el egyetlen fiát s várandós menyét, feleségével évtizedek óta nincs beszélő viszonyban. . . Mégis enged a kísértésnek, elfogadja a megbízatást. Azért, mert a vele tárgyáló német tiszt megmutatja neki azt a térképet, amelyen Szerbia majdani felosztása látható. Hogy megmentse népe számára a hazát, vállalja mindazokat a vádakot, amelyekkel majd illetni fogják. Szép gesztus, nem tudom, így történt-e, de drámába mindenképpen illő, nyomós ok. Az ellen sem lehet senkinek kifogása, ahogy a tábornokból lett politikus elképzeli népe megmentését, ahogy megpróbál kompromisszumot kötni a sátánnal, akkor is, ha többszörösen becsapják, ha a megszállók rendre megszegik szavukat. Valóban emberfeletti küzdelem, amit Nedić folytat, s ezt növeli, hogy gyermekei megmentése érdekében, becsületük megőrzéséért megtagadja őket. Magányos volt, s most még magányosabb maradt, de helyzetét súlyosbítja, hogy nemzete sorsa tőle – is – függ. Olyan drámai-emberi zsákutcába került, ahonnan nincs kiút a számára. S ha a drámaíró nem tesz mást, mint hogy ezt megmutatja, akkor is igaz, jó munkát végzett. El sem kell döntenie, hogy Nedić tábornok áruló volt-e vagy nemzeti hős. Ezt a néző majd maga ítéli meg.

Siniša Kovačević azonban nem életrajzi drámát írt, hanem „néptragédiát”, s őt ennélfogva nem is Nedić tábornok, hanem a nép, népe érdekli. Ami ugyancsak érthető, mert a dráma történelmi ideje, a második világháború így diktálja, s mert a dráma megírásának ideje, 1992 eleje, szintén erre szorítja az író. Természetes, hogy a szerbesség sorsának kérdése izgatja Kovačevićet. Csak azt nem tartom természetesnek, hogy töprengéseibe, gondolataiba divatos nacionalista mozzanatokot is beleszó. Nevezetesen azt, hogy mindenki, az egész világ ellenük van, holott ők erre nem szolgáltak rá.

Mintha Nedić tábornoknak a néphez intézett szavai, beszédei inkább mai aktualitással bírnának, mint történelmi hitelességgel. Arról hallunk, hogy a népe iránt táplált tisztelet akkortól halványult meg, hogy a „dicső szerb nevet” a jugoszlávság váltotta fel, ekortól kezdve veszítette el a szerbség azt az orientációt, amely jellemezte, meghatározta, feledkezett meg a szerb érdekekről. Elhangzik a minden szerb összefogásának ma annyira jól ismert és abszurd gondolata, az egy test, egy gondolat, egy lélek egységelv. Arra szólít fel, hogy fanatikus hívei legyenek a nemzeti gondolatnak. Nemcsak a kommunisták ellen uszít, elsősorban nem szerb kommunistákat említve mint nemzete megrontóit, ellenségeit, megfélekedve, hogy a kommunista vezetők között szép számmal szerbek is voltak, hanem általában mások, elsősorban a horvátok ellen hangolja népét, mintegy parancsba adva, hogy a horvátokkal sohasem szabad szövetségben lenni, ezt minden okos szerbnek tudnia kell. . . Bár hosszan idézhetnék, nem folytatom, annyira gusztustalannak tartom *most és itt* az efféle mondatokat. Olaj ez a tűzre, amely már így is az égre csapott, magasan lángol. Miért? Mi értelme? Nincs elég gyűlölet? Eppen az értelmiséginek, egy írónak kell még szítania a gyűlöletet? Mintha nem ugyanaz a kéz írta volna a Szent Száváról és a Nedić tábornokról szóló műveket! Ez ugyanaz a Kovačević? Hihetetlen! Mít csinál az emberből, még ha író is, a betegesen felszított közhangulat! Azt sem tartom elképzelhetetlennek, hogy Nedić tábornok valóban épp így beszélt, épp ezt mondta, mondania kellett, hogy abban a világégésben népének önbizalmát erősítse, de mindezt ma leírni esztelenség, semmiféle hitelesség nem igazolja, annál is inkább, mert a drámaírónál ki tudná jobban, hogy a színház jelen idejű művészet, hogy a múltról szólva a közönség mindig a jelenre, önmagára értelmezi, vonatkoztatja.

Ezért háborított fel és döböntett meg mélységesen Siniša Kovačević drámája.

A helyzetet némileg menti Slobodan Selenić műve, a *Knez Pavle*, melyben Szerbia megmentésének egy másféle változatával találkozunk, nem a katona, mint Nedić, hanem az européer értelmiségi törekvéseit látjuk. Mindkét szándék kudarcra van ítélve, de a kettő között mégis órási a különbség. Ha másban nem, ez abban mindenképpen megmutatkozik, hogy Selenić drámájából a másokat sértő nacionalizmusnak még az árnyéka is hiányzik. Jólesett látni, tudni, hogy így is lehet manapság nemzeti témát feldolgozni.

Nem valószínű, hogy Nušić halhatatlanságát igazolni elsősorban vigjátékának, a *Népképviselőnek* gyilkos-szatirikus aktualitása, inkább arról van szó, hogy a közéleti viszonyok, körülmények évtizedeken át mit sem változtak. Ezért mutat naprakész időszerszerűséget, szinte a felismerhetőségig, a népképviselő-magatartást gúnyoló történet, amelyet kiváló színészek játéka tesz erőteljesebbé. A csonka színházi szemle legkevésbé csonka előadása a Mijač rendezte *Népképviselő*. Jelzi, a színházban nem dugultak el az értelem csatornái, lehet bízni az alkotók józanságában, okosságában. Jólesik ezt tudni.

GEROLD László

KRÓNIKA

ELHUNYT BORISLAV PEKIĆ – Július 2-án, hatvankét éves korában elhunyt Borislav Pekić író. Podgoricában született 1930-ban. Belgrádban járt gimnáziumba, 1948-ban érettségizett. Még abban az évben letartóztatták, 1949-ben pedig tizenöt évi börtönbüntetésre ítélték, mert tagja volt egy illegális szervezetnek, a Jugoszláv Demokratikus Ifjúsági Szövetség főbizottságának. 1953-ban kegyelmet kapott. Ezután Belgrádban a Bölcsészettudományi Karon kísérleti pszichológiát tanult. 1958 és 1964 között dramaturgként és forgatókönyvíróként dolgozott. 1971-től Londonban élt, a Londoni Rádió kommentátora volt.

Borislav Pekićet a modern jugoszláv irodalom egyik legeredetibb hangú írójának tartják. Regényeket, elbeszéléseket, drámákat, hangjátékokat, esszéket írt, és publicisztikája is jelentős. Munkáit angol, német, francia, holland, lengyel, cseh, szlovák, magyar, román, szlovén, rétoromán, macedón és albán nyelvre fordították le. Főbb művei: Csodák ideje (Vreme čuda, novellák), Arsenije Njegovan zarándoklása (Hodočašće Arsenija Njegovana, regény), Ikaros Gubelkijan szárnyalása és bukása (Uspenje i pad Ikara Gubelkijana, kisregény), Hogyan csitítsuk el a vámpírt (Kako upokojiti vampira, regény), Veszettség (Besnilo, regény), 1999 (regény), Aranygyapjú (Zlatno runo I–VII., regényciklus), Atlantisz (Atlantida, regény), Levelek idegenből (Pisma iz tuđine, publicisztika), Újabb levelek idegenből (Nova pisma iz tuđine, publicisztika), Godine koje su pojele skakavci (Évek, amelyeket felfaltak a sásák,

önéletraiz). 1984-ben tizenkét kötetben kiadták válogatott műveit.

Borislav Pekić munkásságának értékelésére egyik következő számunkban visszatérünk.

DEZERTŐR – Ezzel a címmel forgatott filmet Živojin Pavlović. A bemutatóról Ládi István a következőképpen tudósított a Magyar Szónak: „Živojin Pavlović és Snežana Lukić a forgatókönyvet Dosztojevszkij műve nyomán írták, áthelyezvén a cselekményt a mai viharos környezetbe. Így a film közvetlenül hazai vonatkozású: az eleje és a vége Vukováron készült, de ugyanakkor a mondanivalója teljes mértékben általános is. (. . .) A Dezertőrben a háború a szereplők lelkében folyik, mégis, az összefüggések véres, kegyetlen jelenünkkel kapcsolatosak.

Két katonatiszt, két régi barát, akik valamikor ugyanabba a lányba voltak szerelmesek, újra összetalálkoznak Vukováron, de most az egyik katonai bíró, a másik pedig dezertőr. A bírót Radoš Bajić alakítja kiválóan, a dezertőrt pedig Rade Šerbedžija pompásan és ragyogóan. A háború vetületében az ő drámájuk bonyolódik, amelyben a bíró és a szökevény, a hős és a gyáva szerepe, a hűség és a hűtlenség, a jó és a gonosz viszonylagossá válik (. . .) Egyidejűleg melodráma, thriller és háborús film ez, amely néha kibővített tévéjátékra emlékeztet.”

YU FEST '92 – A szabadkai színház ebben az évben is meghirdeti az úgynevezett YU FEST-rendezvényt, amelynek keretében Ljubi-

ša Ristic színre állítja a Hair című musicalt, és felújítja az alig néhány repríz megért Rigómezei csata című előadást. A belgrádi Obrad Radulović Charlie Chaplinnek állít emléket Šarlo című mozgásszínházi produkciójával. Saša Gabrić James Joyce Ifjúkori önarckép című regényének színpadi változatát rendezi, az angliai Alyson Woods pedig A vámpír itt van c. Norman Brook-dramát. Marko Mamučić Camus Sziszüphosz mítoszát viszi színre, Urbán András Shakespeare Hamletjét rendezi. Lálity István Lifka Sándor életútjáról és az első szabadkai mozi megnyitásáról készített előadást.

JUHÁSZ ERZSÉBET NYERTE A MAGYAR SZÓ NOVELLAPÁLYÁZATÁT – A Magyar Szó szerkesztősége négyévi kihagyás után felújította a Majtényi Mihályról elnevezett novellapályázatát. Az első díjat Juhász Erzsébet nyerte. A második díjas novella szerzője Harkai Vass Éva, a harmadik díjasé Barácius Zoltán. A Bányai János, Fekete J. József és Náray Éva összetételű zsűri még mintegy tíz pályaművet ajánlott megvásárlásra és közlésre.

MEGALAKULT A VAJDASÁGI MAGYAR MŰVELŐDÉSI SZÖVETSÉG – Július 11-én Szenttamáson megalakult a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség, amelynek célja – Fazekas János intézőbizottsági elnök szerint –, „hogy teljes odaadással ápoljuk anyanyelvünket, ismerjük meg nemzetünk történelmét, őrizzük és gyűjtjük össze azokat a hagyományokat, szokásokat, munkaeszközöket, amelyek igazolják létezésünket és ezeréves ittlétün-

ket, fennmaradásunkat. Erre hivatott a VMMSZ: hogy életre keltse a Vajdaság minden zugában a kihalóban lévő magyar kultúrértékeket.” A szövetség elnöke Dudás Károly lett, aki a Magyar Szónak többek között a következőképpen nyilatkozott: „Döntöttünk arról is, hogy a művelődési intézmények, kisebb alkotóműhelyek is tagjai lehessenek a szövetségnek. Szabadkán hangzott el a javaslat, hogy többek között itt lenne a helye a Tanyaszínháznak, a szíváci Szenteleky-napoknak, a topolyai Film- és Videotábornak. Arra volna szükség, hogy a vajdasági művelődési életnek végre gazdája legyen. A művelődési élet majd minden területén alakultak szakszervezetek (zenei, táncművészeti, színművészeti, video-képzőművészeti, népművelési, propaganda-publicisztikai és gazdasági-jogi). Emellett azonban újabbakat is létrehozhat az igényeknek megfelelően a választmány...”

ISMÉT ÚTON A TANYASZÍNHÁZ – Július 18-án újabb bemutatót tartott az Újvidéki Színművészeti Akadémia keretében immár tizenöt éve működő Tanyaszínház. A hagyományoknak megfelelően a bemutató ezúttal is Kaviillon volt, ahol Soltis Lajos rendezésében a Tündérmese című előadást mutatta be a huszonöt fős társulat, amely George Orwell Állatfarm című regénye alapján készült. A bemutató után a lelkes társulat kéthetes vendégjátékra indult, és felkeresi Észak- és Közép-Bácska több települését és kisvárosát. A Tanyaszínház előadásáról következő számunkban közöljük értékelő írásunkat.

- Paszkal Gilevszki: Költői látomásokkal áldott élet (esszé Juhász Ferencről)* 580
Toldi Éva: Az aktivizmus vonzásában (Herceg Jánosról) 589
Herceg János: Régi dolgainkról (IX. rész) 601
Bela Duranci: A vajdasági magyar képzőművészek kiállítása (tanulmány) 607

DOKUMENTUM

- A vajdasági magyar képzőművészek kiállítása, 1952. jún. 26–szept. 30.,
Palics (*katalógus*) 612

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Gerold László: A törzsfőnök végrendelete (Varga Zoltán: Indiánregény)* 621
Bányai János: A novellista tükörbe néz (Mándy Iván: Huzatban) 624
Harkai Vass Éva: Miben reménykedjünk? (Nádas Péter–Richard Swartz: Párbeszéd) 627
Bence Erika: Egy varázslatos Krúdy-regény (Márai Sándor: Szindbád hazamegy) 630

S z í n h á z

- Gerold László: Színházi napló (Sterija Játékok 1992)* 632

KRÓNKA

- Elhunyt Borislav Pekić; Dezertőr; YU FEST 92; Juhász Erzsébet nyerte a Magyar Szó novellapályázatát; Megalakult a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség; Ismét úton a Tanyaszínház 635

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1992. július–augusztus. Kiadja a Forum Könyvkiadó. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 602-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 65700-601-14861-es zsírszámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 500 dinár, fél évre 250 dinár. Egyes szám ára 50, kettős szám ára 100 dinár; külföldre egy évre 1000 dinár, fél évre 500 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – A szedés a Híd szerkesztőségében készült. – Tördelőszerkesztő: Bozsoki László. – Készült az újdíeki Dániel Print Nyomdában.